د کتاب پېژندنه

1. د کتاب نوم: پښتو نحوه (ګرامر)

2. لیکوال: پوهندوی ډاکتر زرغونه رښتین زیور

3. د چاپ ځای: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

پېښور – پښتونخوا

4. د چاپ پېټه: 1382 لمریز – 2003 ع کال

Ketabton.com

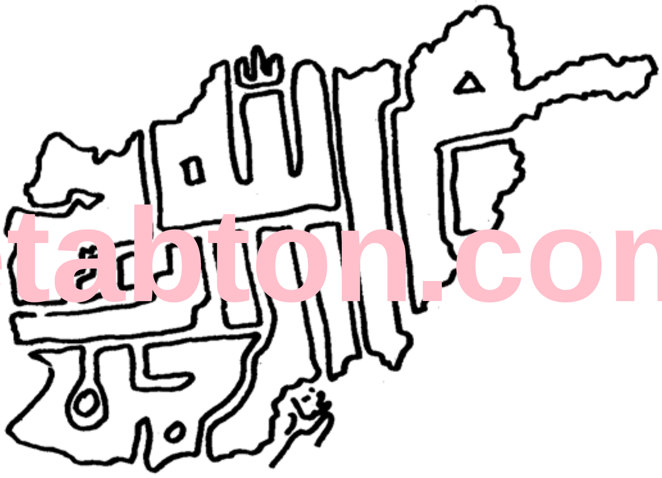

هدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب د اسمان پنځم ستورې، لوی استاد علامه پوهاند رښتین پاك روح ته، د هغو خدمتونو د لمانځنې او درناوي په ویاړ، چې څه د پاسه نیمه پیړۍ یې د زړه په وینه او د تندي په خولو پښتو ژبه او ادب د نړیوالې سیالۍ جوګه کړې او پښتو ژبې او ادب ته یې نوی خوند او رنګ ور بخښلی دی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیکونه

1. یو څو خبرې 1

2. د پښتو ژبې ګرامر ته یوه لنډه کتنه 3

لومړۍ څپرکی

3. Syntax سنټېکس (نحوه) 18

4. نحوي واحدونه 23

5. جمله 27

دویم څپرکی

6. ترکیب (غونډ – عبارت) 37

7. په پښتو ژبه کې د ترکیب ډولونه 44

8. اصطلاحات (فرازیالوژیکي) واحدونه 70

درېیم څپرکی

9. د پښتو ژبې د جملې جوړښت 78

10. لومړی مبتدا – فاعل 82

11. دویم خبر – فعل 88

12. مفعول 92

13. نحوي قیدونه 96

څلورم څپرکی

14. په پښتو ژبه کې د جملو خصوصیات (ځانګړتیاوې) 100

15. د پښتو ژبې عروضي خصوصیات 100

16. د پښتو ژبې نحوي خصوصیات 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

17. د جولې (شکل) له مخې د جملې ډولونه 135
18. يو ستوې يا ساده جملې 135
19. غبرګې يا مرکبې جملې 140

شپږم څپرکی

20. په پښتو جملو کې د يوې برخې يا اجزاو (Ellpsis) د حذف مسئله 170
21. د فاعل – مفعول – فعل او قيد حذف 170
22. د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون 174
23. صفت د اسم په توګه 177
24. اسم د صفت په توګه 178
25. صفت د قيد په توګه 178
26. نتيجه 179
27. اخيستنځې (ماخذونه) 182

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څو خبرې

د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د پښتو څانګې په درسي نصاب کې د پښتو ژبې ګرامري مسايل لکه (صرف، نحوه) هم ځای لري.

د پښتو ژبې په صرفي برخه کې مواد او ليکنې شته. چاپي اثار هم لرو او د نحوې په برخه کې خواره واره مواد د بېلا بېلا کورنيو او باندنيو پياوړو استادانو او ژبپوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي، خو د يو بشپړ درسي پلان له پاره کافي نه ګڼل کيږي. د درسي پلان له مخې بنايي چې درسي مواد کال په کال يالړ تر لږه دريو څلورو کالو په موده کې پرې نوی نظرو شي او د ورځنيو علمي تجربو، نويو علمي څېړنو په رڼا کې دغه مواد بشپړ اوکره شي.

دغه کار چې زه يې دلته وړاندې کوم سره له دې چې نوې موضوع نه ده خو بيا هم دغه اثر کيدای شي د پښتو ژبې د نحوي مسايلو او پرابلمونو په باب په څه نا څه ګټه شي.

ددې اثر په ليکنه کې زياته هڅه شوې ده چې مسايل په تطبيقي توګه بيان کړای شي او همدارنګه د موضوع دروښانولو له پاره زيات مثالونه په عملي او تطبيقي برخه کې د پخو ليکوالو، استادانو د اثارو او همدارنګه د پښتو ژبې د خوږو محاورو نويو او زړو اصطلاحګانو څخه کار اخيستل شوی دی.

بايد زياته کړم چې ما دغه اثر د لوی استاد علامه پوهاندرشتين په لارښوونې چې زه يې د شاګردۍ وياړ هم لرم ليکی دی.

څرنګه چې په دې برخه کې تر اوسه کوم درسي چاپ شوی بشپړ کتاب يا لکچر نوټ نشته نو د پوهنځي د پښتو څانګې دارتيا او ضرورت له مخې ما دغه ګران کارته اوږه ورته کړې تر څو لږ تر لږه زما دغه کار او هلې ځلې له يوې خوا دا چې د پښتو ژبې په دغه ګرامري برخه کې يو څه کار شوی وي او له بلې خوا د مينه والو او د څانګوالو له پاره د استفادې وړوګرځي.

دغه اثر په 1366 لمريز کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي له خوا د کستتنر په شکل چاپ شوی و، چې بيا وروسته د چاپېدوله پاره يې منظوري هم شوې وه. له بده مرغه د هيواد دبدو سياسي حالاتو له کبله چاپ نه شو.

د 1371 لمريز کال د کابل د جګړو په نتيجه کې د ادبياتو د پوهنځي او د هيواد د نورو زياتو کتابونو سره يو ځای دغه اثر هم له منځه ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سږ کال د ننګرهار پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ضرورت له مخې پریکړه وکړه، چې دغه درسي اثر (پښتو نحوه) دې چاپ شي، نو د ساپې څېړنو مرکز د خپلې ملي پالیسۍ له مخې چې درسي کتابونه په لومړي قدم کې چاپوي، نو ددې کتاب په چاپولو کې هم مرسته کړې ده چې دغه مرکز له یوې خوا خپل ملي رسالت تر سره کړی او له بلې خوا د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو لپاره یې درسي اسانتیا برابره کړې ده. په دې توګه مننه او کور ودانی ورته وایو د لاڑیاتو بریالیتوبونو په هیله.

پوهندوی ډاکتر زرغونه رشتین زیور

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي استاده

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې ګرامرته یوه لنډه کتنه

ګرامر د ژبې د جوړښت علمي شرحې ته ویل کیږي او د تشریحي ژبپوهنې یوه ستره څانګه ده.
ژبپوهنه د علومو په لړ کې یوه نوې پوهنه ده او له یوې پیړۍ راهیسې د ژورو کتنو او څېړنو په مرسته مخ په وړاندې ځي، خود ژبې په باب له ډېرو لرغونو زمانو څخه ځینې کتنې او څېړنې رواني دي، د لرغوني، کلاسیك، منځنیو پېړیو، (17-18) پېړیو ژبپوهنه د نوې ژبپوهنې زړې او اساس جوړوي، د ژبپوهنې په پراختیا او پرمختیا کې پخوانۍ هندي او یوناني فلالوژۍ ډېره اغیزمنه برخه لري[1]
مونږ دلته د ژبپوهنې تاریخي سیر او پرمختګ په بشپړه توګه نه څېړو بلکې غواړو چې یوازې د ژبې ګرامر ته یوه لنډه کتنه وکړو او بیا په خپل مطلب لاس پورې کړو. نوې ژبپوهنه که څه هم د علومو په لړۍ کې د شلمې پېړۍ ابتکار دی، ولې ګرامر د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه لرغونی تاریخ لري. په عمومي توګه په نړۍ کې ګرامر بېلا بېلې پوړۍ او پړاوونه تر شاکړې دي چې ددغو بېلا بېلو د ورو او پړاوونو په بهیر کې د ټاکلي جهان بینۍ، نظریو او لارو چارو له مخې د ګرامر بېلا بېل ډولونه رامنځ ته شوي دي چې تر ټولو مهم یې کلاسیك عنعنوي، مقایسوي، تاریخي، تشریحي ګرامرونه دي. په لویدیځه نړۍ کې د ګرامر لیکلو منشا لرغوني یونان ته رسیږي چې کلاسیك ګرامر لومړې په یونان او بیا په روم کې منځته راغلی.
افلاطون (427-347ق م) د یونان نامتو فیلسوف د لویدیځې نړۍ لومړنی عالم دی چې د ژبې د حقیقت او څرنګوالي په باب یې څېړنه کړې او له همدې امله د ژبپوهنې بنسټ اېښودونکی او د باقاعده ګرامر (Systematicgrammar) جوړوونکی ګڼل شوی دی. د افلاطون څخه وروسته د ارستو نظریه د ژبې په باره کې د څېړنې او ارزښت وړ ده. د ژبې په باب ارستو د افلاطون پر خلاف داسې عقیده لرله چې ژبه فطري نه ده بلکې یوه ټولنیزه او اتفاقي پېښه ده[2] او کلمات د خارجي دنیا د مظاهرو دپاره سمبولونه ګڼلي دي. په دې توګه ارستو لومړنی مفکرو چې د الفاظو ډلبندې اوویش مفکوره یې رامنځته کړې او کلام یې په دریو برخو (اسم، فعل، حرف) ویشلی دی.
تردې وروسته رومیانو یعني دروميي تمدن په دورې کې د لاتیني ژبې د ګرامري قواعدو په شرح کولو کې د یو نانیانو د ګرامر لیکنې اصول او لارې چارې په پام کې ونیولې. دوي په حقیقت کې د

---

[1]- **و. ي. کود وخوف، عمومي ژبپوهنه، (لوؤ ووڼ ی، مسکو** 1974 **(7) مخ.**
[2] **جان، تی، واترمن، سیری در زبان شناسی، ترجمه فریدون بدره ي 1347ص 7 خیاپور، دستور زبان فارسي، چاپ ششم 1347 (ص7).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني ژبې د ګرامري قاعدو په چوکاټ کې د لاتیني ژبې بېلګې ځای کړلې. ورپسې دغه ډول ګرامر لیکنه او طریقه عربو هم د خپلې ژبې د پاره غوره کړه. عربي پوهانو د خپلې ژبې د جوړښت برخې په دې دریو برخو (اسم، فعل، حرف) هم ویشلې دي. د ارستو دغه ویش تر اوسه پورې د عربي ګرامر پوهانو په اثارو کې استعمالیږي چې دغه طریقې فارسی او پښتو ژبو ته هم لاره موندله او د افغاني ګرامر پوهانو له خوا دود شوي دي.

عنعنوي ګرامر چې په لویدیځه نړۍ کې رامنځ ته شو هغه ګرامر دی چې د انیوس تراکس (Dionysius thrax) (2 پېړۍ ق.م) په اورپا کې دارستو د میتود تر څنګ رامنځ ته کړ او ترده وروسته (4 م پېړۍ) دوناتوس (Donatus) د لاتیني ژبې ګرامر رامنځ ته کړ.[1] تراکس د نن نه نژدې 2000 کاله پخوا د یوناني ژبې د ژورې مطالعې او د پخوانیو عالمانو د کشفیاتو څخه په ګټې سره کلمه په اته ډوله (اسم، فعل، فعلي صفت، ارتیکل (articulus ضمیر، حرف اضافت (Prepostion) (پریدلوګ) قید، ربط ویشلي ده[2] چې بیا دوناتوس د څلورمې پېړۍ را په دیخوا لاتیني ګرامر د تراکس د ګرامر پر اساس ولیکه چې ددغو ګرامر لیکونکو لاره بیا وروسته د یورپ ګرامر یستانوونیوله. دغه ګرامریستان په دې عقیده وو، چې ډېرې ژبې په تیره بیا لاتیني ژبه د معتبرو منطقي او عمومي قواعد و درلودونکې ده. همدغه دګریکو رومن د عنعني (دود) پر اساس لیکل شوي ګرامرونه دي چې وروسته یې د نورو ژبو لکه عربی، عبرانی، لاتینی 000 او نورو ژبو دګرامرونو اساس جوړ کړی دی. په کال (1784ع) کې د مقایسې او تاریخي ژبپوهنې پیل کیږي. د مقایسي او تاریخي ژبپوهنې په پرمختیا او انکشاف کې د هندي فلالوژي او سانسکریت سره د اروپایي پوهانو اشنایي او بلدتیا ډېره ارزښتناکه خبره ګڼله کیږي. په دې سلسله کې د سرویلم جونز نوم د یادولو وړدی. ده په کلکته کې د بنګال اسیایي ټولنه رامنځ ته کړه. په خپله جونز په هندي ژبو او سانسکریت پوهیده[3].

د (17-18) پېړیو په شاوخواکې اروپایانو د پاڼي نې ګرامروموند او د هغه په واسطه د سانسکریت د ژبې سره اشنا شول. د پاڼي نې ګرامر د سانسکریت د ژبې په باب ډېر مفصل او ګټور معلومات خلکو ته په لاس ورکړل. اورپایي پوهانو د پاڼي نې د ګرامر موندنې تر مهاله پورې ددغه ګرامر په شان بل کوم کتاب نه ولیدلی. (بلوم فیلډ) د پاڼي نې د ګرامر په باب داسې ویلي دي، چې د انساني ذکاوت له سترو یادګارونو څخه دی. دا کتاب د سانسکریت د ژبې صرفي، اشتقاقي، ترکیبي او نحوي شکلونه په ډېرې پاملرنې سره شرح کړي دي او تردې د مخه هېڅ یوه ژبه هم دومره بشپړه او پوره نه وه څېړ له شوې. د پاڼي نې د ګرامر سره د پوهانو بلدتیا دوې مهمې

---

[1] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ووڼ ی) مسکو** 1974، 11 **مخ**

[2] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ووڼ ی) مسکو** 1974،11 **مخ**

[3] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ووڼ ي) مسکو** 1974، 24**مخ**

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتيجې ورکړې دي. اول دا چې د يورپ پوهان د لومړي ځل له پاره د يوې ژبې د پوره او دقيق تشريح سره مخامخ شول. او وليدل شول چې ددغه ګرامر د قاعدو او ښېړنو اصول د فرضيو او ذهني تصوراتو پر ځای تطبيقي او عملي څېړونو پربنسټ ولاړ دي، بله دا چې پوهان د نړۍ د ډېرو ژبو سره اشنا شوي وو نو د سانسکريټ سره هم اشنا شول، په دې توګه دوي وکولای شول، چې ددغو ژبو کلمې او الفاظ يو له بله سره پرتله کړي چې البته د مقايسې ګرامر ليکنه د پانې نې د ګرامر د موندنې څخه وروسته پيل کېږي. د پاني نې د ګرامر سره په ګرامر ليکنه کې يو نوی باب پرانېستل شو. وروسته تردې د ژبې څېړونکو ته جوته شوه چې د سانسکريټ او د ځينو لرغونو ژبو لکه يوناني، لاتيني او نورو اروپايي لرغونو ژبو ترمنځ هم د ګرامري جوړښت او هم د لغتونو له مخې ښکاره ورته والی موجود دی نو ځکه د سانسکريټ يوناني، لاتيني ژبو د ګرامري جوړښتونو او لغاتو د مقايسوي څېړنو د پرمختګ په ترڅ کې د ژبپوهنې مقايسوي برخه تاسيس شوه او پرمختيايي ومونده.

په دې توګه د لويديځې نړۍ ژبپوهان د اتلسمې پېړۍ د پيل څخه تر نولسمې پيړۍ پورې يعنې پوره سل کاله يوله بله سره تړلې دي. ايندو اروپايي ژبې په مقايسوي توګه مطالعه او ددغو ژبو ترمنځ يې د تقابل قوانين د غړونو بدلون او نورې ګډې ځانګړتياوې او صوتي، لفظي، نحوي مسائل په ژوره توګه څېړلي مطالعه کړې دي.

په همدې توګه د ژبې د مقايسې، مطالعې سره جوخت تاريخي مطالعه او څېړنه هم پيل شوې ده. په دې وخت کې يوه ډله پوهان د مرقومو اسنادو له مخې د خاصو ژبو د تاريخ په مطالعه او څېړنه بوخت شوي دي. ددغو مطالبو د مطالعې مهمه نتيجه د ژبې ددرې ګونو دورو (کلاسيک، منځنۍ، معاصره (اوسنۍ) ټاکنه وه او په دې توګه د يوې دورې نه بلې دورې ته د انتقال مرحلې شرح شوې. چې د هرې دروې صرفي (مور فولوجيکی) او نحوي (سنتکسي) خصوصيات بيان او ښودل شوي دي .څنګه چې د مخه مو اشاره وکړه معاصره او علمي ژبپوهنه په اروپا کې د شلمې پېړۍ له لومړۍ نيمايي څخه شروع کيږي يعنی د ژبې علمي مطالعه د (20) پېړۍ په لومړي سرکي يوې نوې مرحلې ته ورداخليږي. دا وخت ځينې پوهان دې نتيجې ته ورسيدل چې ژبه د دوو بېلا بېلو خوا وو څخه مطالعه کيدای شي: يوه په تاريخي او بله په تشريحي توګه.

څنګه چې ژبه د زمانې په يوه خاصه موده کې او يا د زمانې په اوږدو کې تغيير اوبدلون کوي او د ټاکلو قوانينو او قاعدو له مخې عمل کوي، نو که د ژبې د بدلون قوانين د زمانې د يوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته په ترتيب سره مطالعه شي نو د تاريخي ژبپوهنې مبحث جوړ وي او که چېرې د ژبې قواعد د زمانې په يوه ټاکلي مرحله کې وڅېړل شي نو بيا د تشريحي ژبپوهنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوع جوړوي چې په دې توګه ګرامر د تشريحي او تطبيقي ژبپوهنې يوه برخه ده. البته پوهان په دې نظريه هم دي چې د ژبې تشريحي مطالعه، د تاريخي مطالعې څخه ړومبی او مخکې ده. يعنې تر هغه چې د ژبې موجوده حالت شرح نه شي نو تر هغې پورې بايد د هغې تېر تاريخ هم مطالعه او تحقيق نه شي[1].

د شلمې پېړۍ د منحنی دورې د ژبپوهنې ځانګړتيا او مهم خصوصيت دا دی چې ژبه د يوه ټاکلي جوړښت درلودونکي بولي او په دې توګه هڅه کيږي، چې ژبني علوم د نورو طبيعي علومو سره نژدې کړي. د څېړنې دغه لاره د ژبې د جوړښت د اصالت لاره او مکتب منځ ته راوړي.

د ژبې د جوړښت د اصالت (Structuratism) معنا داده چې ژبه د رابطې سيستم يا يو له بل سره تړلوسيستمونو مجموعه ده. د ژبې جوړونکي عناصر لکه غړونه، الفاظ او نور په خپل منځ کې پرته د متساوي او متناقصو اړيکو دلرلو څخه په ځانګړې توګه اعتبار او اهميت نه لري نو په دې توګه د ګرامر ليکنې تاريخ راوروسته زمانو ته رسيږي، په 1957 کال کې د چامسکی په نامه يوه عالم د نحوي جوړښت Syntactics Structure تر عنوان لاندې يوه رساله ليکلې ده. دغه ليکنه د ګرامر ليکنې په چوکاټ کې خورا بدلون ښيي. هغه غوښتل چې د ژبې د جوړښت په باره کې د يوې داسې عمومي او کلي نظريې بنسټ کښيږدي چې د ژبې په باره کې په عام ډول او د هرې ژبې په باره کې په خاص ډول د تطبيق وروي. ده خپله دغه نظريه د ګزارشي نظريې Transformational theory او هغه ګرامر چې ددغه نظريې په اساس ليکل شوی و. د ګزارشي ګرامر په نامه ياد کړ. ګزارشي يا تطبيقي ګرامر چې يوه نوې ګرامري لاره ده، د انګريزي، روسی او جاپانی ژبو په ګرامر ليکنه کې تطبيق شوې ده، دا ګرامر ليکونکي په دې خبره ټينګک دي چې د ګرامر ليکنې دغه لاره په ټولو ژبو کې تطبيق کيدلای شي. مګر ددې په څنګک کې ځينې ژبپوهان هم شته چې تر اوسه لاددغې نظريې په رښتينوالي شکمن دي. د تطبيقي يا ګزارشي ګرامر او تشريحي ګرامر تر منځ توپير دادی چې په تشريحي ګرامر کې د ژبې حالت او شکل ته ډېره پاملرنه کيږي او د ژبې تطبيقي يا عملي جنبه له نظره غورځول کيږي، يعنې په تشريحي ګرامر کې د ژبې د حالت او فعالې عملي ترمنځ توپير نه څرګنديږي. په دغه ډول ګرامر کې د ژبې ثابت او ټاکلی شکل په يوه معينه زمانه کې مطالعه کيږي او د ژبې عملي او فعال صورت ته پاملرنه نه

[1] جان، تی، واترمن، سيري د رزبانشناسی، ترجمه بدره ي 1347 ص 101

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي، ګزارشي ګرامر د ژبې د عملي جنبې د شرحې پر اساس ټینګ او استواره دی، چې طبعا ددغه هدف د لاس ته راوستلو له پاره د ژبې د حالت څخه هم خبرې کیږي.

اوس په دې برخه کې غواړم د پښتو ژبې ژبنیو څیړونو ته یو لنډ نظرواچوم. د پښتو ژبې په اوږد او لرغوني تاریخ کې دوه وروستې پېړۍ د ژبنیو څېړنو او ژبنیو مواد و په رامنځ ته کیدلو کې ارزښتناکه دوره ګڼله کیږي. تر دې د مخه د پښتو ژبنیو څېړنو ته د چاپام نه دی ورګرځیدلی. مونږ د (18) پېړۍ څخه وړاندې د پښتو ژبې د اصولو په باب څه څرك نه وینو او په دې برخه کې څه پته نه لګیږي او یا خولادرکه دي.

پښتو یا د افغانانو ژبې ډېرو وروستو زمانو کې د نړۍ د ژبپوهانو پام ځان ته را اړولی دی. په اروپا کې د ژبپوهنې د پرمختګ او د هندي اریایي ژبو سره ددوی بلدتیا ددې سبب شوه چې د پښتو ژبې په باب څېړنې او تحقیقات هم رامنځ ته شي.

د پښتو ژبې د ګرامرونو په باب که څه هم په اول سرکې د پښتنو پوهانو له خوا اثار لیکل شوي دي خو وروسته په کې اروپایي پوهانو هم پوره برخه اخیستې ده او د شرقي ژبو د پلټنو په سلسلې کې یې د پښتو ژبې په باب ښې پلټنې کړې دي. ختیځ پوهانو د علمي پلټنو په لړ کې پښتو ژبې ته هم پوره پاملرنه کړې ده او د بېلو بېلو هیوادو ختیځ پیژندونکو د پښتو ژبې قاموسونه، ګرامرونه او نور ژبني اثار لیکلي او علمي څېړنې یې ترسره کړې دي.

دغه څېړنې د نړۍ په بیلو بیلو هیوادونو لکه المان، انګلستان، شوروي اتحاد، فرانسه، امریکا، چکوسلواکیا، ایټالیه، سویس، ناروې او نورو کې شوي دي. د یورپ پوهانو د پښتو ژبې په باب او د هغې د منشا او پیدایښت په باره کې نظریې او څېړنې وړاندې کړې دي او همدارنګه د پښتو ژبې خپلوي او اړیکې د نورو ایندو اروپایي ژبو سره د مقایسوي تاریخي، مقابلوي ژبپوهنې له مخې ثابته کړې ده.

په یورپ کې د جمیز د ارمستېټر (1849-1894) او وریسي د ګایګر (1856-1942) او مارګینستر (1892-1980) ایمل بنونیست (1902-1976) د پښتو په باب ددوي څېړنې د قدر او یا دولووړ دي. دار مستتر په 1888 کال په اروپا کې د (افغانانو ژبه) تر سرلیك لاندې یو اثر لیکلی دی چې دواك (اواز شناسی) صرف، اشتقاق او ترکیب برخې لري. او همدارنګه په همدغه اثر کې د پښتو د منشا په باب نظریې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترده وروسته ویلیم ګایګر (1856-1942) داو ستا د ژبې سره د پښتو مقایسه ترسره کړې چې په دې کې 389 پښتو کلمې د اوستا او نورو لرغونو ژبو سره مقایسه کړې چې بیا مارګنیستېرن دغه کار بشپړ کړی دی ځکه مارګنستېرن خپل اثر ګایګر ته اهدا کړی هم دی.

د ګایګر د کتاب دویمه برخه چې (27) مبحثه لري د پښتو ژبې واکشناسي (تحقیق، تلفظ) په نامه یادیږي.

که د پښتو ژبې د تحول او انکشاف د ډیرو لوړو او ژورو څخه راتېر شو او د ژبې د ژبني موادو او مطالعاتو تاریخچې ته نظر واچوو نو داسې څرګندیږي چې د (19) پیړۍ پیل د پښتو قاعدو په باب لومړني اثرونه په لویدیځه (اروپا) اولره، بره پښتونخوا کې ددغو لاندنیو علتونو له مخې منځ ته راغلي دي.

پښتنو لیکوالو د نورو ژباتو کتابونو ترڅنګه ژبني کتابونه اور سالي لیکلي او د پښتنو پاملرنه يې د پښتو ژبې د ترقۍ او ژوند د پاره راګرځولې چې دلته د لیکوالو مرام او مقصد د ژبې تعلیم او ښوونه ده.

کوم پښتو ګرامرونه چې تر اوسه لیکل شوي، ځيني مفصل او ځيني يې لنډ دي چې پر ټاکلو موضوعګانو بحث کوي او بشپړ او نا بشپړ ډولونه هم په کې لیدلای شو، په هر حال دغه ګرامرونه د لاندنیو مرامونو له پاره جوړ شوي دي.

الف: لومړۍ ډله د پښتنو لپاره، چې د خپلې ملي ژبې ګرامر تري زده او ګرامري اصطلاحګانو سره بلدتیا پیدا کړي.

ب: دویمه ډله هغه دي چې زده کوونکي د هغو په مرسته پښتو زده کړي چې په دې کې باندنیو او کورنیو پوهانو برخه اخستې ده.

دلته باید زیاته شي چې د خارجی ختیځ پوهانو له خوا ځيني ګرامرونه او یاګرامر ډوله اثرونه اساسا د پښتو زده کړې له پاره په سیاسي او اداري لحاظ لیکل شوي دي. په دې لړکي د هانري والترپیلیو او راورټي (1825-1906) ګرامرونه د بیلګې په توګه نوملی شو. په خپله بیلیو د پښتو زده کړه په افغاني سیمو کې د برتانوي مامورینو داداري او سیاسي اغیزناکی د پاره حتمي ګڼله[1].

---

[1] پ تو چاپی اثار و د مقالو مجموعه (ول ه) کابل 1357 کال 87 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لاسته راغلو مدارکو او اسنادو له مخې د پښتو ژبې په ګرامر لیکنه کې د دوومېتودونو څخه کار اخیستل شوی دی.

1- لومړی هغه بڼه ده چې د عربي ګرامر په دود ترتیب شوي چې دغه ډول په اسلامي هیواد کې ډېر رواج موندلی دی.

او بله ډله هغه چې د غربي نمونې رنګ په کې غالب دی. دې ګرامر ته مونږ غربی مېتود یا تحول موندلې نمونه وایو.

ددغه پورتنیو میتودونو په اساس د پښتو ژبې لیکل شوي ګرامرونه چې د ختیځ پوهانو او یا پښتنو پوهانو له خوارامنځ ته شوي د یولنډ فهرست په توګه راوړل کیږي.

الف: هغه اثار چې د کورنیو پوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي په لاندې ډول دي:

1- ریاض المحبت: دا د نواب محبت خان اثر دی چې په (1806ع) کال چاپ شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: الف: د پښتو ژبې لغات ب: د فعلونوګردانو نه ج: د تاریخي احوالو بیان. د اثر یوه قلمي نسخه په 1855 کال د کلکتې څخه لیننګراد ته وړل شوې ده او بله نسخه یې د لندن په موزیم کې شته دی.

2- معرفت الافغاني: دغه اثر درسي بڼه لري او د پیر محمد کاکړ له خوا په (1195 هـ ش) کال لیکل شوی دی.

یو ځل په (1341هـ) کې د ملاجان او ملا بسم الله تاجرانو له خوا چاپ شوی او بیا د اطلاعاتو او کلتور وزارت له خوا په (1356ش) کال چاپ شوی دي.

3- پښتو ګرامر: ددغه کتاب لیکونکی نواب انشا الله خان انشا دی. دغه کتاب په (1817ع) کال کې لیکل شوی او خیال بخاري د خپل ګرامر په سریزه کې ددغه اثر ذکر راوړی دی او د کتاب په باره کې نور څه معلومات نشته.

4- وافیه: د پښتو ژبې ګرامر دی چې مولف یې قاضي میر احمد شاه رضوانی دی او دغه کتاب په (1890ع) کال په لاهور کې چاپ شوی دی. یوه نسخه یې د پخواني شوروي د تاجکستان د علومو د اکاډیمی په کتابتون کې خوندي ده.

5- اتالیق پښتو: ددې کتاب لیکونکی مولوي محمد اسماعیل نومیړي دغه کتاب په (1896ع) کال په پنجاب کې خپور شوی دی په دې اثر کې دا سمونو، فعلونو او نورو معمولي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاورو استعمال راغلی دی: ددغه اثر یوه نسخه د پخواني شوروي تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

6- تحفۍ الامیر: څنګه چې دغه اثر د امیر شیر علیخان نامه ته اهدا شوی دی نو په دغه نامه سره یادیږي دا هم د پښتو ګرامر دی چې مولف یې نور محمد افغان دی. دغه کتاب په (1279هـ) کال لیکل شوی دی. اثر په پارسی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو دي، په اثر کې صرفي او نحوي مسایل راغلي دي او یوم نسخه یې په پښتو ټولنه کې وه.

7- پښتو پښو یه : دغه اثر د پښتو مرکې له خوا لیکل شوی او په (1347هـ ق) کال په کابل کې خپور شوی دی.

8- معلم پښتو: دغه اثر هم د پښتو مرکې له خوا په (1314هـ ش) کال په کندهار کې چاپ شوی دی.

9- ګنجینه افغاني: قاضي رحیم الله پېښاوري دغه نوموړی اثر په (1938ع) کال کې بشپړ کړی دی.[1] همدارنګه قاضی رحیم الله خان یوبل درسي ګرامري کتاب په (1966ع) کال پېښور کې چاپ کړی دی[2]ددغه اثر تشریحات انګریزي دي.

10- خود اموز پښتو: دغه یو درسي ګرامري اثر دی چې په (1313 هـ ش) کال کې د کندهار طلوع افغان له خوا خپور شوی دی. ددې اثر مولف صالح محمد کندهاری دی.

11- پښتو ژبه لومړی او دوهم ټوک:

13- د پښتو ژبې لیاره: د پښتو ژبې د ګرامرونو په لومړي کتار کې ځای لري. ددغه اثر لیکونکی اروانباد محمد ګل مومند دی. د خپریدو نېټه یې (1317 هـ ش) (1938 ع کال) او په لاهور کې خپور شوی دی. دغه اثر دري برخې لري: د صرف، د نحوې، د مصدرونو برخه.

14- قواعد پښتو : دغه ګرامري لیکنه د محمد اعظم ایازي ده چې په کال (1318هـ ش) د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو دی. په اثر کې دپښتو ژبې صرفي او نحوي قواعد څېړل شوي دي.

---

(1) Qazi rahimullah Khan. The Modern Pushto Instructor. Peshawar, I-II, 1938 -1943.
(2) Qazi Rahimullah Khan. The Modern Pashto Instructor. Peshawar, Volume I, 1966.

(c) ketabton.com: The Digital Library

15- د پښتو درسي ګرامر: (پښتو شپږمه کلي) د ګرامري قواعد و ساده، روان درسي کتاب دی چې په کال (1945ع 1324هـ ش) کې پوهاند رښتین لیکلی او د پښتو ټولنې له خوا په کابل مطبعه کې چاپ شوی دی.

16- لومړی لیاربښوونکی: دغه اثر په کال (1326 هـ ش) (1947ع) د پښتو ټولنې له خوا د کابل په مطبعه کې چاپ شوی او ددغه کتاب لیکونکی هم پوهاند صدیق الله رښتین دی. په دې کې ګرامري قواعد په درسي بڼه لیکل شوي دي.

17- پښتو ګرامر لومړی جز: دغه ګرامر د ژبې د دستور او قاعدې ښودلو کتاب دی. د کتاب لیکوال پوهاند صدیق الله رښتین دی. نوموړی اثر په (1327 هـ ش) کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. په دغه اثر کې ډېر نوي پښتو ګرامري قواعد او اصطلاحګانې راغلي دي. دغه اثر یو لوی اکاډیمیک علمي ګرامر دی؟.او د پښتو ژبې د قاعدو ښودلو ښه علمي اثر ګڼل کیږي.

18- د پښتو ګرامر دویم جز: دغه مهم اثر په کال 1359 لمریز کې د لوی استاذ پوهاند صدیق الله رښتین له خوالیکل شوی و. دغه ګرامر بیا په 1370 لمریز کال د ښوونې او روزنې دوزات له خوا په دولتي مطبعې کې په 223 مخونو کې چاپ شوی دی. "په پښتو ګرامر لیکنه کې د ارواښاد لوی استاد پوهاند صدیق الله رشتین علمي څېړنې او اثار ستر ځای لري. د ګرامر لیکنې د اصولو په اساس یې داسې ګرامري څېړنې کړی او داسې اثار خپاره کړي چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې په افغانستان کې ساری نه لري.

د لوی استاد دغه اثار نه یوازې په افغانستان کې بلکې د اکثرو بهرنیو ژبپوهانو لپاره چې د پښتو ژبې ګرامرونه یې لیکلی دي د استفادې مستند اسناد او اساسي منابع دی او په افغانستان کې تر اوسه پورې هم داسې د پښتو ګرامر نه دی لیکل شوی، چې د پښتو ژبې د عملي زده کړې له پلوه دې د لوی استاد پوهاند ریشتن د اثار ورځای ونیسي".

19- پښتو ګرامر: د لوی استاد پوهاند رښتین پښتو ګرامر (اول او دویم جز) دواړه ټوکه یو ځای په یوه ټوک کې د یونیورسټي بك ایجنسي له خوا خپور شوی دی. د پوهاندرشیتن دغه ګرامر د پښتو ژبې اکاډیمیك اعلمي معیاری او مکمل اثردی. د نوموړي اثر فارسي متن ښاغلي سید محی الدین "هاشمي" د ارواښاد پوهاند صاحب په مشوره په پښتو ژباړلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

20- ژبښودنه : ددې تدريسي اثر ليکوال هم پوهاند صديق الله رښتين دی. په دغه اثر کې د ژبښود يا ژب دود، د ليك دود او ليك ښود برخې راغلي دي. دغه اثر په 1341 لمريز بيا په 1342 لمريز دريم ځل په 1347 لمريز کال خپور شوی دی او څلورم ځل په پېښور کې چاپ شوی دی.

21- د پښتو مصدرونو لارښود: دا کتاب د پښتو ژبې د مصدرونو او د فعلي صرفي مسايلو ښه لارښود دی دغه اثر په کال 1344 د پښتو ټولنې له خوا خپور شوی دی. ددې اثر ليکونکی هم استاد پوهاند رشتين دی.

22- صرف و نحو پښتو: ددې کتاب مولف ښاغلی عظيم شاه خيال نوميږي کتاب په پېښور کې چاپ شوی ولی د چاپ نيټه يې نه ده ښودلې شوې، يوازې ليکوال د کتاب په سريزه کې ليکي چې دغه اثر د 1940 څخه تر 1944 ع کاله پورې ليکل شوی دی.

23- د پښتو قواعد: د ښاغلي حافظ محمد ادريس او ښاغلي عبدالحليم (اثر) ليکنه ده، چې د منځنيو ښوونځيو له پاره د درسي کتاب په توګه ورځنې کار اخيستل کيږي دغه ګرامر په اردو ژبې ليکل شوی دی.

24- د پښتو قاعدې: ددغه کوچني ګرامري اثر ليکوال سيد راحت زاخيلی دی چې په (1954ع) کال په پيښور کې خپور شوی دی.

25- د پښتو قواعد: ددې اثر مولفين سيد تقويم الحق کاکا خيل او سيد تسنيم الحق کاکا خيل دي. په 1953 کې پښتو اکاډيمي چاپ کړی دی.

26- د پښتو ژبې لنډ ګرامر: دغه کوچنوټی کتاب په 1320 شمسی کال په کندهار کې د فضل محمد کندهاري له خوا ليکل شوی دي.

27- اتاليق پښتو: خيال بخاری په اردو ژبه ليکلی دی. دغه رساله په کال 1969ع کې خپره شوې ده.

27- د پښتوګرامر طرحه: په دې نامه د پوهاند محمد رحيم الهام هغه څېړنې دي چې د پښتو ګرامر د فونولوژی په برخه کې معلومات وړاندی کوي. همدارنګه د ژبپوهنې د څانګې په برخه کې تشريحي معلومات هم لري دغه رساله د ورمې مجلې د 1344 لمريز کال په (1-2-3) ګڼو کې خپره شوې ده.

28- جامع القواعد د پښتو: مولف يې عبدالکريم بريالی دی. پښتو اکاديمي بلوچستان کويټه له خوا چاپ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو پښویه دښاغلي مجاور احمد زیار له خوا لیکل شوی دی.
30- پښتو نحوه: دغه اثر هم په کال 1366 لمریز د کابل پوهنتون له خوا ګستتنر په توګه چاپ شوی دی.
31- سوچه پښتو یوه جایزه: د ډاکتر خدایداد اثر دی په 1988ع کال د بلوچستان پښتو اکیډیمی چاپ کړی دی.

هغه ګرامري قلمي نسخې چې تراوسه چاپ شوي نه دي په لاندې ډول پیژندل کیږي:

1- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي عبدالواحد خان له خوالیکل شوی او دعامه کتابخانې په کتابتون کې د جوایزو په خانګه کې خوندی دی.
2- د پښتو مفصله صرف ونحو: د غلام جیلاني خان جلالي لیکنه ده، چې د عامه کتابخانې په قلمي نسخو کې ځای لري.
3- د پښتو کوچنی ګرامر: دغه اثر محمد دلاور لیکلی او په عامه کتابخانه کې خوندی دی.
4- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي مولوي شیرګل هغه لیکنه ده، چې په پښتو ټولنه (د افغانستان د علومو اکاډیمي) کې خوندي ده.

ب: د هغو ختیځپوهانو د ګرامري اثارو یادونه کوو چې د اتلسمې پېړۍ را په دېخوا لیکل شوي او خپاره شوي دي.

1- دروسي پوهان کلاپورت څېړنې د پښتو ګرامر په برخه کې د لومړي ځل له پاره لومړنۍ هڅه ده. ده خپل اثر په 1810ع کال چاپ کړ.
2- ترده وروسته ایوریسمن د کلاپروت د تحقیقاتو پر اساس څېړنې ترسره کړلې او دده دغه څېړنې په 1833ع کال د چاپ له ډګر څخه راوتلي دي.
3- په 1839ع کال کې میجر. ر. لیچ د پښتو ژبې د ګرامر په برخه کې یوه وړه رساله لیکلې ده.
4- په 1842-1845 ع کلونو کې د پښتو ژبې ګرامري اثرونه د پروفیسور دورن له خوا لیکل شوي او چاپ شوي دي. د ختیځ پوهانو په ډله کې لومړی سړی دی چې د پښتو ژبې د علمي مطالعې له پاره یې هلې ځلې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- په 1854ع کال کې د پښتو کوچنی ګرامر د واګن (Vaughan) له خوا په کلکتې کې خپور شو.
6- (د پښتو یا افغانانو د ژبې قواعد) په نامه ګرامر د جارج، هانري راورټي له خوا په 1855-1856 او دوهم چاپ 1960 کال په لندن کې له چاپه راوتلی دی.
7- (د پښتو یا پختو ژبې قواعد) د هانري والتربیلیوله خوا په 1867ع کال په لندن کې خپور شوی دی. او دوهم ځل چاپ یې په 1901 په لاهور کې شوی دی. دغه اثر په 1318ه ش کال په پښتو ټولنه کې ترجمه شوی خو تر اوسه لاچاپ شوی نه دی
Grammar of the Pashto or the Language of the Afghans-8
دغه پښتو ګرامر په 1873ع کال کې د جرمنی ختیځ پوه ترومپ (Trumpp) لیکلی چې په لندن کې خپور شوی دی. اثر په جرمنی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو او هندي راوړي دي.
9- ګولډن شتیت: لومړنی جرمنی ختیځ پوه دی، چې د پښتو په باب یې یو اثر لیکلی دی. د معاصر روسی ختیځ پوه برتلس[1] په قول نوموړی د ختیځپوهانو له ډلې څخه لومړنی سړی دی چې د پښتو ژبې په هکله یې څېړنې شروع کړې دي. دده په اثر کې د ګرامر او لغتونو فهرست لیدل کیږي. دغه اثر په (1791ع) په سنت بتر زبورګ (لیننګراد) کې خپور شوی دی او داسې ښکاري چې دغه اثر تر اوسه د (برټش موزیم) په کتابتون کې خوندي دی[2].
10- ډارمستتر فرانسوی ختیځ پوهان دی په 1888ع کال کې (د افغانانو ژبه)[3] په نامه یو اثر لیکلی چې علمي او ګرامري ارزښت لري.
11- په المانی ختیځ پوهانو کې دګایګر نوم مشهور دی. ده په 1893ع کال کې دپښتو ژبې د فلالوژی په برخه کې یوه رساله لیکلې ده.
ده په دې رسالې کې د تهجی حروف په ترتیب سره او ډېر پښتو لغتونه د سانسکریټ، او ستا پخوانۍ او اوسنۍ پاړسو سره پرتله کړي دي.
12- د پښتو ژبې لنډ ګرامر د بیدولف له خوا په 1890ع کال په لندن کې خپور شوی دی.
13- په 1901ع کال د روس کیپل له خوا د پښتو ژبې یو ګرامر لیکل شوی دی[1].

---

[1] **برتلس، د پ تو ژبی کندهاري لهجهء لینن راد** 1935 **کال** 173 **مخ**
[2] **اولس مجله** 1972**ع کال** 201 **مخ**
[3] James Darmesteter, La lanague des Afghans, premier chapter dansla collection chants populaires des Afghans Paris 1888-189
[1]A.G.Roos keppal, A Manual of Pashto. London. 1901

(c) ketabton.com: The Digital Library

14- ج، لاريمر هم د ختيځ پوهانو له ډلې څخه دی چې دوزيرو د لهجې يوګرامر او قاموس ليکلی دی. دغه اثر په 1902ع کال په لندن کې خپور شوی دی[2].

15- په 1908ع کال د پښتو ژبې د ګرامر او لغت په باره کې يوه کوچنۍ رساله د تومانووېچ له خوا په تاشکند کې خپره شوې ده. دغه اثر په روسی ژبه ليکل شوی دی.

16- داي. دي کاکس له خوا د پښتو ژبې ګرامر په 1911ع کال په لندن کې چاپ شوی دی.

17- لاريمر (ډ.ل.ز) (د پښتو نحوه) په نامه خپل اثر ليکلی او په 1915 کال په اکسفورډ کې خپور شوی دی.[3] دغه کتاب 377 مخونه لري او په پای کې د پښتو لغتونه په انګريزي ترجمه شوي دي. دغه اثر په 1319 ش کال د پښتو ټولنې له خوا پښتو شوی دی.

18- مارګن ستېرن د ختيځ پوهانو له ډلې څخه هغه ژبپوهان دی چې د پښتو ژبې په باب او د افغانستان د نورو ژبو لکه (پراچي، اورمړي، پاميري او نورستانی) ژبو کې هم څېړنې کړي دي.

څکه ورته د پښتو پېژندونکو استاد او لاربنود ويلی شوی دی. دده ادبي او ژبنۍ څېړنې نه هيريدونکي دي. نوموړي د پښتو کلمو د ايتمالوجۍ په باب يو ښه علمی او ارزښت ناك اثر ليکلی دی. دغه اثر په 1927 کال په اوسلوکی چاپ شوی دی.

19- برتلس روسی ختيځ پوه په 1935 کال د پښتو ژبې کندهارۍ لهجه په نامه يوه رساله ليکلې او په لېننګراد کې خپره شوې ده. رساله په 1356 کال ترجمه او د هم دغه کال د وږمې مجلې په دويمه ګڼه کې خپره شوې ده.

همدارنګه برتلس د پښتو ژبې ترکيب او ساختمان په باب هم يوه رساله ليکلې چې په کال 1936 په لېننګراد کې خپره شوې ده.

20- اسلانوف د پښتو ژبې د ګرامر او لغاتو په باب د يادولو وړ خدمت ترسره کړی دی. اسلانوف د پښتو ژبې لنډ ګرامر د پښتو زده کوونکو د پاره په 1936 کال په مسکو کې چاپ کړی دی.

او بل اثريې د پښتو ژبې داصواتو ترکيب په 1950ع کال په مسکو کې خپور شوی او په پای کې د پښتو روسی قاموس ضميمه هم لري. د پښتو ژبې معاصر ګرامر هم د نوموړي بل اثردی. ددغه اثر په باب زما په نظر بشپړ معلومات نه دي راغلی.

---

[2] د زياتو معلوماتو دپاره د 1355 کال د وږمې مجلی دريمه ګڼه (46) مخ کې خپله د ليکوال مقاله و ګورئ.

[3] د همدغه مجلې دريمه ګڼه (46) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

21- ك. ا. ليبديف- د پښتو ژبې په ګرامر ليکنه کې زښت زيات کارګړی دی. د پښتو ژبې ګرامرونه يې په جلاټوکو (1) چې 1945 (2) په 1956ع (3) په 1970ع کلونو کې چاپ کړي دي.

22- ن. ا. دوريانکوف (د پښتو ژبه) په نامه يوګرامري اثر لري چې په1960ع کال په مسکو کې خپور شوی دی.

23- دوکتور ا. م. ارانسکی د پښتو ژبې ګرامر په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده. د پښتو د معاصرې ژبې د فعل شکل او د تکرار دکته ګوريو په باب علمي ليکنه ګڼله کيږي. [1]

24- هربرټ پنزل په افغانستان کې د خپلې استوګنې په موده کې ځيني علمي څېړنې کړي او په دغه وخت کې يې ځيني مواد راټول کړي او په دې اساس يې يو پښتو ګرامر د A Descriptive Study of the Dialect of Kandahar په نامه ليکلی دی. دغه کتاب په 1955ع کال په واشنګټن کې خپور شوی دي. دغه اثر پوهاند الهام ترجمه کړی او په 1340هـ. ش کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوي دی. په دغه ليکنه کې د پښتو کندهاری لهجې فونيټيکی، ګرامري برخې څېړلې دي او د ننګرهاری کندهاری لهجې ځيني توپيرونه يې ځرګند کړي دي.

25- ډاکټربرژي بيچکا چکوسلواکی ختيځ پوه د پښتو خج په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده.

26- زويا، مارتيا نيونا، کالينينا: د شوروي اتحاد د ختيځ پوهانو له ډلې ښځه ده. دا ختيځ پيژندنې په انستيتوت کې د افغانستان څانګې يوه تکړه غړې وه. د کالينينې ټولې ليکنې او څېړنې د پښتو په ژبني او ګرامي موضوعګانو پورې اړه لري.

د معاصرې ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه 1972 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې مرکبې تابع جملې 1966 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې امريه جملې (1) شرطيه او تمنايي جملې (2) مقالې په روسي ژبه د نومورې ليکنې دي.

27- د پښتو ژبې د ګرامر ځيني اساسات: د ا-د- شافيف ليکنه ده. دغه اثر په روسي ژبه د زودين روسي پښتو قاموس په پای کې خپور شوی دی.

28- عبدالحفيظ- غنی يف هم د پښتو ژبې په باره کې ځيني ليکنې کړي دي. د پښتو ژبې د افعالو مجهولې صيغې او د پښتو ژبې د افعالو مجهولو صيغو جوړښت په باب ليکنې دي.

---

[1] **د تاجکستان دولتي پوهنتون علمي ياد ـتونه د بشري علومو سلسله، 1954 کال د (223-201) مخونو پورې.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو ګرامر د پروفیسر (ا-ل- ګرونبرګ) له خوا ليکل شوی دی چې په لېننګراد کې په 1987ع کال چاپ دی او دغه ګرامر زما په خيال په شوروی اتحاد کې وروستنی ليکل شوی ګرامر دی چې چاپ شوی دی.

ګرامر Grammar: د ګرامر اصطلاح د لاتيني ژبې د ګراماتکس (Grammatics) او يوناني ګراماتيکې (Grammatike) له اري (ريښې) څخه راپاتې ده.

په انګريزی کې (ګرامر Grammar) روسي کې ګراماتيکه ويل کيږي. ګرامر د تشريحي ژبپوهنې يوه غوره او ستره څانګه ده چې د يوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو درغاونې او جوړښت د قاعدو سيستم تشريح او مطالعه کوي او يا د ژبې صرفي (مور فولوجيکی)، نحوي (سينتکسي جوړښت او ساختمان ترکتنې او څېړنې لاندې نيسي. په دې معنا چی د يوې ژبې د الفاظو (لغاتو) د تغير او بدلون اشکال د هغوی ترکيب د جملو جوړښت او څرنګوالی مطالعه او تشريح کوي.

په ګرامري څېړنو کې ژبه د قوانينو تابع نه ګرځوله کيږي، بلکې ګرامر د ژبې قاعدې څنګه چې د هغې ژبې اصلي ويونکي استعمالوي راباسي اوشرح کوي يې. څنګه چې هره ژبه ځانته د جوړښت اصول او قاعدې لري نو ځکه د ټاکلې ژبې په ګرامري ليکنو کې خپله د هم هغې ژبې قواعد او اساس غوره ګڼل کيږي، چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او اساساتو سره برابره خبره ده.

په ډيرو زياتو ليکنو کې ليدل کيږي چې دغه موضوع په دوو اساسي برخو ويشله شوې ده:

1- مورفولوژي (د يوناني د مورف (Morph) (فورمه) او لوګوس (Logos) (پوهه) څخه لاس ته راغلې ده.

2- سينتکس د يوناني (Syntaxis) څخه د (يو ځای کيدنه) (جوړښت) (ترتيب) او (رابطی) په معنا رواج موندلی دی[1].

د صرف او نحوې (مورفولوژي او سنټکس) تر منځ بېلوالی اوارېکی:

Syntax سنټکس (نحوه)

[1] يو. د. ماسلوف. د ژبپوهنې مقدمه. ويشايا شکوله. مسکو. 1975 (163) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې نحوه يوه عربي اصطلاح ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش- دود- طرز ده مګر د ګرامري معنا له مخې له ګرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو په مطابقت ارتباط، ترتيب او ترکيب باندې غږيږي يا په بله وينا نحوه هغې پوهنې ته وايي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، غونډونو د جوړښت، ترتيب، تنظيم او جوړښت څېړي. نحوه (سينټکس له مورفولوژۍ، سره نژدې او مستقيمه رابطه لري څکه د ژبې صرفي جوړښتونه تر ډېره ممکنه ځايه پورې د نحوي نظم جوړښت او ترتيب سره مشخصه او ټاکلې وظيفه لري. برسېره پردې په اساسي توګه هغه معنا لرونکي عناصر چې عبارتونه او جملې جوړوي په واقعيت کې همدغه مورفيمونه (ازاد، مقيد) دي چې د يوې ژبې په ګرامري ساختمانو کې ستره برخه اخلي.

په پښتو ژبه کې (نحوه او سينټکس) دواړه اصطلاحګانې د ټاکلي ګرامري مفهوم او معنا له پاره کارول کيږي او په ګڼ شمير ګرامرونو کې چې په پښتو ژبه کې ليکل شوي دي د عربي اصطلاحات لکه (صرف- نحوه) مروج اوتر اوسه پورې هم رواج لري، ولې په شلمه پېړۍ کې سنيټکس د نحوي په معنا يا نحوه د سنيټکس په معنا رواج شوې ده، چې البته د معنا او مفهوم له مخې د يوه ټاکلي مقصد د پاره استعماليږي. که د سينټکس اصطلاح ته ځيرشو او هغه هم د يوناني ژبې سينټيس د اصطلاح سره مقايسه کړو، ګورو چې په دواړو کلمو کې يوه ګډه ريښه پرته ده يعنې د (Synt سينټ) برخه په دواړو کې شريکه ده. چې د ترکيب، يو ځای کيدو، ګډون په معنا راتلای شي، نو څنګه چې Sinthesis د برخو د اجزاو د ترکيب په معنا دی نو Syntax سينټکس هم د ژبني ترکيب په معنا ترجمه کيدای شي. ددې له پاره چې د سينټکس په برخه کې زياتي څرګندونې تر لاسه کړو نو بده به نه وي چې د ژبپوهنې ددغې اصطلاح د استعمال ځای او څرنګوالی وپيژنو. ښکاره ده، چې ژبنی سيستم د ترکيب او د ډنې څخه پرته نه شي راتلای او په دې توګه (سينټکټيك) ژبنی سيستم په جمله کې د کلمو او لغاتو د ټاکلو ځايونو، د کلمو د استعمالولو ترتيب او تنظيم څخه پرته بل شی نه دی او يا دا چې په نحوي سيستم کې د نحوي واحدونو او د هغوی مربوطه اجزاو تجزيې، ترکيب، ترتيب او څرنګوالی نحوه بلل کيږي.

همدارنګه دا سيستم د ژبني ترکيب د لغتونو او کلماتو د يووالي او په ژبه کې د لغتونو له استعمال څخه بحث کوي. دلته خو ددې خبرې يوه يادونه هم بې ځايه نه بريښي چې په مورفولوژۍ کې هم د لغاتو جوړونې او ترکيب څخه خبرې کيږي خو دا دول لغات جوړونه او ترکيب بايد د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(Syntax) سینټېکس) او نورو ژبنیو ترکیبونو سره ګډ نه شي. څنګه چې وینو په ترمینالوژۍ کې هم د کلمو او اصطلاحګانو د جوړونې او ترکیبونو څخه خبرې کیږي ولې سینټېکس، مورفولوژي، ترمینالوژي او نور ژبنې ترکیبونه باید سره ګډ نه شي. د پورتنیو څانګو تر منځ پر مشابهتونو سربېره توپیرونه هم شته او هم شریکې نښې نښانې یې تر څېړنې لاندې باید ونیول شي ځکه پرته له دغه ډول څېړنې څخه نه شوکولای چې سینټېکس باندې وپوهیږو خو دا حقیقت ښایي هم هېرنه شي چې د ژبپوهنې د پورتنیو څانګو ترمنځ د توپیر کرښه دومره پراخه اوارته نه ده، چې یو تر بله دې نژدیوالی او ژبنې اړیکې ونه لري.

2- صرف (مورفولوژی) د ګرامر د بلې اساسي برخې په توګه:

په دې پوهیږو چې مورفولوژي د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه د ژبې د کوچنیو واحدونو د جوړښت او سترکچربیان دی. یا په بله وینا سره مورفولوژي د ژبې د مورفیمونو د همدغو کوچنیو واحدونو ترکیب او رغاونې، ګردان او د هغو له ډولونو سره سروکار لري. دغه د ژبې مورفولوژيك سیستم دوې برخې لري:

1- انفلکشن (صرف):

2- ډرایویشن (اشتقاق).

د ګرامر په دې څانګې کې د ځینو اصطلاحګانو لکه (مختاړي، وروستاړي، منځتاړي، تنه، مونډ یاریشه) سره مخامخ کیږو- همدارنګه د مورفیم- الومورف او داسې نور مورفولوژیکي اصطلاحات هم تر سترګو کیږي. په سینټېکس کې هم د ځینو اصطلاح ګانو سره مخامخ کیږو لکه تګمیم او سینتاکم، نوله دې پلوه مورفولوژي له سینټېکس څخه جلا او بېلولی شو. څنګه چې د مخه موهم وویل، نحوه Syntax هغه علم ته وایي چې مونږ ته د جملې د جوړولو قاعدې او د هغې داجزاو ترتیب او د کلمو ترمنځ رابطه یو د بل سره راښیي. همدارنګه ویلی شو چې مورفولوژی او سینټېکس د خپلو ځانګړو اصطلاحګانو او خصوصیاتو په درلودلو سره په تیوریتکي لحاظ که له یوې خوا سره بېل دي نو له بلې خوا یو تر بله اړیکی هم لري.

د پورتنیو څانګو د تیورۍ سیستمونه او نظامونه یو له بله توپیر لري. سینټېکس د مورفولوژي، ترمینالوژي او نورو ژبنیو مرکباتو سره هم ژبنۍ اړیکي ساتي مګر د ژبې د نحوي واحدونو او نحوي کته ګوریو اصلي برخه جمله ده. دلته د اسوال رامنځته کیږي چې جمله د ژبې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو نحوي واحدونو څخه څه توپير لري، د ژبې د جملو او نـورو واحدونو (فـونيم، مورفيم، کلمـه، ترکيب (غونډ) توپير په څه کې دی؟

د ژبې دغه نور واحدونه لکه (فونيم، مورفيم، کلمه، ترکيب (غونډ) په ځانګړې توګه پوره مطلب نه رسوي يا په ساده ډول وايو:

مونږ پرته لـه جملو څخه پوره، مطلب ترلاسـه کولای نـه شـو. د جملې پـه بـاب يـو ژبپـوه داسـې څرګندونه هم کړې ده:

(جمله يو بشپړ پوره مطلب رسوي)[1] ولې بيـا دا خبـره تـر يـوې انـدازې پـورې پـه منطقـي لحـاظ سمه نه ګڼې. دی وايي چې د بشپړتوب او نابشپړتوب په باب کوم خاص بريدنه شو ټاکلی، ځکه پـه وينا کې جملې يو په بل پسې دوام پيدا کوي او يا دا چې جمله د خپلې قرينې په نسبت پـه ډېـر لنډ چوکاټ کې څرګندېدای هم شي. د مثال په توګه په سوال او ځواب کې دغه خبـره ښـه څرګنـديدای شي[2].

په دې حساب سينټکس او فونولوژي هم يو تر بله ژبني اړيکي درلود لای شي. د مثـال پـه توګـه که ووايو: ميرويس پوهنتون ته ولاړ؟

ته ښه يې؟

ځواب به داسې وي- هويا اه

دلته که (هو- اه) په يوازې او ګوښې توګه و څېړو نوليدل کيږي چې (اه) يـو فـونيم دی او (1) هـم د فونيمونو په ډله کې راځي که (1) ياهو ته د نورو ګرامري ځانګو لـه نظره وکتلـی شـي نـو څرګنـده به شي چې د ګرامر له مخې دغه (1)، (هو) جمله، متن، ځواب دی.

د سينټکس له مخې به فريزاو د مورفولوژي له مخې به ورته مورفيم وويلای شـو لـه دې کبلـه د ژبپوهنې يا د ګرامر د ځانګو ترمنځ ژبني خام مواد په ځينو وختونو کې شريك وي خو دا چې هره ځانګـه يـې د خـپلې تيـورۍ لـه مخـې پـه خپـل مربوطـه او ټـاکلي چوکـاټ کـې څېـړي، بېـلا بېـل خصوصيات لـري. بلـه دا چې تيوري او تطبيـق د ژبپـوهنې د ټولـو تيوريکانو زيږنـده ده يـا پـه بـل عبارت د تيوري او عمل خصوصيت د ژبپوهنې د ټولو ځانګو ګډه او شريکه خاصه او مميزه ده. لـه دې امله په ټولو برخو کې په کارېږي.

---

[1] **ب، ن، کوله وېن. د ژبپوهنې مقدمه. ويشيا شکوله، مسکو 1973ع کال (197-177) مخونه.**

[2] **همدا ماخذ (197مخ).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې ليدل کيږي ننی سينټکسي تيوري پراخه ساحه لري. د ژبې د علم مطالعه او څېړنه دغه ټولې خواوې په پوره او بشپړه توګه نه شي څېړلی. مونږ هم په دې برخه کې اړيو چې د ژبې د نحوي ساختمان او جوړښت د پوهيدانې له پاره ځينې خاصې او مهمې نښانې په ګوته کړو.

نحوه: هغه پوهه ده، چې د جملو، فقرو، عبارتونو، غونډونو د جوړښت د قاعدو څخه غږيږي. د جملې د اجزاو، قاعدې هم په کې بيان او څرګنديږي. په نحوي چاپيريال کې نحوي ترکيبونه (غونډونه) او جملې د معنا او جوړښت له مخې په نظر کې نيول کيږي. په سينټکسي چاپيريال کې د نحوي واحدونو يعنی تګميم په تشکل او جوړښت کې دمورفيونو ترکيب، تنظيم، بدلون او ګرامري رابطو باندې خبرې کيږي.

له دې کبله د ژبپوهانو له خوا د ژبې د مختلفو او بيلا بيلو برخو د پېژندنې او مطالعې له پاره ځينې خاص او جلا واحدونه ټاکل شوي دي. لکه فونيم چې د صوتي جوړښت تر ټولو ډير کوچنی واحد دی او مورفيم د لفظي جوړښت تر ټولو معنا لرونکی کوچنی واحد دی. دغه راز په نحوي چاپيريال کې هم سنتاګ، تګميم (نحوي واحد) تر ټولو کوچنی واحد ګڼل شوی دی.

تګميم: د نحوي جوړښت هغه واحد دی چې د خپل ځان نه د کوم بل لوی واحد کومه برخه نه وي او هم د جوړښت په لحاظ د تجزيې وړ هم نه وي. يعنی هغه کوچنی واحد دی چې په سينتاکتيکي يا نحوي سيستم دننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي ځکه چې په نحوي جوړښت کې (سيستم) تګميم (نحوي واحد) دی او د يوه نه تجزيه کيدونکي جز په توګه منل شوی دی نو جمله هم نه تجزيه کيدونکی واحد ګڼل شوی ده. (په هره ژبه کې جمله د جوړښت په لحاظ يونه تجزيه کېدونکی واحد دی) په دې معنا چې که تجزيه شي، پوره مفهوم له لاسهورکوي.

څنګه چې هره ژبه بې شميره جملې لري نو ښايي چې داسې فکرونه شي چې د هرې جملې لپاره دې بې شميره ساختماني شرحې او قاعدې ولري. په واقعيت کې د هرې ژبې اصلي ويونکي يو لړ محدود قواعد د ژبې د جملو د پيژندنې (درك) او توليد (رغاونې) له پاره لري او د مفاهيمو د څرګندولو د پاره د همدغو ټاکلو (محدودو) قاعدو څخه ګټه اخيستل کيږي. په دې توګه نحوه هم په ژبه کې محدود قواعد د جملو ټاکلو او ښودلو لپاره شرح او توضيح کوي. د همدې اصل له مخې نحوه دغه ډول پيژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه د جملو په معنا او مفهوم باندې پوهېدل دي. ددغه نظر له مخې په نحوه کې د معنا مطالعې ته زيات ارزښت ورکول کېږي.

د يوې ژبې شکل د هغې د معنا نه ډېر با ثباته دی او په اسانۍ سره د هغې پوهېدنه او پېژندنه کېدای شي او علت يې هم هغه د ژبې چاپيريال دی چې د ژبې شکلونه (فونيمونه، مورفيمونه، نحوي واحدونه تکميمونه) په کې شامل دي. مګر په مقابل کې د معنا چاپيريال او سيمه ډېره پراخه وي په دې علت سره چې ډېر ژبني شکلونه د يوې څخه ډېرې معنا ګانې لري او په ډېرو ځايونو کې کارول کېږي.

څنګه چې په نحوې کې د کلمو تنظيم د هغوي ترون او ارتباط د يو بل سره چې څنګه خبرې، فقرې، غونډو نه، عبارات او جملې جوړ وي څېړل کيږي نو ځکه وايو چې د نحوې (Syntax) وظيفه د جملو او د هغوی ساختماني شرح ده يعنی د يوې ژبې د عبارتونو، فقرو (غونډونو) جملو او کلمو د نظام او جوړښت اصول او لارې چارې مطالعه کوي. په عمومي توګه يا په کلي ډول ښايي د نحوې برخه د هرې جملې په باب لاندينيو پوښتنو ته سم او علمي ځواب ورکړي.

1. د يوې جملې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، يعنی هغه کوچني واحدونه چې جمله جوړ وي؟
2. د جملې دغه برخې (اجزا) څنګه يو دبل سره يو ځای کيږي تر څو جملې جوړې کړي؟ يوه جمله بايد تر وروستي بريده پورې وويشل شي.
3. وروسته له هغې چې د يوې جملې مورفيمونه مو په ګرامري واحدونو وويشل لاژمه برېښي چې ددې پوښتنې د ځواب په لټه کې شو چې دغه ګرامري واحدونه څه نوميږي. او کوم دي؟

د ژبې په ګرامري مطالعې کې د الفاظو معنا او ساختمان دواړه په نظر کې نيول کيږي.

د نړۍ په ژبو کې هره ژبه په خپل وار که له يوې خوا د ژېپوهنې په بنسټ ځينې ګډ ګرامري خصوصيات لري ولې له بله پلوه ځانګړې او ټاکلې خصوصيات هم لري چې د هرې ژبې په ستركچر او جوړښت پورې اړه لري.

د مثال په توګه که د نړۍ ژبوته ځير شو په ځينو ژبو کې د صرف او نحوې ترمنځ کوم ټاکلی او معين بېلوالی نه ليدل کيږي نو په دې توګه صرف او نحوه په بېلا بېلو برخو او فصلونو (څپرکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندي نه ځيرل کيږي. خو د نړۍ په اکثروژبو کې صرفي او نحوي جوړښتونه (سربېره پر ځينو اړيکو) په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.
څنګه چې زمونږ مطلب د پښتو ژبې د نحوي موضوع ده د ځېرل شويو موادو له مخې په پښتو ژبه کې صرفي او نحوي جوړښتونه په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.
په دې توګه د مورفيم پوهنې او سينټکسي بحثونه په بېلو بېلو برخو بېليږي. په نحوي کې نحوي ترکيبونه، غونډونه او جوړښتونه د ترتيب او تنظيم داسې اصول او قواعد لري چې د اشتقاق او ګردان د طريقو او ډولونو تابع دي.

نحوي ترکيبونه (غونډونه)، جملې او د جملو ترکيبونه د نحوي واحدونو په توګه:

څنګه چې د مخه وويل شو، نحوه د ګرامر د يوې څانګې (برخې) په توګه د يوې ژبې ترکيبونو، عبارتونو، غونډونو، فقرو، جملو د جوړښت ساختمان او په هغوی کې د کلماتو د ترتيب، مطابقت او رابطې اصول او قاعدې مطالعه او ترڅېړنې لاندې نيسي او يا د هغوی د قاعدو څخه غږيږي او د جملې د اجزاوو، ارکانو، قاعدو او قوانينو بيان په کې کيږي، نو له دې کبله ژبپوهانو د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو (اجزاو) د پېژندنې او مطالعې له مخې ځينې بېل او خاص واحدونه ټاکلي دي. د بېلګې په توګه د ژبې د صوتي جوړښت او ساختمان دپاره فونيم (Phoneme) او د صرفي (لفظي) ساختمان له پاره مورفيم (Morpheme) د واحدونو په توګه منل شوي دي په دې معنا چې:

1- فونيم د فونيم پوهنې (Phonology) واحد يا نه تجزيه کيدونکي صوتي غږې په توګه.

2- مورفيم د مورفيم پوهنې (مورفولوژۍ Morphology) يا نه تجزيه کيدونکي لفظي واحد په توګه.

3- دغه راز په (Syntax نحوه) کې هم د ځانګړو اصطلاحګانو سره مخامخ کيږو که څه هم په پښتو ژبه کې دغه سينټکسي اصطلاحګانې خاصه نومونه نه لري مګر په نورو ژبو لکه (انګريزي، لاتيني، روسي او داسې نورو ژبو کې د (Tagmeme) تګميم (Syntagam سينتاګم) اصطلاحات شته چې په هماغه ژبو کې خپله معنا څرګندولای شي.
تګميم، سينتاګم، تاکسيم يا سينتاټکتيکي ترکيب (نحوي جوړښت) هغه کوچنی نحوي واحد دی چې (د سينتاټکتيکي) يا نحوي سيستم د ننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره ژبپوهنه کې د تګمیم، سینتاګم اصطلاح د یونانی سینتاګمه (Syntagma)څخه د یو ځاي کیدو په معنا سره راغلی دی ولې په مختلفو او جلا اثارو کې یې معناګانې په توپیر سره راغلي دي(1).

په دې برخه کې د شوروي ژبپوه ریفرماتسکي نظر د سینتاګم په باب داسې دی:

(سینتاګم ددوو غړو د ترکیب (مورفیم، لغت، د کلماتو ترکیب) څخه چې یو تر بله اړیکې ولري عبارت دي).

همدارنګه نحوه (Syntax) په دې ډول پېژندلی او څېړلی شو.

پـه نحـوي سیـستم کـې د تګمـیم سـینتاګم تجزې او ترکیـب او د هغـوي ترتیـب او تنظـیم تـه سینټېکس ویل کیږي. په بله وینا سره په نحوي سیستم کې د نحوي واحدونو او د هغـوي د مربوطه اجزا وو تجزیه، ترکیب، تنظیم او څرنګوالي ته نحوه (سینټکس) ویل کیږي.

څنګه چې په نحوي جوړښت کې (تګمیم Tagmeme یا سینټاګم Syntagma یو نحوي واحد دی او بیا یو نه تجزیه کیدونکی (نه بیلیدونکی) نحوی واحد په توګه راوړل شوی دی.

نو دغه نحوي واحدونه ازاد ګرامري شکلونه جوړوي، په دې معنا چې هر یو غونډ (ترکیـب) پـه مستقله توګه پوره مطلب ورسوي. جمله چې د معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی نو په پښتو ژبه کې مونږ جمله د نحوي واحد په توګه منو (په هرې ژبې کې جمله د جوړښت، معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی واحد دی چې بشپړ مطلب رسوي).

په دې اساس (نحوه) د جملو او کلماتو د ترکیب د پوهې او مطالعې بحث تـه وایـي. د کلمـو د ترکیب یا هغه اصطلاحات چې د دوویا ډېرو کلمو (لغتونو) د یو ځاي کیدو څخه منځته راغلي وي یا دا چې د دوویا زیاتو لغاتو او اداتو د یو ځاي کیدو (پیوستون) له کبله جوړ شوي وي.

یادونه:

ځیني پوهان د ژبني ترکیبونو Phrases (جملوي جزیا نیمګړې جملې) مطالعې او څېړنې تـه هم (Syntax) وایي.

که چېرې دا ومنل شي نو په سینټېکس پورې تړلې تیوري به هم د ترکیبونو (Phrases) تیـوري وي.

---

(1) ب. ن له وین، د ژبپوهنې مقدمه، مسکو 1973 (253) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترکیبونو یا فریز د تیورۍ څخه مطلب هغه مېتود دی چې د هغه په واسطه د جملې متن بیان او جملوي اجزا جوړېږي او یا دا چې د ترکیبونو (Phrases) له مخې متن بیان او جمله جوړېږي.

څنګه چې پوهېږو ژبه د علایمو (نخښنو) یوه دستګاه ده. صوتي نخښې، لفظي نخښې یعنې دا چې صوتي نخښې یوازې او یا هم په ترکیبي ډول لفظي نخښې جوړوي او مطلب تر سره کوي او دغه نخښې بیا په خپل وار یوازې او یا هم په ګډه کلي (عمومي) معناوي جوړوي چې ګرامري شکل ګټل کیږي او په پای کې خبرې جوړېږي. دغه اړیکې چې د خبرو د مختلفو برخو او همدا راز د هغوي د اشکالو ترمنځ موجود دي د نحوې موضوع جوړوي.

کله چې یو ګرامري شکل د یوه لوی شکل یوه برخه وي نو داسې ویلی شي، چې دغه نوموړی شکل مقید (ناخپلواک) دی خوکه چېرې د یوه لوی شکل برخه (جز) نه وي بیانو ازاد ګرامري شکل دی چې مونږ دغه ازاد مستقل ګرامري شکل د تکمیم یا نحوي واحد په نامه یا دوو چې جمله یې محتوا ده.

د مثال په توګه که ووایو: دغه څوك دی؟ نو ددغه سوالیه جملې په ځواب کې که وویل شي، هلك نو مطلب پوره رسول کیږي په دې توګه هلك په دغه حالت کې یو تکمیم دی ځکه یو ازاد او خپلواك ګرامري شکل دی او د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه (جز) نه دی مګر که د (هلك سره د هوښیار لفظ ورزیات کړای شي او د یوګرامري شکل په توګه (هوښیار.. هلك) په ترکیب کې ولیدل شي نو بیا دلته (هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل (ساختمان) د جز په حیث ګارول شوی دی او مقید دی نو ځکه تکمیم ورته ویلای نه شو.

مګر که چېرې دغه ترکیب په ځانګړې توګه سره وګورو یعنی (هوښیار هلك) په توصیفي حالت کې تکمیم دی، ولې بیا هم که د (هوښیار هلك راغی) په ګرامري شکل کې څنګه چې (هوښیار هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل یوه برخه ده نو ځکه تکمیم نه دی مګر (هوښیار هلك راغی) په خپل ذات کې تکمیم او یوه جمله ده. که چېرې دغه جمله په دې ډول سره (کله چې هوښیار هلك راغی) ووایو دلته ګورو چې په ګرامري شکل کې څنګه چې په یوازې او ځانګړې توګه یې معنا بشپړه او پوره نه ده او یو بل ګرامري شکل ته اړتیا لري نو ځکه دغه غونډ په دغه ډول سره تکمیم او جمله نه شو بللی، بلکې د یو بل شکل سره یو ځای ګرامري شکل یعنې پوره جمله (Sentence) جوړ وي لکه (کله چې هوښیار هلك راغی کارونه وویشل شول) دلته (کله چې هوښیار هلك راغی) او (کارونه وویشل شول) ګرامري شکلونه دواړه مقید دي یعنی د معنا له مخې یو بل سره رابطه او تړون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې د شکل له مخې ګورو چې د جملې دواړه برخې هره یوه یې تقریبا پوره جملې دي او کیدای شي په خپلواك صورت کې هم استعمال شي او تګمیم وګڼل شي، چې دا جملې د فقرې (Clause) په نامه یادیږي. نو ځکه د ژبپوهنې د اساسونو په دې برخه کې د علمې څېړنو لـه مخې تګمیم چې د جملې محتوا هم ګڼل کیـږي داسې تعریفوو: (تګمیم یا نحوی واحد، داسې یـو ګرامري شکل دی چې د خپل ځان نه د لوی شکل برخه (جز) نه وی او یا د ګرامري شکلونو تـر ټولو کوچنی معنالرونکی واحد تګمیم (Tagmeme) دی. نو تګمیم تر ټولو کوچنی نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی چې یو مستقیم، مستقل او با مفهومه ګرامري شکل دی چې پـه نحوه کې پراخه برخه لري.

په دې لاندې مثال کې ګورو:

(هلکه) د نـدا پـه حالت کې کـه څه هم دغه ډول خپلواك ګرامري شـکل د جوړښت لـه مخې نیمګړی دی مګر څنګه چې پوره معنا انتقالوي نوځکه (Uttrance) ورته وایې او (هوښیاره هلکه) هم همدا ډول دی. خو (هوښیار هلك راغی) که څه هم د شکل او مفهوم له مخې پوره دی مګر ددې له پاره چې ځینې وخت مقید کیږي لکه په دې مثال کې (کله چې هوښیـار هلك راغـی.. دلتـه جمله مقیده شوه تر څو چې دویمه برخه رانه شي مطلب نه بشپړیږي.

په دې اساس (کله چې هوښیار هلك راغی) مقیده فقره یا (Clause) بلل کیږي مګر (هوښیـار هلك راغـی) خپلـواك ګرامـري شـکل دی. کـه پـه خپلواکـه توګـه وکـارول شـي. نـو ځکـه یـې جملـه Sentence یا تګمیم بولو.

که چېرې یوګرامري شکل د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه یا جزوي نـو مقیـد ګرامري شکل دی او که چېرې، د خپل ځان نه د لوی شکل برخه نـه وي نـو خپلـواك ګرامري شکل دی چې تګمیم یا نحوي واحد هم ګڼل کیږي.

اوس چې مو د تګمیم یا نحوي واحد په باب څرګندونې کړې نو لومړی غـواړو د جملې پـه بـاب ځینی لنډې څرګندونې او هم د ژبپوهانو له خوا د جملې په باب نظریې وړاندې کـړو بیـا بـه د پښتـو ژبې ترکیبونو (Phrases) جلمو په ډولونـو، جوړښتونو باندې رڼـا واچوو. البتـه زمونږ د موضوع اصلی برخه ده.

جمله (Sentence)

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله یوه عربي کلمه ده، په لغت کې مجموعې ته ویل کیږي.

جملـه د انګریـزي Sentence ، فرانـسوي Propostion ، جرمنـی Staz ، هـسپانوي Oracion او روسی ژبی پریدلو ژینیه سره برابره معنا لري، په هره ژبه کې د خپلو خپلو ځانګړو معناګانو درلودونکی وی. ولې ګرامري معناګانې یې سره ورته یا یوګډل کیږي[1] د مثال په توګه:

(په انګریزي ژبه کې که د سېنتېنس کلمې ته ځیر شو او څېړنه پرې وکړای شي سربېره پردې چې د جملې معنا لـري یو لړ داسې نـورې معناګانې لکه (پریکړه، حکم، جزا) او نـورې هم لـري. همدارنګه د سېنتېنس کلمه درټلو لعنت پرویلو او محکمې ته راکښلو په معناګانو سره هم راځي[2].

دلته مونږ د جملې یا سینتېنس د لغوي معنا سره څه کار نه لرو، بلکې غواړو په دې برخه کې د جملې په هکله د ګرامر له مخې رڼا واچوله شي یعنی د جملې پیژندنه او څېړنه په ګرامري چاپیریال کې تر سره شي. ښایي چې ددې مطلب د څرګندولو له پاره څه نا څه ګرامرونو ته پاملرنه وکړو، خو مخکې تردې چې د جملې پېژندنه او تعریف وکړو باید یادونه وشي، د جملې په باب بشپړ او مکمل تعریف چې هیڅ ډول سمونه او اصلاح ونه غواړي او د تل له پاره ثابت او ځای پر ځای وي نشته ځکه تعریفونه او مفاهیم ورځ په ورځ لاپسې کره او بدلون مومي. د تفکر دودې او پرمختګ پروسه (جریان) ځای په ځای نه دریږي د بشپړتیا او پرمختګ په لور درومي.

په دې برخه کې ممکن په ګرامرونو کې په عنعنوي تعریفاتو باندې زیات ټینګار شوی وي خو ددې پرنسیب له مخې چې په څېړنه کې تېر معلومات او پخوانی شتمنې که څه هم نیمګرتیاوې به ولري د نویو څېړنو په هکله باید تر مطالعې لاندې ونیول شي تر څو نسبتا کره او نوې معلومات تر لاسه شي.

که نن د جملې په باب زمونږ معلومات نیمګړي وي نو ښایي چې بله ورځ به لاپسې بشپړ او زیات شي. د پخوا څخه د جملې په هکله ډېر تعریفونه شوي او د بېلو بېلو پوهانو له خوا ورته جلا جلا تعریفونه او څرګندوني شوي دي ولې په علمي توګه د جملې په باب معین تاکلی او ثابت تعریف نه لیدل کیږي مګر په مقابل کې یې د دوو سونه زیات تعریفونه په دې برخه کې موجود دي[1].

د جملې په باب د پوهانو نظریې

[1] و.س. اخمانووه، ژبنی اصطلاحي قاموس، مسکو 1966، 347 مخ.

[2] کابل مجله، 1356ل کال، لومړی ه (10) مخ.

[1] د. ای. روزینتل. معاصره روښي ژبه، مسکو 1964 (280) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مونږ په وینا او لیکنه کې خپل فکر په شفاهي یالیکلي بڼه افاده کوو نومجبوریو چې جملې جوړې کړو څکه چې زمونږ وینا د جملو په مرسته څرګندیږي یا (د جملو څخه جوړه ده) په دې توګه زمونږ افکار یوازې په جملو کې او د هغوي په مرسته افاده کیږي. په دې ترتیب د جملې پېژندنه د ارستو زمانې څخه پیل کوو.

جمله د یو منطقي قضاوت د افادې او پوهولو سلسله ده.

ارستو د جملې په باب داسې ویلي دي:

(هره نظریه (مفهوم) د جملې په شکل څرګندیږي مګر ټولې جملې مفاهیم نه څرګندوي. په جملو کې ممکن سوال، خبر داری او داسې نور مفاهیم ځای شي خوپرته له دې څخه ممکنه ده، چې یو فکر – د شعور د ځینو نورو اشکالو په واسطه هم ورسول شي. د دماغ فعالیت انځوروي:

جمله د احساس د څرګندولو وسیله هم ده)[2]. همدارنګه په پخوانی فلالوژي کې جمله (مفاهیم د الفاظو په مرسته څرګند شوي وي او یا د الفاظو ترکیب چې پوره یو مطلب څرګند کړي)[3] په په لرغوني یونان کې د نن نه 2000 کاله د مخه یوناني پوه د یونیوس تراکس Dionysius Thrax د یوناني ژبې د قاعدې په باب یوه کوچنۍ رساله لیکلې وه. په هغې کې یې د جملې تعریف او پېژندنه په لاندې ډول کړې ده:

(جمله په نظم او نثر کې د کلمو او الفاظو د مجموعې څخه عبارت ده چې پوره معنا او مفهوم څرګند کړي)[1]

وروسته بیاغربي (لویدیځ) ګرامریستانو هم دغه تعریف منلی او کارولی دی. ولې د غربي ګرامریستانو څخه د مخه عربی ګرامر پوهانو هم دغه تعریف منلی دی چې کلام یا جمله هغې ته ویل کیږي چې اوریدونکي د هغې څخه پوره مطلب لاس ته راوړي.

په 19 پیړۍ کې دا هڅه رامنځ ته شوې ده چې جمله د یوه منطقي قضاوت فعلي ترکیب په توګه وپیژندل شي. د منطق له نظره د جملې په هکله بوسلایف ویلی دي (هغه قضاوت (نظر) چې د الفاظو په واسطه څرګند کړاي شي جمله ده)[2].

---

[2] همدغه اثر او همدا مخ.

(3) یو، س، ماسلوف، د ژبپوهنې مقدمه (اساسات) مسکو، 1975، (633) مخ.

[1] پوهنوال محمد رحیم الهام روشی جدید در تحقیق (دستور زب ان دري، پوهنځی ادبیات و علوم بشري، کابل (1349 ش کال).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د 19 پېړۍ پای او 20 پېړي پیل په لوېدیځه نړۍ او روسیې کې د جملې په باب روحیاتي نظر منځ ته راغلی دی.

ددغه نظریې نمایندګانو څخه په روسیه (شوروی) کې 1-1 شاخمتوف دی چې د جملو په باب یې خورا زیاتې څېړنې کړې دي خو بشپړې نتیجې ته هم نه دی رارسیدلی[3] تر دې وروسته ف.ف فورتوناتوف د عنعنوي ګرامر پلوي د جملې په باب داسې بیان کړې دي. جمله یو ډول د کلمو د ترکیب څخه ګڼي او لیکلي دي:

(دوینا هغه ګرامري ترکیبونه چې په جمله کې استعمالیږي په جمله کې د ګرامري مبتدا او ګرامري خبر په توګه راځي)[4].

ایراني ژبپوه ډاکتر پرویز خانلري د جملې تعریف د تراکس په توګه کړی دی یوازې (د نظم او نثر الفاظ یې ترینه ویستلي دي. په دې ډول (جمله مجموعه یې از کلمات است که بر روی هم دارائی یك مفهوم تمام وکامل باشد)[5].

همدارنګه ځینو پوهانو د جملې تعریف داسې کړی دی:

---

[2] **ف.ي. بوسلایف، د روسي ژب تاریخي رامر،** 1858 **(**110**) مخ.**

[3] **یو. س. ماسلوف، د ژبپوهی اساسات، مسکو،** 1975- 233 **مخ.**

[4] **ف.ف. فورتونانوف د روسي ژب رامر مسکو** 1899- (36**مخ).**

[5] **پوهنوال محمدرحیم الهام، روش جدید در تحقیق دستور زبان دري، پوهن ی ادبیات وعلوم بشري، کابل** 1349- (141) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله - د الفاظو او کلمویو داسي ترکیب دی چي یو بشپړ مفهوم افاده کړي. تر اوسه پوري په ګڼ شمیر ګرامرونو کي جمله یا کلام داسي راپېژندل شوی دی.

کلام، جمله هغه عبارت ته وايي چي لږ تر لږه له دووکلمو څخه جوړه شوي وي او بیا په دوه ډوله بېلېږي، بشپړه جمله او نیمګړي جمله.

د بشپړي جملي څخه په همدغو ګرامرونو کي مطلب دا دی چي اروېدونکي یې په اوریدو سره پوره مطلب ورځیني واخلي.

نیمګړي جمله چي اوریدونکي تري پوره او بشپړ مطلب وانخیستیلای شي. لکه (د ګلانو غونچي، توره وریځ) ... او نور.

همدارنګه د جملي تعریف داسي هم راغلی دی: جمله د کلمو د یو ځای کیدو څخه جوړیږي چي د نحوي کوچني واحد دی.

په بل ځای کي داسي بیان راغلی دی:

د یو مقصد د څرګندولو دپاره مجبوریو چي کلمي سره یو ځای کړو نوله دي امله د یو شمیر کلمو او لفظونو له یو ځای کیدو څخه کلام او جمله منځ ته راځي او د جملي په مرسته خپل مقصدونه یو بل ته څرګندولای شو. هغه توکي چي جمله یا کلام ورڅخه جوړیږي د کلام جزیا اجزابلل کیږي.

دغه پورتني تعریفونه د پښتو ژبي په ګرامرونو کي لکه د محمد اعظم ایازی قواعد پښتو د محمد ګل مومند (د پښتو ژبي لیاره) د پوهاند رښتین په (ژبښودنه)، (پښتو ګرامر، د عظیم شاه خیال) صرف و نحو پښتو) ... او داسي نورو کي راغلي دي.

د امریکي ژبپوهان بلوم فیلډ د جملي ساختماني تعریف دا ډول کړی دی. د جملي ساختماني معنا هغه معنا ده چي د جملي د توکونو په مرسته څرګندیږي ښېله دي چي قاموسي (لغوي) خواوي په نظر کي ونیول شي.

د جملي د جوړښت او ساختماني معنا یوازي د بلوم فیلډ په ذریعه نه ده ښودل شوي بلکي اکاډیمیسن ډ.ل. و شیر به هم دغه ډول موضوع بیان کړي ده.

د بلوم فیلډ مقصد د جملي له ساختماني معنا څخه د مورفیمونو هغه تنظیم او ترتیب دی چي د جملي په لغتونو پوري اړه نه لري یعني لغوي ترتیب او تنظیم نه دی چي دا نظریه هم د چا مسکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا پر مخ ولاړه او پراختيا يې وموندله[1] ترانسفور ميشنل ګرامر چې په 1957کال چا مسکي ليکلى دى د نحوي جوړ ښتونو په نامه اثر دى. دوي څرګنده کړه، چې که د يوې جملې کلمې په غير شعوري ډول انتخاب شوي وي نو بيا به هم ساختماني معنا ولري خو په دې شرط که ژبني فورمونه منظم او سم ترتيب شوي وي. نوموړي ژبپوهان (بلوم فيلډ) ګرامر ته د ژبنيو فورمونو د معنا لرونکي نظم په توګه ګوري او زياتوي چې په ژبه کې د ژبنيو فورمونو معنا لرونکي نظم او ترتيب د ژبې ګرامر جوړوي او دا هم زياتوي چې د ژبنيو فورمونو د پاره دا لاندې څلور لارې شته دي.

1- ترتيب 2- داواز برابروالى 3- فونيټکي مشخصات 4- د هغو فورمونو انتخاب چې د معنا په څرګندولو کې د عامل په توګه مرسته کوي.

د جملې د تعريف د کره کولو له پاره ښايي جمله د فورم او معنا له مخې په پام کې ونيوله شي ځکه يوازې فورم جمله نه شي راپېژندلې او معنا هم په ګوښې توګه سره د جملې پېژندنه نه شي کولاى.

که چېرې داومنو چې جمله يو داسې نحوي واحد دى چې د فورم او معنا په شريك او ګډ ارتباط سره ځانګړى ژبنى سيستم جوړوي نو دا به هم ومنو چې دا نحوي واحد (جمله) يو ژبنى سيستم هم دى. ځنګه چې ژبه يو جلا ژبنى سيستم دى او جمله په دې سيستم کې د نحوي واحد په توګه پېژنو نو بيا ويلى شو چې جمله هم يوکوچنى ژبنى سيستم دى.

په دې کې هيڅ شك نشته چې جمله معنا لري او يو مفهوم افاده کوي نوله دې کبله ښه به داوي چې د بلوم فيلډ نظريې ته پاملرنه وکړو.

دى وايي متکلم او خبرې کوونکى د عبارت په ذريعه اوريدونکى دې ته اړباسي چې شرايطو او حالاتو ته ځواب ورکړي. دغو شرايطو او حالاتو او په هغوى پورې مربوط ځواب ته د هغه عبَارت معنا وايي يا په بل عبارت کله چې يو ژبنى فورم له خولې ځخه ووځي نو اوريدونکي هغې ته هم هغسې ځواب او عکس العمل ورکوي، چې د ټاکلي مربوطه ژبني شکل معنا ګڼل کيږي.

بلوم فيلډ وايي چې د ژبني فورمونو معناګانې په عملي او علمي توګه هغه وخت ټاکل کيداى شي چې د پوهې ټولې ځانګې بشپړې شي او پرمختګ ته ورسيږي نو بيا ويلى شو، چې جمله سربېره پر نورو سيستمونو يو سيمبوتيك سيستم هم دى په دغه سيستم کې (جمله د سيميم له

[1] Transformational Generative Grammar.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظره اندازه کیږي او سیمیم د جملي د اندازې له پاره معنوي واحد دي. څنګه چې څرګنده ده په کوي جوړښت کې اساس د نحوي واحد جمله (تکمیم) دی په دې معنا جمله دوینا هغه واحد دی چې مطلب ورسوي. جمله یا خبري یا پوښتني یا تعجبي یا امري وي او هر یو نحوي واحد د دوورکنونو د اساس څخه جوړ شوی وي لکه مسندالیه او مسند ، لاکن جمله داجزاو په لحاظ په بسیط، مرکب او، مختلط شکل تقسیمیږي.

اوس چې په ګرامرونو کې د جملي په باب څه معلومات وړاندي شو ښه به داوي چې د جملې په هکله د مورفیم بحث ته هم ورننوځو.

لیدل کیږي چې د نحوي واحدونو Syntactic Structure په جوړښت کې لفظي واحدونه Morphologicl Structure برخه لري. دغه واحدونه د موقعیت او نورو خصوصیاتو له مخي په ترکیبونو او جملو کې په اسمونو، صفتونو، قیدونو، فعلونو او نورو اقسامو باندي تقسیمیږي، چې بیا دغه لفظي واحدونه د مستقل والي او استعمال له مخي په ازاد (خپلواك) او مقید (نا خپلواك) باندي سره بېلېږي.

مقید لفظي واحدونه: په صرفي او اشتقاقي جوړښتونو کې د ازادو لفظي واحدونو سره وند مختاري، ورستاړي نښلي. په ژبه کې (ازاد- اساسی واحدونه) د مقیدو واحدونو سره ارتباط پیدا کوي یعنی په ترکیبونو او جملو کې د الفاظو ارتباط او یو ځای کیدنه صورت مومي او په دغه ترتیب سره الفاظ په یوه ټاکلي نحوي حالت کې واقع کیږي چې د ساختماني شکل Function Forma په نامه یادیږي.

لفظي واحدونه هر یو ځانته یوه خاصه ګرامري ګټه ګوري لري لکه اسمونه چې د جنس (نارینه، ښځینه) عدد (مفرد، جمع) حالت (مستقیم، غیرمستقیم (اصلي، غیراصلي) صورتونه لري. او فعلو نه دوجهه لازمي، متعدي د شخص (1،2،3) او زماني مقولات لري. اشاري نژدې او لري صورتونه هم ښیي.

که مونږ د مورفیم د تعریف د پاره د جزیاتو څخه تېر شونو خپل بیان داسي لنډوو، د یوې ژبې په خبرو کې کوچنی لفظي واحد دی چې معنا ولري. که چېرې په جمله کې ددغه مورفیمونو دریځ ته پاملرنه وکړونو وبه لیدل شي، چې په جمله کې د مورفیمونو د ځاي تغییر او تبدیل د جملي په ارګانیزیشن (جوړښت) کې تغییر او بدلون پېښوي، له دې کبله هره جمله ځان ته جلا سیستم لري. همدغه علت دی چې دیوې ژبې زده کړه د جملو په یادولو اوزده کولو باندي زیات اړخ لګوي. د مجردو لغتونو په یادولو سره ژبه نه زده کیږي.

که په یوې جملي کې د مورفیمونو د راوړلو په وخت کې د دوي ترمنځ د لازم زماني او مکاني تناسب او رابطه ونه ساتله شي نو په داسې حالت کې سمه او اصلي معنا په لاس نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د (زه له پوهنځي څخه راغلم) 2- (زه له پوهنځي څخه راتلم) په جملو کې ګورو:
1- که (زه) څخه وروسته (را) مورفیم د زماني فاصلې له مخې داسې راشي چې د (غل) او (تل) درېبنو څخه وروسته (em م) د مورفیم سره زماني رابطه ونه ساتي نو بیا دغه تاکلې معنا نه څرګندوي.
له دې امله جمله سربېره پر مورفیمیك سیستم زماني او مکاني سیستم هم لري که چېرې دغو سیستمونو ته پاملرنه ونه شي دجملې څخه معنا نه شو اخیستلای.
اوس به دې ټکي ته ځیر شو، چې د جملې سیستم څه شی دی که څه هم د جملې سیستمونه زیات دي خو مونږ د تعریف د پاره په خپله سیستم تعریفوو، وروسته به بیا تروسه وسه د جملې په نورو سیستمونو باندې خبرې وکړو.
سیستم: هغه نظم او ترتیب دی چې د هغه په تغییر سره په (جوړښت) کې هم تغییر او بدلون راځي.
ترځو چې د جملې د ساختمان اجزا او په هغې پورې مربوطه جریانونه او ممیزات ونه پېژندل شي تر هغه وخته پورې د جملې پېژندنه ګرانه ښکاري.
څرګنده شوه چې جمله د ژبنیو فورمونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحدیې جوړ کړی دی نو دلته بې ځایه نه ده، چې دغه مجموعه مطالعه کړو.
د ژبنۍ جملې د توکونو مجموعه یو میخانکي مجموعه او امبارنه دی بلکې داسې مجموعه ده، چې هره پرزه = برخه (ژبنۍ فورم) جلا او ځانګړې ځای لري.
د مثال په توګه د پښتو ژبې په یوې جملې کې ګورو چې فعلي ژبنۍ فورم داسمي ژبني فورم پر ځای او اسمي ژبنۍ فورم د فعلي ژبني فورم پر ځای نه شي راتلای مګر که را هم شي یا به جمله بې معنا او یا به د هغه مفهوم بل ډول افاده کیږي.
که ووایو: قلم مات شو. په دې ساده جملې کې (قلم) د یو اسمي جز په توګه د جملې د مبتدا په حیث او که ددغه اسم (قلم) ځای بدل کړو او د جملې په خبر پورې یې و تړولکه دغه لاندې جمله: اخك قلم مات کړ یا اخك قلم واخیست.
په دې جملو کې (قلم) د جملې په فعلي برخه کې راغلی چې د خبر له اجزاو (متمم) څخه ګڼل کیږي.
همدارنګه صوتي واحدونه د ماقبل دستوري جوړښتونو[1] په نامه یادیږي که څه هم په خپله معنا نه لري مګر د معنا د تغییر سبب کیږي. د ژبې په دواړو دستوري (ګرامري) ساختمانونو کې دنده لري.

---

[1] **محمد رحیم الهام، تیوري های نحو در زبان دري، کابل پوهنتون،** 1358 **ه ش کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه جمله د فونو لوژي لـه مخې د ژبنيـو اوازونـو داسـې مجموعـه ده، چې نحوي واحد جوړوي. دغـه ژبنـي اوازونـه د ځانګړي سيسـتم لاندې خاص نظم او ترتيـب پيـدا کـوي. او داسـې اختيـاري تسلسل نه دی، چې د ژبنې سيستم د اصولو لـه رعـايتولو څخه پرتـه زده شي بلکې د ټولنې د اجتماعي قرار داد سره سم منځته راځي او په هم هغه چوکاټ کې دننه زده کيږي.

په هر صورت جمله د ګرامر له مخې اوس داسې پيژندل شوې ده:

د وينا يـو داسـې خپلواك او مـستقل صـورت دی، چې پـه کـوم بـل صـورت (ساختمان) کـې د ګرامري ساختمان د کومې بلې برخې حيثيت ونه لري.

د مثال په توګه:

1. څوك خبرې کوي؟
2. چا خبرې وکړې؟
3. په کوټه کې څوك ناست دی؟
4. تا څوك وليد؟
5. دغه ليکوال څوك دی؟

د پورتنيو سواليه جملو ځواب د قرينې له مخې داسې راځي: (ميرويس) چې دغه ځواب يو ځانګړی او مستقل شکل دی او د کومې بلې جملې يا (د کوم بل صورت) د کومې برخې حيثيت نه لري.

مګر د پورتنيو جملو بشپړ ځوابونه داسې دي:

1. ميرويس خبرې کوي.
2. ميرويس خبرې وکړې
3. په کوټه کې ميرويس ناست دی.
4. ماميرويس وليد
5. دغه ليکوال ميرويس دی.

ميرويس په دريو لومړيو جملو کې د مبتدا (فاعل) په توګه ځواب دی.

په څلورمه جمله کې د مفعول په توګه ځواب دی.

په پنځمه جمله کې د خبر د جز په توګه ځواب ګڼل کيږي.

په دې لحاظ ميرويس يوازې او په ځانګړې توګه هم سم ګڼل کيدای شي.

ولې په دا ډول جمله کې لکه: ميرويس توره او ميړانه وکړه.

دلته وينو چې ميرويس په پورتنۍ جملې کې د يوه غږې (جز) په توګه دنده ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعنى ميرويس د جملې معنا نه لري، بلكې په دغه غونډ (تركيب) كې يوه برخه ده. چې په يوه مستقل او خپلواك صورت كې د ګرامري جوړښت او ساختمان د يوې برخې حيثيت لري، چې دلته ميرويس توره او ميړانه وكړه، ټول عبارت يوه جمله ده.

په عمومي توګه پوره جمله هغه ساختمان دى چې مسند اليه (فاعل) مفعول او مسند (فعل) په كې موجود وي.

لنډ عبارت: يا جمله هغه ته وايي چې منصرف (اوښتونكى) فعل ونه لري او په خپله د كومې پوره جملې (ساختمان) برخه نه وي.

همدارنګه مونږ دغه ډول جملې په مقايسوي ډول تر څېړنې لاندې نيسو لكه:

1- زرمينې – راشه !   ځواب : ښه درځم

2- زرمينې راځې؟   هو درځم

دغه دواړه جملې د ساختمان او جوړښت له مخې د مبتدا او خبر د تركيب او رغاونې له مخې زيات توپير نه لري مګر د خصوصياتو او مميزاتو د سيستم له مخې پوره توپير په كې ليدل كيږي، ځكه پورتنۍ هره يوه جمله د جلا او ځانګړي ځواب او عكس العمل غوښتنه كوي. د همدغه اصل له مخې وايو چې جمله هغه نحوي واحد دى چې په تشريحي ساختمان كې د ځانګړو اصولو تابع دى يادا چې جمله هغه نحوي واحد دى چې ټاكلى اهنګ، تون، لحن او موسقيت لري. له دې امله جمله د پورتنيو مميزاتو له مخې هم يوه له بلې څخه بېليږي په دې لحاظ د جملې په ښېلونه كې عروضي واحدونه لكه (فشار، اهنګ، لحن، فصل ، وصل) خاص ارزښت لري.

د تيرو خبرو په استناد يوه جمله لاندېنې خصوصيتونه به لري:

1- نحوي واحد دى   2- دا نحوي واحد د مورفيمونو تركيب دى.

3- د ژبنيو اوازونو سيستم دى.   4- دخاص زماني او مكاني سيستم تابع دى.

5- هره جمله ځانګړى لحن، تون او موسقيت لري.

6- (د بلوم فيلډ په نظر جمله كيداى شي يو اواز وي يا يو نوم وي)[1] لكه ددغې لاندې جملې ځواب: اكارونه دې خلاص شول؟

ځواب   هو

2- د پښتو ژبې او ادب پلار څوك دى؟

ځواب، خوشحال

7- جملې ته د متن د اندازه كولو واحد هم ويلى شو.

---

[1] **كابل مجله، 1356 كال (6-2) مخ لوموړۍ ه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

8- جمله د معاشرت په جريان کې د فکر د انتقال، اخبار اساسي وسيله ده. همدارنګه جمله دوينا او محاورې ژبني واحد په توګه ديوه بشپړ او مکمل فکر څرګندونه ده. دغه رازهره جمله په ذهن کې د منعکس شوي واقعيت څرګندويه او ددغه ډول واقعيت په باب ټاکلې اظهار يه ده، ځکه ويونکی د جملې په چوکاټ کې نه يوازې د خارجی نړۍ او چاپيريال د پېښو په باب د څه شي اظهار کوي بلکې په دې باب د خپل نظر ټکي بيانوي چې ويل يې له واقعيت سره څه ارتباط ولري[1] مونږ په خپلې څېړنې کې د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (جملو) په شاوخوا کې د پورتنيو يا دوشوو نظريو له مخې دغه لاندې پرنسيپونه په خيال کې ساتل غواړو او ديوې بشپړې جملې عمومي مشخصات داسې بيانوو:

1- د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواك (مستقل) ګرامري شکل دی چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.

2- د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي او اساسي ارکان[2] موجود وي.

3- جمله (نحوي واحد) چې د کوم بل لوی شکل (ساختمان) برخه (جز) نه وي.

4- جمله نه تجزيه کيدونکی نحوي واحد يعنی تګميم د ی‌که تجزيه شي خپله بشپړه معنا له لاسه ورکوي.

5- په جمله کې د تشکيلېدونکو اجزاو (برخو)[3] ترمنځ نحوي رابطه موجوده وي او په وينا (خبرو) کې مشخص عروضي خصوصيات (چې وروسته به پرې رڼا واچوله شي) او هم په ليکنې کې دليك دود د نښو نښانو په مرسته د هرې جملې حدود (بريدونه) سره جلا کيږي چې ددغو نښو استعمال د ځايونو پېژندنه ضروري ده.

---

[1] ز. م. کالينينا، په معاصره ادبي پ تو ک مرکبي جمل ، مسکو 1966 ع، 4 مخ.

[2] عبّارت له (مسند اليه، مسند) يا (مبتـدا او خبر) خه دي چ عمـده او اساسي ساختماني اجـزاوې په دې أول وي (اسيمه- اسم، ضمير. . .) + فعل يا اسمی غونأ + فعلی غونأ.

-3 تشکيلوونکی برخه Constituent داس يوه کلمه يايو ساختمان يا يو مورفيم ته وايي چ په کوم يوه لوی جوؤ ت ک د هغه د جز په تو ه شامل وي. بايد په ياد ک وساتل شي چ ول تشکيلوونکي اجزا نحوي ساختمانونه دي، خو خورا أ ر واؤه او کوچني تشکيلوونکي اجزا نحوي جوؤ تونه نه دي. همدارن ه ول نحوي ساختمانونه تشکيلوونکي اجزادي خوبيخي نحوي ستر ساختمانونه تشکيلوونکي اجزا نه دي. ددې خبرې معنا داده چ که عبارت (جمله) په خپله د کوم بل اوإده عبارت (جملی) يوه برخه وي نو تشکيلوونکي جزورته ويلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

ترکیب (غونډ- عبارت)

څرګنده ده چې ویل پوهنه (نحوه) د ګرامر د یوې برخې په توګه او په یوې جملي کې د کلمو (مورفیمونو) د ګرامري ترکیب یو ځای کیدو طریقه، ترتیب او معنوي رابطه په تاکلي ژبې کې څېړي په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه څېړي او همدارنګه د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتیاوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوي څېړنې د مطالعې او څېړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په هم دې توګه د کلمو ترکیب (د الفاظو، غونډونو) هم د جملو په جوړښت کې یو توکی یا یوه برخه ګڼله کیږي.

لکه: هلك ولوید. یوه ساده جمله ده او دغه جمله د دووکلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه یې (هلك) چې د جملې فاعل (مسند الیه) اودو همه برخه یې (ولوید) فعل (مسند) دی. که چېرې په همدغې جملې کې دجملې د فاعل (هلك) سره ځینې مورفیمونه چې نحوي رابطه سره ولري یو ځای شي په دې وخت کې دغه فاعل (هلك) د خپلو مربوطه اجزاوء سره یو ترکیب (عبارت) دی لکه:

ښه هلك، یو ډېر ښه هلك، یوغښتلی تکړه ښه هلك . . . دغه ډله کلمې د یوبل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حیث راځي او هم د هلك په ځای راتلای شي چې دغه د ترکیب (غونډ) (عبارت) په نامه یادیږي. همدارنګه د (ولوید) فعل سره چې د جملې مسند دی یو شمیر نورې کلمې یو ځای شي. دغه ډله کلمې چې نحوي رابطه هم سره ولري د جملې مسند (خبر) کې سره راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: سخت ولوید. په زوره ولوید. سخت په زوره ولوید. یا وران ولوید. ډېر وران ولوید. خورا ډېر وران ولوید. بې ځایه خورا ډېر وران ولوید.

په پورتني اسمي غونډ کې ګورو چې هلك د غونډ اصلي جزدي او د خپلو متعلقاتو سره یو اسمي غونډ ګڼل کیږي او په دویمه برخه کې ولوید د فعلي (غونډ) (عبارت) اصلي او اساسي جزدی نو فعلي غونډ (ترکیب) ورته ویلی شو. مګر دواړه ترکیبونه (اسمي او فعلي) په ځانګړي توګه بشپړ مطلب نه رسوي او دیوه غونډ (ترکیب) په راوړو سره په ځانګړي توګه معنا ناتمامه پاتې کیږي.

2- د ترکیب اصطلاحګانې او نظریې:

اوس چې د ترکیب (Phrase) په هکله څه معلومات ترلاسه شول. غواړو په پښتو ژبه کې د افغاني او خارجي ګرامر پوهانو نظریې او اصطلاح ګانې هم ذکر کړو.

په دې برخه کې تر هر څه د مخه غواړو د پښتو ژبې د کلمو ترکیب چې په لاندې ماخذونو کې د سلواسچیتانیا[1] د کلمو ترکیب (Phrases[2] نیمګړې ترکیبونه[3] کلام ناقص[4] ناقص مرکب[5] عبارت[6] او غونډ په نومو سره نومول شوي دي تر غور او مطالعې لاندې ونیسو.

دا خو جوته خبره ده، چې دوینا او خبرو په ترڅ کې الفاظ او وئیونه په ځانګړي توګه پوره معنا نه شي څرګندولی، نو د یوې معنا د پوره او بشپړې څرګندونې له پاره د ویئونو (الفاظو) ترکیب، یو ځای کیدنه او د هغوی ترمنځ نحوي رابطه ضروري خبره ګڼله کیږي.

په جملو کې د کلمو ترکیب، رابطه او د ګرامري قاعدو خیال ساتل ډېره ضروري خبره او مهم رکن دی. څنګه چې ترکیبونه په جملو کې ستره نحوي دنده لري نو ښايي چې ددغو ترکیبونو په برخه کې پوره څېړنه او مطالعه وشي.

مونږ ته معلومه ده چې د نړۍ په ډېرو ژبو کې د ترکیبونو موضوع ډېره ستره برخه لري چې بیا په بېلا بېلو ډلو او ګروپونو ویشل کیږي.

---

[1] ب. ن، کله وین، د ژبپوهنی مقدمه، مسکو 1974 (193) مخ.

[2] ا‌ن لیسي پ تو قاموس، پ تو ولنه، کابل 1354 (451) مخ.

[3] محمد ل مومند، د پ تو ژب لیاره. بلخ 1317، (317) مخ.

[4] محمد اعظم ایازي، قواعد پ تو، کابل 1327 (182) مخ.

[5] عظیم شاه خیال، صرف ونحو پ تو (283) مخ.

[6] محمد رحیم الهام روشی جدید در تحیقیق دستور زبان دري. کابل پوهنتون 1349(15) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

كه چېرې مونږ خپلې لرغونې مورنۍ پښتو ژبې ته پاملرنه وكړو او په ډېر غوراو ځير ورته وګورونو جوته به شي چې په پښتو ژبه كې هم دغه تركيبونه راز، راز او د اندازې نه زيات دي. او هر تركيب په خپل ځای او موقع ځانګړې معنا او مفهوم ښندي.

په پښتو ژبه كې تركيبونه ځانله خاص ډولونه او قسمونه لري چې هر يوبه يې په خپل ځای وښودل شي.

دلته دا خبره ضروري ده، چې د مستقلو تركيبونو Phrases ، اصطلاح (ايډ يوم Idiom) او داسې نورو تركيبونو سره توپير وشي.

تركيب (غونډ)

تركيب د دوويا زياتو (خپلواكو او ناخپلواكو) كلمو او مورفيمونو يو ځای كيدو څخه عبارت دی چې اجزايې يو له بله سره ګرامري ارتباط ولري، يا د دوو يا زياتو خپلواكو او نا خپلواكو مورفيمونو مجموعه ده چې برخې يې يو بل سره ګرامري رابطه ولري. د تركيبونو د څېړنې او مطالعې څخه داسې جوتيږي چې تركيبونه د معنا ، جوړښت له مخې بيل ډولونه لري.

تركيبونه (غونډونه) برسبره پردې چې د جملو په جوړونه كې برخه لري په ځانګړې توګه د نحوي واحدونو وظيفه هم سرته رسوي.

ځيني ګرامريستان لكه ف.ف. فورتون اتوف[1] اوم. ن. پيترسون[2] نحوه Syntax د تركيبونو (Phrases): څېړنې او مطالعې ته وايي او جملې يې د تركيبونو يو ډول (قسم) ګڼلي دي.

د پښتو ژبې په ګرامرونو كې د تركيبونو ذكر په لاندې ډول راغلی دی. پښتو ژبې ليارہ كې داسې څرګندونه شوې ده:

(د نحوي علم د خبرې كلام تركيب او تاليف او د كلمو د استعمال موقع بيانوي.

كلام: هغه نطق او عبارت ته وايه شي چې د مقصد د بيان د پاره ويل كيږي.

تركيب: د خبرو هغه بيئت (ډلګی) ته ويل كيږي چې د دووليا زياتو كلمو څخه حاصله شوي وي. تركيب دوه ډوله دی يو (نيم ګړی تركيب بل بشپړ تركيب)[1].

---

[1] معاصره روسي ژبه. مسكو 1970.

[2] همدا اثر.

[1] محمد ل مومند، د پ تو ژبي ليارہ، بلخ، 1317 كال 316 مخ د زياتو معلوماتو د پاره همدغه ماخذ و وري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه محمد اعظم ايازي په خپلې کوچنۍ رسالې پښتونحوه کې د ترکيبونو يادونه کړې او د کلام اقسام تر سرليك لاندې داسې ليکي: کلام پردوو ډولو دی:

(کلام ناقص او کلام تام)[2]

همدارنګه د هر برت پنزل پښتو ګرامر کې د پوره عبارت او لنډ عبارت ذکر راغلی او هم د مرکبو کلمو يعنی د ترکيب Phrases اصطلاحګانې يادې شوي دي. دلته عبارت مقصد له جملې څخه دی. په دې توګه د ترکيب په برخه کې دا داتي ترکيبونو اسمي غبرګو ترکيبونو، فعلی ترکيبونو او داسې نورو يادونه يې کړې ده. عظيم شاه خيال (د پښتو رف ونحوه) کې د ترکيبونو په باب داسې څرګندونه کړې ده: مرکب د دوو يا ددوو څخه زياتو کلمو يو ځای کولو ته ترتيب وايي او په دې کې چې کومه خبره يا جمعه جوړه شي هغه ته مرکب کلام وايي مرکب يا کلام دوه قسمه دی.

1- ناقص يا نيمګړي مرکب کلام (2) تام مرکب يا کلام يا جمله.

په ناقص مرکب کې داسې وايي: هغه مرکب ته وايه شي چې څه پوره خيال يا مطلب ترې نه څرګندېږي يعنی داسې مرکب چې اوريدونکی ترې پوره فايده وانخستی شي او تسله يې پرې ونه شي او هغه د پوره مطلب د بيان منتظر وي لکه:

د انوراس، هغه دارو، ناقص مرکب تل د يوې جملې جزوي[3].

همدارنګه د ترکيبونو په باب د پوهاند رښتين علمي اثر[4] په لاس کې لرو چې د لغت پوهنې (لکسيکالوجی) په برخه کې ډېر ښه معتبر مواد لري. د ترکيبونو په برخه کې هم په زړه پورې مواد لري، چې پوره د استفادې وړ ګڼل کېږي. په دغه اثر کې د اسمي ترکيبونو ټول ډولونه. غبرګ ترکيبونه، بشپړ نابشپړ، عددي، ضميري، قيدي، صفتي او داسې نور... او هم دارنګه د فعلي ترکيبونو مثالونه هم راوړل شوي دي.

---

[2] **محمد اعظم ايازي، پ تو نحوه، کابل** 1327.

[3] **عظيم شاه خيال، صرف نحو پ تو، پ ور.** 283 **مخ.**

[4] **صديق الله ر تين، پ تو اشتقانونه او ترکيبونه، کابل** 1327**هـ ش کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه پوهاند رښتين د پښتو ګرامر دويم ټوک کې د نحوي واحدونو (ترکيبونو) په برخه کې پوره مفصل معلومات وړاندي کړي دي[1].

د ترکيب مشخصات:

اصل مطلب په دی کې دی چې دغه ډول ترکيبونه د مفهوم او معنا د افادې له مخې د الفاظو، کلمو سره يو شي ګڼل کيږي مګر فرق يې دادی چې دغه ډول ترکيبونه مرکب مفهومونه څرګندوي او د نومونو، فعلونو معنا ګانو ته زياته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي.

د مثال په توګه: خواږه انار، لومړی لوست، د پښتو لوست، اته بجې. نو په دې اړه ويلي شو:

1. ترکيب د دوويا زياتو مستقلو يا نامستقلو کلمو څخه جوړيږي.
2. په ترکيب کې يوه کلمه د بلې تابع ګرځي.
3. په ترکيب کې د کلمو ترمنځ نحوي رابطه ټينګيږي.
4. ترکيب نسبت کلمې ته پراخه او مرکب مفهوم څرګندوي.
5. د جملې او ترکيب ترمنځ توپير او بېلوالی ضروري دی.

د پښتو ژبې په ترکيبونو کې د کلمو ترتيب:

د کلمو ترکيب د ګرامري قاعدې (دمطابقت) له لارې سرته رسيږي او په دې کې د کلمو ترتيب هم برخه لري.

په دې اساس که چيرته د کلمو په ترکيب کې د کلمو ترتيب او مطابقت (سمون) په پام کې ونه نيول شي نو پوره مطلب او معنا هم لاس ته نه راځي.

د بېلګې په توګه: په پښتو ژبه کې د توصيفي ترکيب (غونډ) ترتيب داسې دی چې لومړی صفت او بيا موصوف راځي. (صفت + نوم). په ګرامري لحاظ صفت د موصوف تابع وي لکه: ناولې ښځه، ښېرازه سيمه، ښکلې ودانۍ/ مګر که ووايو ښځه ناولې، سيمه ښيرازه نو بيا دا هغه ترکيب (Phrase) نه دی چې ټاکلې معنا څرګنده کړي په دغه صورت سره د کلمو او ويئونو بې اساسه ترکيب (يو ځاي کيدنه) کومه ټاکلې معنا نه ورکوي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك (**1359**كال)،** 1370 **لمريز كال كابل چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پښتو ژبې په نحوي سیستم کې د کلمو د رابطې وسیله (سرینې، پسینې) دي چې د هغو په مرسته هم ترکیبونه جوړیږي لکه: د هېواد شاړې دښتې، د افغانستان غرونه.

3- څنګه چې د کلمو په ترکیب کې د کلمو (الفاظو) رابطه او ترتیب ارزښت لري نو همدارنګه په جملو کې هم ډېر ارزښت لري، څکه د ټول ترکیب معنا او مطلب د کلمو په ترتیب پورې اړه لري.

4- په پښتو ژبه کې د ترکیبونو د څېړنې له مخې ویلی شو چې ترکیبونه د نورو اریایي ژبو په څېر په جلا او بېلو ډلو او ډولونو ویشل کیږي.

د معنا او جوړښت له مخې:

په پښتو ژبه کې خپلواک ترکیبونه: هغه دي چې د مستقلو مورفیمونو له ترکیب څخه جوړ شوي وي دغه ترکیبونه په ټاکلو او ناټاکلو باندې هم بیلیږي:

الف: ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې د ترکیب اجزا يې ټاکلي او ثابت وي[1] او د هغو اجزاو پر ځای نشو کولای بله کلمه راوړو څکه دغه ترکیب په خپل ځای ټاکلی او پوره مطلب په مستقیمه توګه وړاندې کوي لکه:

د کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، د قبایلو وزارت، د پښتنو مشر، د میوند ځلی، د ملالی مېرانه، د پښتنو مېړانه، نوی ښار، پښتني دودونه.

ټاکلي ترکیبونه معمولاً د یوې مرکبې کلمې په توګه پریوه معین او مشخص شي یاکس پورې اړیکه پیدا کوي.

ځیني دغه ډول (ترکیبونه) او عبارتونه هم خاص نومونه جوړ وي. ټاکلي ترکیبونه د اضافي او توصیفي له ډول څخه دی[2].

ب: نا ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې جوړوونکي یا ترتیبوونکي برخې يې ټاکلې او ثابتې نه وي په دې معنا چې د جوړ شوي ترکیب د اجزاو پر ځای په بېل بېلو مواردو (ځایونو) کې ځیني نورې کلمې راوړل کېدای شي لکه:

---

[1] **د. ك. ا سکالوف، 1،س، صدیتوف، 101 عبدالظهو روف.**

[2] **په پ تو ژبه ک کله هم (د (اضافت(د) حذفيإي او د توصیفی ترکیب په دودهم را ي لکه: کابل پوهنتون، میرویس میدان، انار ل.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملالۍ کمیس، د اجمل کوټه، زمونږ کتابونه، تورکمیس، لس تنه، څو تنه... او داسې نور. . . په پښتو ژبه کې د ځینو ټاکلو او مشخصو اضافي او توصیفي ترکیبونو څخه پرته نور ټول ترکیبونه د ناټاکلو (غیر ثابتو) ترکیبونو له جملې څخه دي.

ج: - په پښتو ژبه کې زیات شمیر ترکیبونه شته چې د یوې معنا د پوره او بشپړې افادې د پاره په مقیده توګه استعمالیږي چې دغه ترکیبونه په جوړه تکراري... توګه مروج دي. دغه ترکیبونه د جوړښت له مخې په بشپړ او نا بشپړ (مکمل- نا مکمل) باندې ویشل کیږي.

په بشپړو او نابشپړو ترکیبونو کې یوه کلمه د بلې کلمې سره نه تابع کیږي خو په تکراري او جوړه توګه سره راځي. لکه: پاك سپیڅلی، مخامخ، غرونه غرونه، ډول ډول، رنګ رنګ، خوارۀ خوارۀ، جوړه جوړه، نیغ نیغ، ژر ژر، من من، خروار خروار، سور سور.

نیمګړي یا نابشپړ مثالونه لکه: چاي ماي، ډوډۍ موډۍ، کارمار، کوړ وړ، کډوډ، البته د پورتنیو ترکیبونو په باب بشپړ معلومات د لوی استاد پوهاند رشتین اثر وګورئ[1]

څنګه چې دمخه مو اشاره کړې ده خپلواك (ازاد) ترکیبونه په اسمي او فعلي ډلو باندې ویشل کیږي نو دلته دا هم زیاتو چې داسمي اوفعلي ترکیبونو ترمنځ زیات توپیر هم لیدل کیږي، ځکه اسمي ترکیبو نه او فعلي ترکیبونه د معنا د بشپړ تابه یا نابشپړ تا به له مخې سره توپیر لري یو اسمي ترکیب د جملې د مبتدا په حیث او فعلي ترکیب د جملې د خبر په توګه راځي چې په دې برخه کې به په خپل ځای د اسمي او فعلي ترکیبونو (عبارت) مثالونه راوړل شي.

د جملې او ترکیب (غونډ) ترمنځ توپیر:

د جملې او ترکیب ترمنځ خاص توپیر شته ځکه هغه ځانګړتیا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکیب کې نه لیدله کیږي. د یوې جملې مبتدا او یا خبر هر یو د ترکیبونو (غونډونو) (اسمي- فعلي) څخه جوړیږي. د مثال په توګه. په بشپړې او پوره جملې کې مبتداء او خبر او همدارنګه د هغوی متعلقات ځای لري مګر په ترکیب کې دغه برخې نیمګړې وي خو په پښتو ژبه کې هر ډول کلمې او داسمي یا اداتي ترکیب یو لنډ (Utterance) عبارت (جمله تشکیلولای شي. د لنډ عبارت څخه د ړومبي یا وروستي عبارتونو له قرینې څخه ددغه عبارت مستقلوالی د عبارت له سر او اهنګ څخه معلومیږي لکه:

سبا؟، زما په کورکې؟، ای سړیه!

[1] **صدیق الله ر تین، پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل** 1327 **لمریز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

هو صاحبه!، بلی هوا، نه نه، (وا وا وا! او داسې نور ترکیبونه[1] مګر که چېرې دغه لاندنیو ترکیبونو ته نظرواچو، نو بیا د عبارت (لنډ عبارت) یا جملې په بڼه نه شي راتلای، خو د یو بشپړ او مکمل ترکیب (Phrase) حیثیت به ولري.

لکه: سور قلم، ښکلې نندارہ، ګران هیواد

که چېرې ووایو: (دا) سور قلم دی.

(دا) ښکلې ننداره ده. نو دا به ساده جملې وي. په دغه ډول ترکیبونو کې معمولاً کلمې یو له بلې سره په جنس، عدد، حالت کې ګرامري مطابقت څرګندوي. په پښتو ژبه کې د کلمو او عبارتونو ترتیب او ګرامري مطابقت ضروري دی.

لکه : د سپند ځپه، داسونو شپا، مست هاتیان، شنه زمریان، لوی غر

په پښتو ژبه کې د ترکیب (غونډ) ډولونه:

په پښتو ژبه کې ترکیبونه په دوو ډلو سره (اسمي اوفعلي) بېلیږي چې بیا هره ډله یې په خپل وار سره په جلا ډلګیو ویشل کیږي.

لومړی: اسمي ترکیبونه (Phrases) او ډولونه یې:

اسمي ترکیبونه هغه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه (اجزا) یې نوم (اسم). وي او دغه اسمي ترکیبونه په جمله کې د مبتدا (مسندالیه) او په اسمي جمله کې د خبر (مسند) په برخه کې راځي.

اسمي ترکیبونه په لاندې ډلګیو ویشل کیږي:

اضافي ترکیب:

دا هغه ډول ترکیبونه دي چې د یو اسم نسبت یو بل اسم یا ضمیر ته شوی وي یا په بله وینا سره که چېرې دوه نومونه د (اضافت (د) د مالکیت مقید مورفیم په واسطه له یو بل سره ارتباط پیدا کړي نو یو اضافي ترکیب لاس ته راځي[2].

د پښتو ژبې په اضافي ترکیبونو کې معمولاً یونوم مضاف الیه او بل نوم د مضاف په توګه وي چې مضاف د مضاف الیه څخه وروسته راځي.

---

[1] **هر برت پنزل، دپ تو رامر، کابل** 1340 **(194) مخ.**

[2] **محمد رحیم الهام، روش جدید در تحقیق د ستور زبان دري، کابل** 1349**، (150) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې اضافي ترکیبونه په لاندې توګه جوړیږي:

(د) د اضافت توری + نوم + نوم

د + مضاف الیه + مضاف

بیلګه: د ننګرهار ولایت، د پښتو نخوا غرونه، د پوهنتون کتابتون، د خوشحال خان د ستار نامه، د کابل ښار.

الف: اضافي ترکیب (عبارت) د معنا له مخې د لاندینیو مقصدونو لپاره راځي.

1- د ملکیت یا نسبت او قرابت معنا ځرګندوي لکه:

د پوهنځي محصلین،د افغانستان خلك، د زمرك کتاب، د ملالۍ کځوره، د ځلمي ورور.

2- د اختصاص په مفهوم سره:

د بڼ ګلونه، د کابل ښار، د کابل منې، د ښار و ځاله، د جرګو وطن، د زمریو کور، د قبايلو جرګه، د مشرانو جرګه.

3- د بیان او وضاحت په معنا :

د زرو ګوته، د خاورو کنډولی، د خترو ورځ، د سپوږمۍ شپه.

4- د تشبیه په مقصد:

د سترګو تور، دبیلتون اور، د ښو غشی، د مینې اور، د لستوني مار، د انځرګل، د فکر تال، د عقل لاس.

5- د ظرفیت په معنا : داوبو جام، د غوړو تیم، د چایو ډبلی، د اوبو ګیلاس، دوینو جام، د میو جام.

6- د ورتوب په مفهوم:

د لیدنې وړ، د مرګې وړ، د دوستۍ وړ، د خوړ لومنه، د وژلو سړی، د دوستۍ خلك، د اشنايۍ وړ، دویلو خبره.

ب: د جوړښت له مخې اسمي ترکیبونه:

نومیز (اسمي) ترکیبونه په ساده او مرکب ډول دي:

الف: هغه ترکیبونه چې د دووساده و (مفرد) نومونو څخه جوړ شوي وي. لکه :

د+ نوم+ نوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیند غاړه، د پسرلي موسم، د علم رڼا ، د انصاف تله، د نارنج مېله، د پسرلي وربمه، د انارګل.

ب: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) یې یو مفرد اسم او دویم اسم (مضاف) یې دجمع عدد نوم وي:

د + اسم (مفرد) + اسم (جمع)

د ننګرهار باغونه، د نارنج ګلونه، د باغ ګلونه، د بڼ چوني، د هوا مرغان د داور توري د اور لمبې.

ج: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) د جمع عدد او دویم نوم (مضاف) یې مفرد نوم وي:

د + (جمع عدد) نوم + مفرد (اسم).

د غرونو هوسۍ، د ستورو رڼا ، د ګلانو ښکلا، د تورو بریښنا ، د اسونو شنها .

د: اوس به دلته مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نو مونه وي:

د+ جمع عدد نوم + جمع عدد نوم.

د خلکو ارزګاني، د بورګانو اوازونه، د خاتولو جندي. یا مضاف الیه مرکب نوم او مضاف ساده (مفرد) نوم وي.

د قصه خانۍ بازار، د کابل پوهنتون محصل، د پښتو ټولنې ودانۍ

هـ: مضاف الیه (مفرد نوم) او مضاف صفت وي.

د + (مفرد) نوم + صفت: دروغتون ناروغ، د لیونتون لیونی، د زماني پوه. د کور مشر، د زماني هوښیار.

و: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف یې اسم معنا وي لکه:

د زړو ورو خپلوي، دنا اهلو دوستي، د خلکو اشنايي.

ز- مضاف الیه (اسم) (مفرد ، جمع) او مضاف فعلي صفت وي:

د + نوم (مفرد – جمع) + فاعلی صفت:

د پسرلي ښکلوونکي، د مجلې چلوونکی، د مجلې چلوونکي، د مجلو چلوونکي، د جریدو خپرونکي.

د + نوم (مفرد) + مفعولي صفت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زماني رټلی، د خلکو ځپلی.
ح: مضاف الیه د توصیفی ترکیب مفرد په توګه او مضاف د مفرد نوم په توګه راغلی وي.
د + توصیفی ترکیب (مفرد) + (مفرد) نوم.
د نوي ښار جمات، دسره قلم قیمت، د نوي کال ورځ، د لوی خدای کلام.
ط: مضاف الیه د توصیفی ترکیب (جمع(او مضاف د مفرد نوم وي.
د توصیفی ترکیب (جمع) + (مفرد) نوم
د لویو ښارونو اوسیدونکی، د رڼا ورځو غل.
د ژیړو ګلو باغ، د تورو سترګو رنګ.
ك: مضاف الیه توصیفی ترکیب (جمع) او مضاف هم دجمع عدد نوم وي.
د تور و غرونو لیوان، د سرو انارو باغونه (ونې). د لویو غرونو زمریان، د شنوونو توتیان.
ل: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه مفرد اسم او مضاف یې توصیفی ترکیب وي.
د + اسم + توصیفی ترکیب (مفرد).
مفرد : د زماني هوښیار سړی، د قوم سپین ږیری، د پسرلي خوږه ورږمه.
د + اسم (مفرد) + توصیفی ترکیب (جمع عدد).
دغم درانه خوبونه، د خوشحالې لنډ وختونه، د ملګرتوب ښې ورځې، د ژمي اوږدې شپې، د ژمي لنډې ورځې.
م: مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف توصیفی ترکیب (مفرد) (جمع)
د + جمع عدد د نوم + توصیفی ترکیب (مفرد)،
د + جمع عدد نوم + توصیفی ترکیب (جمع).
د اوبو ډك جام یا د اوبو ډك جامونه
د شودو غټ پیروی- د کوچیانو اوږده کتارونه
د مستو ډکه کټوه- د سیندونو مستې څپې، د بوراګانو سوې نغمې.
ن: پـه دې ډول ترکیـب کـې مضاف الیـه فعلي صفت (فـاعلي، مفعولي) او مضاف توصـیفي ترکیب، عددي، اشاري... ترکیبونه وي.
الف: د + فعلي صفت (فاعلی مفرد) + توصیفي ترکیب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمع	مفرد
د ليكونكو ښې مقالې	د ليكونكي ښه مقاله
دپوهاندانو پاخه فکرونه	د پوهاند پوخ نظر
د څېړاندانو درنې وظيفې	د څېړاند علمي څېړنه
د څارندويانو درنې وظيفې	د څارندوی درنه وظيفه
د تللو هېريادونه	د تللي هېرياد

2- د + فعلي صفت (مفعولي) + توصيفي ترکيب.

د ېبيدلي ژيړه څېره

دوهلي تيزه منډه.

درټل شوي ځوړند سر

ب: فعلی صفت + عددي صفت.

د + فعلی صفت + عددي صفت:

د ګنډونکي يو ماشين.　　　د ښوونکي يو کتاب

د ځورول شوي يوه خبره.　　　د پرزول شوي څړه څېره.

جمع :

د ګنډونکو درې ماشينونه

د ښوونکو لس کتابونه.

ج : د + نوم + اشاري ترکيب =

د ښوال دغه باغونه.

د وطن هغه دښتې.

د کلی وال هوغه ونې.

د + مضاف اليه (مفرد، جمع) نوم او مضاف عددي ترکيب وي:

1- د + نوم (مفرد) + عددي ترکيب:

د ژوند يوه ښکلا، د سريو وينبته، دوني يوه لښته، د کوټې څلور ديوالونه.

2- د + نوم (جمع) + عددي ترکيب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کورونو ځلور ګوټونه، د لاسونو پنځه ګوتې، د ملګرو پنځه بکسونه.

3- بل داسې چې: د + عددي ترکیب + نوم (مفرد).

د یوې ونې مېوه، د ځلورو تنو خیال، د لسو تنو زور.

4- د + عددي ترکیب + نوم (جمع)

د ځلورو تنو نظریې، د سلو تنو جرګې.

5- د + عددي ترکیب + عددي ترکیب:

د پنځو تنو پنځه برخې، دیوه کلي یو مشر، د یوه کلي یو سپین ږیري.

ح: مضاف الیه عددي ترکیب او مضاف توصیفی ترکیب راغلی وي. د یوه مین درمند زړه د یوې ونې لویه څانګه، د یوه کتاب لویه برخه.

اوس په دې برخه کې ګورو چې مضاف الیه توصیفي ترکیب او مضاف هم د توصیفي ترکیب په توګه راغلي وي.

د + توصیفی ترکیب + توصیفی ترکیب.

الف: د لوی خدای پاك کلام، د لوړ انسان لوړ فکر

ب: د لوړو انسانانو لوړ شخصیتونه

د غمجنوزړونو سوي اهونه.

د درندو خلکو درانه خو یونه.

بیا هغه ترکیبونه ګورو چې په پښتو ژبه کې هم زښت زیات مروج دي لکه:

مضاف الیه د عطف په صورت کې (عطفی ترکیب) او مضاف یې ساده نوم وي یا جمع وي.

د + مضاف الیه + مضاف:

د + عطفي ترکیب + (نوم):

د موسی خان او ګلمکۍ فلم، د دوست او دښمن مقابله.

دادم خان او درخانۍ داستان، دغم اوښادۍ وختونه (ورځې)

د نن او سبا فکر، د سبا او بېګا خواږه.

ددې نه پرته مضاف الیه کیدای شي چې ددوونه زیات نومونه، صفتونه، ضمیرونه... د عطف په توګه راشي لکه: د کابل، کندهار، ننګرهار، ښارونه، دا ځك، بریالي، زمرك او ځلمي دوستي.

بله دا چې مضاف الیه نوم (مفرد، جمع) وي او مضاف د عطف په صورت سره راغلی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د + مضاف الیه + مضاف:

د + نوم (مفرد، جمع) + عطفي ترکیب:

د کندهار مڼې انګور او انار، دا څك بوتلونه کتابونه او قلم، د خلکو ارزوګانې او هیلې

د + مضاف الیه + مضاف په دې ترتیب سره چې:

(د + عطفي ترکیب + توصیفي ترکیب) وي.

د کابل او ننګرهار لویه لار، د سوز او ساز ډکې نغمې

د بلبلو او بورګانو سوې نغمې (لوړ اوازونه).

د شتمنو او دولتمنو بدنیتونه.

پاتې دې نه وي چې په اضافي ترکیب کې برسېره په نومونو و ترکیبونو د پښتو ژبې تکراري جوړه، مترادف- مشابه او متضاد ترکیبونه هم د مضاف الیه او یا د مضاف په توګه راځي، چې د ټولو راوړنه دلته ډېر وخت غواړي، یوازې دغه څو مثالونه یې د بېلګې په توګه راوړو:

1- د دوستانو غرونه غرونه سلامونه، د دوستانو څولۍ څولۍ سلامونه.

2- د لویې ونې خواره واره ښاخونه، دغټې ونې خورې ورې څانګې.

3- د زرکو سترګو تیز تیز کاته، د هو سیو سترګو ترنده ترنده کاته.

4- د پیغلو لنډ لنډ قدمونه.

5- د لسو لسو تنو ډلې.

6- د تك راتګ لار، د خوا په خوا مرکه، د شورماشور خبرې.

یا د ملګرې تګ راتګ، د خلکو شورماشور.

یادونه:

په اضافي ترکیبونو کې که چېرې د یوه نوم (مضاف الیه) پر ځاې ضمیر راشي نو په دغه ډول ترکیب کې هم د اضافت (د): مضاف الیه + مضاف خپل دریځ ثابت ساتې لکه:

(د) زما کتاب، زمونږ هیواد، ستا خوښه، ستاسې هیله، دده ورور، ددې کتابچه، ددوی خبره، دهغه (هغې) ملګرې، د هغوې.. چې په دغو ترکیبونو کې هم د مفرد او جمع صورتونه را تلای شي. په دغه ډول ترکیب کې هم مضاف الیه تر مضاف د مخه راځې.

په پښتو ژبه کې یوازې په هغه صورت کې مضاف تر مضاف الیه د مخه راتلای شي چې،

1- مضاف الیه ناخپلواك (اداتي) ضمیرونه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- كله نا كله د بدل په توګه هم مضاف د مخه راځي البته په شعر او ځينو ادبي هنري ليكنو كې دغه طريقه دود لري.

لكه: ونه د چنار، پاڼه دګور ګوري، لبنته دونې، سر د زړه.

توصيفي تركيب:

داړ له تركيبونه هم داسمي (نوميز) تركيبونو (عبارت، غونډ) په ډله كې راغلي دي، چې دغه تركيبونو ته په عامه توګه مركب صفتونه[1] وايي البته په هغه صورت كې چې مركب مفهوم ورسوي دغه ډول تركيبونه (Phrases) د يو اسمي مركز (زړي) سره د صفتي ډلې (كلمو) له تركيب څخه لاس ته راځي.

توصيفي تركيبونه (غونډونه) هغه دي چې ديوه اسم (نوم) يا ضمير حالت څرنګوالى د صفت په واسطه بيان او څرګند شي.

په پښتو ژبه كې توصيفي تركيبونه د جوړښت له مخې په لاندې توګه جوړيږي.

د مثال په توګه:

(صفت + اسم)، (نوم + نوم)، (نوم + صفت)، (نوم + قيد)، (نوم + فعلي صفت)، (صفت + صفت).

ددغه ډول تركيبونو بشپړ فهرست په لاندنيو ماخذونو كې ليدلى شو[2][3][4][5].

په پښتو ژبه كې صفت د نوم (مركز، زړي) موصوف څخه دمخه راځي او د ګرامري قاعدې له مخې صفت د نوم موصوف تابع دى.

كه چېرې (موصوف) د نارينه يا ښځينه مفرد يا جمع وي نو صفت ورسره هم په هماغه ډول د عدد ، جنس، حالت له مخې سمون كوي[1].

---

[1] صديق الله ر تين، د پ تو اشتقاقونه او تركيبونه، كابل، 1327، (77) مخ.

[2] صديق الله ر تين، د پ تو اشتقاقونه او تركيبونه، كابل، 1327، (77-79) مخونه

[3] داكتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او تركيبونه، كابل پوهنتون، 1357 كال د پوهن ي درسي نوټ (52-54) مخونه.

[4] عظيم شاه خيال، پ تو صرف ونحو، پي ور 1942 ع كال.

[5] د ارمستر، ا اي ر، مور نسترن، تاريخ تلفظ و صرف پ تو لومړى وك، كابل. 1356 ل كال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: نارینه (مفرد) سترې هلك، سبزنی کال، لنډ فکر
نارینه جمع، سترې هلکان، خوارۀ نثرونه.
ښځينه (مفرد): خوږه ورېمه، تازه هوا.
ښځينه (جمع) خوږې نغمې، ترخې ورځې.
په پښتو ژبه کې توصيفي ترکيبونه په لاندې توګه ښودلی شو:
الف: صفت (مفرد) + نوم (مفرد)! لنډ فکر، اوږد تار، رڼا ورځ، لنډه ورځ، نوی مفکوره
ب: صفت (جمع) + نوم (جمع) لکه: زاړه خيالونه، تاوده سلامونه، کاږه ورمېږونه، لنډې ورځې، اوږدې شپې.
ج: ضمير + صفت: هغه خوار، دغه بې وزلی، ته خوار، ته خواره، ځوليوني، ځومره ډېر، ځومره لوړ، څه ښکلی.
د: نسبتي صفت + نوم = توصيفي ترکيب.
کابلی سړی، ننګرهاري خلك، افغاني کلتور، ادبي جرګه، ملي پانګه، لاندینی پوړ، ننۍ ورځ، دولتي موسسه، خاورين کنډولی، وریښمين کالی، او بلن ماسته، خيرن کالي، زړ ور خلك، ګټه ورکار، شته من سړي، غيرتمن پښتون، کرکجن سړي، کبرجن سړي، تورځن سړي.
هـ: نسبتي عددي صفت + اسم.
شليز نوټ، سلګون نوټ، لسيز نوټ، پنځوس ګون نوټ.
و: مجرد (معنا) نوم + نوم = ستوصيفی ترکيب:
توريالی سړی، توريالي جنګيالي خلك، فرهنګيالی خوشحال.
ز: فعلي صفت (فاعلی) + نوم = توصيفی ترکيب:
راغلی سړی، تللي وختونه، سوځونکی بم، تلونکې دوره، تلونی هلك، وتېندوی هلك، ګرځندوی موټر، خوځندوی (ځوځند) ماشوم.
ح: فعلي صفت (مفعولی) + نوم.
رټلی هلك، وهلی هلك، ځپلی هلك، رټل شوی هلك، وهل شوی ماشوم، ځورول شوي خلك.

---

[1] يادونه: په ینو شريکو صفتونو ک ددغه قانون خه مستثني دي لکه : هو سا، ساده، قوي، أأأه، خپه (سؤي، ه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ط: اشاري ضمير + اسم[1]:

1- دا	دغه	هغه	ښار.
دا	دغه	هغه	جونګړه.
دا	دغه	هغه	وګړي
دا	دغه	هغه	ورځ

2- استفهامي ضمير + نوم: کوم خلك، څه شيان، څو سړي، څومره کسان، څو تنه، څووم سړی.

په پورته مثالونو کې موولیدل چې صفت او موصوف د بسیطي او ساده کلمې څخه دي ولې پرته له دې څخه په پښتو ژبه کې ډېر داسې مثالونه وينو چې د ترکيب يوه برخه يې مرکب او بله يې ساده او يا برعکس وي او يا دواړه برخې يې مرکبې وي.

لکه: ډيري خوږې منې، خورا ډېرې لنډې ورځې.

1- ډېر درانه او سپېڅلي خويونه.

مړ ژواندی سړی، روغ جوړ خلك، وچ کلك لرګی، سره سپينه ښځه، خواره واره کالي، وړې ترې مسافر.

لنډ لنډ کميسونه، اوږده اوږده کالي، اته اته برخې.

2- شنه باغونه او چمنونه، شنې ونې او ځانګې.

3- هغه يوه ښکلې نجلۍ، دغه يوښه پوخ مضمون.

علمي خېره شوې مقاله، دغه يوه خپره شوې علمي مقاله.

روښانه ليدله شوې مياشت، رټل شوي مظلوم خلك.

يو ډېر ښه اسان کار، دغه راغلې ښتنه ميلمنه پېغله.

په پ و ژبه ک د صفتونو د ينو ألو او د ينو ضميري صورتونو أولونه په کاره تو ه ر ند نه وي نو داسمي مرکز او د هغوي د متعلقو صفتونو په من ک کله دغه د اسم او صفت مطابقت کاره نه ر نديإي لکه: ته خوار يا ته خواره، ته ساده، هغه ار، هغه جون ؤه! دغه کار، دغه پوهه . . .

[1] که د اشاري ضمير ونو سره د مرجع (نوم) يادونه شوي وي اشاري صفت بيا توصيفي ترکيب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عـددي ترکیبونـه: چې د عـدد (شـمېر) او نـوم (معـدود) څخـه رغیـدلي وي. پـه دې ترکیبونو کې بیا هم نوم د ترکیب مرکزي (زړی) وي. په پښتـو ژبـه کې عـدد هم تر خپـل معدود د مخه راځي او د عدد، جنس په لحاظ د معدود تابع وي[1].

په لاندې توګه عددي ترکیبونه دي:

1- عدد + نوم : دوه کتابونه، دوې ښانګې، یو خبر، یوه مانۍ، درې کتابونه، درې کتابچې.

2- عدد + ضمیر : یو هغه، یوزه، دوه دوی، دوه مونږ، دوه تاسې، دوه هغوی، یوته، یـوزه، یـو څوك، یو چا.

3- ضمیر + عدد: هغه دوه، دغه یو، دغه لس. کوم یو، کومه یوه هریو، هره ګړۍ، هر ساعت.

4- ترتیبي عدد + اسم: پنځم سړی، لسم ټولګی، شلمه پېړۍ، پنځمه برخه.

5- داسمونو او عددونو ترمنځ کله کله قیـدي (تمیزي) کلمـې هم راوړل کیږي: دوه تنه سړي، دیرش کسه میلمانه، څلور سره غویان، دوه دانې قلمونه، څلور ټوکه کتابونه، یو تختـه کاغذ، دوه تانه رخت، یوه ټوټه څمکه، یوه پایه الماری، څلور جوړې بوټان.

6- د مطلقو عددونو ترکیب د (پر) پریدلوك (سرینه) سره:

دوه پرپنځه، درې پرلس، یوه پر څلور، یو پر څلور.

7- مطلق عدد + رتبي عدد + نوم : دوه پنځمه برخه (5/2) دوه شلمه برخه (20/2) [2].

8- په مرکبه توګه: عدد + توصیفي ترکیب (غونډ):

یوه ښکلې مرغۍ دوې هوښیارې نجونې، درې غټې چرګې، لس تنه پاخه مشران، یوه ډېره لویه درنه جرګه.

قیدي ترکیبونه:

د نومیزو ترکیبونو په ډله کې قیدونه هم ستره برخه لري، چې ددغـو ترکیبونـو اصـلي او اساسـي توکي قیدونه دي او د جلا او بېلا بېلو معناګانو په غرض ځیني نور مورفیمونه (تاکید، عدد، نوم،

[1] په پ تو ژبه ک عدد د یو خه وروسته د جمع په تو ه راوؤل کیإي او دجنس په لحاظ (یـو او دوه) تـصریفیإي م ر ددرې شمیر خه وروسته د ولو جنسونو له پاره یو أول را ي.

[2] د زیاتو معلوماتو د پاره و وري:

د پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر. لومؤی وك. کابل. 1327 لمریز کال (121) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرينه او پسينه) ورسره يو ځای کيږي او ټول ترکيب د قيد په توګه په جمله کې استعماليږي. د پښتو ژبې قيدي ترکيبونه (Adverbial) په لاندې توګه لنډ لنډ راوړل کيږي.

الف: قيد + قيد = قيدي غونډ (ترکيب)

لره بره، وړاندې وروسته، هلته دلته، اخوا ديخوا. کښته پورته، لاندې باندې، اپلو دې پلو په تکراري توګه: اوس اوس، کله کله، ژر ژر. ورو ورو، چابك چابك، ګړندی ګړندی.

ب: نوم + نوم = قيدي غونډ.

اغزي اغزي، غرونه غرونه، کلي کلي، سيندونه سيندونه، پنډ پنډ، ځولۍ ځولۍ، ډلې ډلې.

ج: صفت + صفت = قيدي غونډ:

پټ پټ، پوست پوست، لوی لوی، تود تود، خوار خوار، شور شور، غټ غټ، غلی غلی، ګڼ ګڼ، وران وران، مات مات، ټوك ټوك.

د: عدد + عدد = قيدي غونډ.

پنځه پنځه، شل شل، لس لس،

هـ : عدد + عدد + نوم = قيدي ترکيب (غونډ).

يو دوه ورځې، دوه درې ساعته، درې څلور کتابه، پنځه شپږ کاله.

عدد + اسم = قيدي ترکيب (غونډ).

دوه ورځې، درې مياشتې، يوه ورځ، يو ځلي.

و: صفت + قيد = ترکيب (غونډ).

ډېر نژدې، ډېر لرې = ښه کښته، ډېر ژر. ډېر لږ، لږ ورو، سپين سبا، توره شپه

ز: ضمير + ضمير = قيدی ترکيب.

څوك څوك، چا چا، څه څه، کوم کوم.

ح: صفت + صفت:

ډير هوښيار، ښه غښتلی، توره خره.

ط: ټاکلی ضمير + نوم:

هر ځای، هر چېرته (مکاني قيد)

هر وخت، هر کله (دزماني قيد)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ي: سرينه + نوم = مکاني قيدي ترکيب.

هم هلته، هم دلته.

ك: نوم + په + نوم = مکاني، زماني

ځاى په ځاى، کور په کور، کوڅه په کوڅه، کلي په کلي، وخت په وخت، کال په کال، مياشت په مياشت، ټك په ټك، ګړی په ګړی.

ل: صفت + په + صفت = حالتي قيدي ترکيب: پټ په پټه

(عدد + په + عدد): يو په يو. دوه په دوه.

م: نوم + تر + نوم = زماني قيدي ترکيب:

کال تر کاله، ساعت تر ساعته، ورځ تر ورځې

ن: قيد + تر + قيد:

ژر تر ژره، تل ترتله.

ق: صفت + تر + صفت : لرې تر لرې، ډېر تر ډېره.

ر: قيد + تر + نا خپلواك ضمير.

وروسته تردې يا تردې وروسته، پخوا تر دې، مخکې تردې.

ش: (سرينه) سر بل په + صفت + نوم (قيد):

په بنه توګه، په ډېره بېړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ت: (سرينه) سر بل په + نوم: په خندا، په ژړا، په مړانه، په تلوار، په منډه

ض: سربل په + نوم + نوم = قيدي ترکيب: په منډه منډه، په د انګو دانګو، په خندا خندا، په ژړا ژړا، په نارو نارو، په چيغو چيغو، په کړيکو کړيکو.

تاکيدي ترکيبونه:

په پښتو ژبه کې تاکيدي ترکيبونه له دووهم اهنګه او هم معنا کلمو څخه جوړ شوي وي.

تاکيدي ترکيبونه په دوه ډوله دي:

الف: چې يو لفظ (کلمه) په ترکيب کې کټ مټ تکرار شوي وي. لکه پورتني ځيني مثالونه:

ب: چې يو لفظ په کې په لږ تغير سره تکرار شوي وي لکه: ټك ټوك، ډزډوز، ټيل ټال.

ج: چې په دوهمې کلمې کې داول توري په ځاي (م) يا (پ) يا (ب) يا (و) راوړل شوي وي لکه: لرګي مرګي، ډوډوی موډی، اوبه موبه، غنم منم، زوړ پوړ، خړپړ، ژېړپېړ، کلك پلك، هك پك، سوړ پوړ، ښيرې ويرې، کوږ وږ، خورور، ګډوډ، تور بور. د زياتو معلوماتو د پاره وګورئ[1][2][3].

اداتي (ارتباطي) ترکيبونه (غونډونه)

اداتي ترکيبونه څکه ورته وايو چې له اداتو او اسمي مرکز څخه جوړ شوي وي. ددې ترکيبونو اسمي مرکز ضمير يا اسم، صفت او يا کوم بل هر ډول اسمي ترکيب وې. په دې ترکيبونو کې ادات هم له اسم[4] څخه وروسته او هم د مخه او هم داسمي مرکز په دواړو خواو وکې استعماليداى شي.

هغه ادات يا توري چې په يوې جملې يا يو ترکيب کې د کلمې يا له يوه نوم څخه د مخه يا وروسته راغلی وي د هغه ټاکلی حالت او دريځ څرګندوي.

دغه ادات چې د کلمو (نومونو) نه د مخه راشي سرينه او هغه چې وروسته راغلی وي پسينه ورته ويل کيږي.

---

[1] ر تين پوهاند صديق الله. د پ تو اشتقاقونو او ترکيبونه. کابل، 1327. لمريز کال

[2] ز. م. کالينينا، د پ تو ژب لغت پوهنه، مسکو، 1970. ع

[3] أاکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل، 1357، درسي لکچر نوټ.

[4] اسمی مرکز.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې په زياتو ګرامرونو کې دغه ادات د جاره، جري توري[5][6] کلمات غير متغير[7] (د مفعول توري)[8]ادات يا توري[9][10][11] مغيره تورو په نامه راغلي دي.

په هر صورت څرګنده ده، چې دغه ادات (پيشيني، پسيني) په ځانګړې توګه کومه خاصه لغوي معنا نه لري ولې چې په جمله يا ترکيب کې د ناخپلواکو يا مرستيالو توکونو په توګه راځي چې معنايې د هماغو نومونو، فعلونو، قيدونو سره په استعمال کې څرګنديداې شي.

په اداتي ترکيبونو کې هره سرينه د خاص او ټاکلي معنا د څرګندولو له کبله خاصه او ځانګړې پسينه قبلوي ليکن په پښتو ژبه کې که سرينه له پسينو سره جوړه په ترکيبونو کې برخه اخلي نوپه زياتو مواردو کې يوازې سرينه او يا يوازې پسينه هم د مطلب تکی بيانولی شي.

لکه: د (پرميز باندې پرځاې که وواېو ميز باندې

1- د (ترکوره پورې پر ځاې که وواېو (کوره پورې)

2- د (پر کتاب بآندې پر ځاې که وواېو، پر کتاب.

3- مګر په دې لاندې مثالو کې ګورو چې يوازې سرينه راوړل کيږي، خو پسينه يې عامه نه بريښي لکه: په پښو لاړم.

په توره يې وواهه، په چاړه يې پرې کړ، په دعا ښه شو، په ژړاله کوره ووت.

4- مګر که ځينو مثالونو ته ځير شو نو بيا ګورو چې هلته دواړه توکونه (سرينه، پسينه) لاژمي دي.

لکه: په کورکې، په منګې کې، په پوهه کې[1].

5- په ارتباطی حالت کې داسې هم ليدل کيږي، چې پسينه پرته له سرينې په ځانګړې توګه راځي.

کورته، هغه ته، غرمې ته، سباته، خواته، زړه ته...

---

[5] **عظيم شاه (خيال) صرف و نحو پ   تو، پيـ   ور (238) مخ.**

[6] **محمد اعظم ايازي، قواعد پ   تو، کابل** 1318.

[7] **جميزه د ارمستتر، تاريخ تلفظ و صرف پ   تو، ترجمه** 1356. ل

[8] **محمد   ل مومند، د پ   تو ژ   ليارہ، بلخ** 1317 **(**309**) مخ.**

[9] **پوهاند صديق الله ر   تين، پ   تو   رامر (**1- ** وك) کابل،** 1327 **(**30**) مخ.**

[10] **پوهاند صديق الله ر   تين ژ   و دنه، کابل** 1343 **(**6**) مخ.**

[11] **هر برت پنزل، پ   تو   رامر، کابل،** 1340 **(**18**) مخ.**

[1] **دلته کله کيداي شي، چ   سرينه حذف شي م   ر پسينه به خامخا را   ي لکه: کورک   ، من   ي ک   ، پوهه ک   .**

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس غواړو د پښتو ژبې د بېلا بېلو سرينو او پسينو مثالونه د ترکيبونو په توګه راوړو:
سرينه يې او پسينه يې ترکيبونه (غونډونه، عبارتونه):

لومړي: د (په) سره دغه لاندې پسينې راځي:

الف: د (په) سرينه او (کې) پسينه.

سرينه + اسميه + پسينه.

1- په کورکې، په الماری کې، په افغانستان کې، په هیواد کې.
2- په مياشت کې، په دوبي کې، په شپه کې، په کال کې، په ورځ کې.

دلته ګورو چې (په، کې) د مربوطه نوم ظرفي حالت ښي (مکاني، زماني) حالت څرګندوي.
سربېره په ظرفيت د شموليت معنا هم لري لکه:
زه په کې نه يم: ياژه په دې خبره کې نه يم. په دې برخه کې پوهاند رښتين داسې نظر څرګند کړې دی.
د ظرفيت ادات (په،کې) که د ظرف مکان او ظرف زمان سره استعمال شي حقيقي ظرفيت افاده کوي او که د نورو اسمونو سره راوړل شي غير حقيقي ظرفيت ښکاره کوي لکه:

1- سليم په کوټې کې دی.
2- په اوړي کې ګرمي ده.
3- په سليم کې دروغ نشته.
4- حميد په کارکی مړنی دی.
5- په منډه کې تېزدی.
6- په پوهه کې زيات دی.
7- په لوستلو کې مړنی دی[1].

ب: د (په) سرينه او (پورې) پسينه وريورې پيوستون ښي.

سرينه + اسميه + پسينه: په ځان پورې، په زړه پورې، په خوا پورې
سرينه + ضمير + پسينه:
په تاپورې، په چاپورې، په هغه پورې، په مونږ پورې.
دلته ګورو چې الحاقيه (پيوستون) حالت څرګندوي.

ج: د (په) سرينه او (سره) پسينه.

(1) دغه ترکيب داله توب يادالې حالت ښيي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر** 2 **وك، كابل،** 1359 **نا چاپ.** 1370 **لم**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په + اسميه + سره

په زور سره، په خوښۍ سره، په چړې سره

(2) (په) سرينه او باندې پسينه.

دغه هم دالې حالت ځرګندوي. لکه: په چاړه باندې، په تبر باندې او د (باندې) پسينه د (په) سريني سره د پښتو ژبې په شرقي لهجو کې راځي ولې که عامي او اصلي محاورې ته ځیر شو دلته د ډيرو مثالونو څخه جوتيږي چې د (په) سرينه غبرله پسينو (سره، باندې) څخه دالې حالت ځرګندوي لکه:

په خوښه، په (په بياتي) په توري، په قلم، په پښو، په دستمال، په چاکو، په ټوپك، په لرګي.

اوس به دغه مثالونه په جملو کې وګورو:

په خوښه لاړشه. په بياتي يې پرې کړه. په توره يې وواهه،

په پښو ولاړم، په قلم يې وليکه، په دستمال يې وچ کړه.

په چاکوې پرې کړه، په تور ټوپك ويشتلی راشې، په لرګي يې سرمات کړ.

(3) د (په) سرينه د نوم سره د قيد معنا ورکوي:

په منډه، په ژړا، په نخا، په بيړه، په تلوار، په زوره.

د (په) او (پسې):

نومورې (سرينه او پسينه) د پرله پسې والي معنا ځرګندوي:

(په) + اسيمه (ضمير) + پسې:

په ملالۍ پسې، په او بوپسې، په دوبي پسې، په ګرمۍ پسې، په غم پسې، په شوي کارپسې.

په ما پسې، په هغه پسې، په ده پسې، په تاپسې[1].

دويم: د (پر= په) پيشنه او (باندې) پسينه، استعلايي ادات دي چې معمولاً د پورته معنا لري.

د (پر = په) سريني په ډېرو ځايونو کې د يوه مفهوم دپاره راځي، که څه هم په ځينو لهجو (غربی) کې د (پر اوپه) د استعمال موارد بيل دي، ولې د پښتو ژبې په نورو اکثرو لهجو کې (پر=په) د استعلايی اداتو په توګه استعماليږې البته د قريني او د جملې د محتوا څخه معنا لاس ته راتلای شي.

د (پر، په) سرينه د باندې پسيني سره په لاندې توګه ترکيب جوړ وي.

---

[1] په دغو مثالونو ک   د (په) سرينه حذفيدای شي ول   د (پس) پسينه به خامخا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه پر دښمن باندې، پر سرحد باندې، پر لاري باندې تـك راتـګ، پـر کـتـاب بانـدې، پـر څمکـه باندې، پر زړه باندې.

ولی په دغو مثالونو کې ګورو چې د (باندې) پسينه زياتره غورځيږي او د (پر=په)سرينه پرته لـه پسينې (باندې) څخه هم په دغه مفهوم سره راوړل کيږي. لکه: (سرينه + اسميه) پر دښمـن يـې يرغـل وکړ. پر اوږو باردی، پر کتاب پروت دی، په پرميز پروت دی، اپرديوال ځوړند دی، پر زړه يـې تيـاره ده، په زړه يو څه پر خوله بله.

کله داسې هم وي چې اسميه + پسينه راځي پـه دې معنـا چې د (پـر) سـرينه حذفيږي (غـورځي) يوازې (باندې) پسينه ورسره راځي لکه: ميز باندې، بام باندې، کوټې بانـدې، المـارۍ بآنـدې، زړه باندې، سرباندې، ده بآندې.

دريېيم: د (تر) سرينه او (لاندې) پسينه:

(تر- لاندې) استيلايي حالت ښيي يعنی د لاندې معنا ورکوي چې دغه حالت کې د لانـدې پـسينه هيڅکله نه غورځيږي مګر د (تر) سرينه که رانه وړ له شي خو خپله معنا لـه لاسـه نـه ورکـوي. اصـلی صورت يې داسې دی:

الف: پېشينه + اسميه + پسينه.

ترکوټې لاندې، ترميـز لانـدې، تـر اوبـو لانـدې، چـې لاس لانـدې، کـوټې لانـدې، ميـز لانـدې، اوبـو لاندې هم راځي.

ب: (تر، پورې، ان) چې دغه ادات اتصالي حالت ښيي.

همدارنګـه نومـوړي سـرينې او پـسينې تـه د انتهـا يـا (تم ځای) ادات هم وايي چې د يـو فعـل د اظهار ختم انتها او انجام ښيي.

ترکيب يې داسې دی: تر + اسيمه + پورې:

ترکابله پورې، تر کوره پورې، تر مازيګره پورې، تر غرمې پورې، تر اوسه پورې، ترماپورې.

په دغو مثالونو کې مکاني او زماني څرګندونه کيږي.

کله هم (تر) او (پورې) په جلا توګه هم راوړل کيږي خو په معنا کې کومه نيمګړتيا نه راځي. کوره پـورې، کابلـه پـورې، غـرمې پـورې، ماښامـه پـورې، يـا تـر بـازاره، تـر کـوره، تـر کابلـه، تـر غـرمې، ترماښامه او داسې نور...

ج: (تر) د وروسته يا راوروسته (د مخه) قيد سره:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر + اسمیه + وروسته

تر غرمې وروسته، تردې وروسته، ترما وروسته، تر مارا وروسته،

د : (تر) د (ځینې، نه) سره:

دغه ادات د مقایسې مطلب څرګندوي: ترتاځینې، ترتانه، او یا خوپرته له پسینې راځي لکه:

ترتا ، داکور تر هغه ښه دی، دی تر هغه مشر دی.

دلته (تر) د (له) معنی هم ورکوي[1] [2].

هـ: تر یوازې د سرینې په توګه هم راځي: تر ټولو مشر، ترما ښامه، ترګریوانه، ترستونې.

څلورم: د (له) سرینه (پېشینه) د لاندنیو پسینو سره راتلای شي:

الف: (له) د (څخه، نه، ځنې) سره ادات ابتدادي چې پیل ځاې یامنشایې حالت څرګندوي یعنې د یوه کار پیل او ابتدابنیې.

1- له + اسمیه + څخه 2- له + اسمیه + نه 3- له + اسمیه + ځینې.

1- له کور څخه، 2- له کورنه، 3- له کورځنې.

له بآزار څخه، له افغانستان نه، له بازار ځنې

له افغانستان څخه له، ننګرهارنه.

د (له) سرینه کله هم یوازې پرته له(څخه، نه) پسینو څخه استعمالیږي.

لکه: له کوره، له ښاره ووځه له نرخه مه وځه.

او یا بازار څخه، کور څخه، میلې نه، لوبغالي نه. دلته باید وواېو چې (نه، څخه) پسینو سره د (را- در، ور) ضمیرونه راځي. لکه سلیم رانه. خپه ولاړ. ټولې پیسې ورنه بې ځایه ولاړې[1].

الف: (له، څخه، نه) نسبې یا مقایسې (پرتلیز) مطلب هم ورکوي.

له تا څخه، له تانه مشریم، له تا ځنې وړاندې یم.

ب: (له) او (څخه، نه) سببې علتې حالت ښیې.

له ګرځیدو څخه ستړی شوم، له ګرځیدو نه ستړی شوم.

1	2	3	4	
له اوریدو څخه	له اوریدونه	له اوریدو	اوریدونه	(څخه)

---

[1] (تر) په اي (د) هم را ي او همدغه معنا ر ندوي لکه د کو لاندې د میز لاندې، د اوبو لاندې.

[2] د تر په اى د (له) سرینه هم را ي لکه: تر تازه ه یم = له تازه ه یم.

[1] پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك اوس چاپ کابل د پوهن وزارت، 1370 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1	2	3	4	
له نول څخه	له نول نه	له نوله	نول نه	(څخه)
له غم څخه	له غم نه	له غمه	غم نه	(څخه)
له ویرې څخه	له ویرې نه	له ویرې	ویرې نه	(څخه)
له لوږې څخه	له لوږې نه	له لوږې	لوږې نه	(څخه)
له سترې یا څخه	له ستړیانه	له ستړیا	ستړیانه	(څخه)

یادونه: پورتني مثالونه (1-2) د پیشینو او پسینو په مرسته بشپړ ترکیبونه دي. خو (3) پرته له پسینو څخه او (4) بې له پیشینو ذکر شوي دي.

ج: (له) د (سره) قید سره راځي:

(سره) د معیت او ملګرتیا ادات ګڼل کیږي، چې د (له) او (د) سره یو ځای استعمالیږي.

پیشینه + اسمیه + پسینه:

له ځلمي سره　　له خلکو سره　　له دوي سره　　له هغوی سره

له هر چا سره　　له ټولو سره　　له هیواد والو سره.

په دغه ترکیب کې پیشینه حذفیدای شي لکه: خلکو سره ملګرتیا کوي. ملالۍ دوي سره روانه ده. ولې (سره) پسینه معمولا راوړل کیږي. که رانه وړل شي نو بیا دغه مطلب ورځني په لاس نه راځي. د (سره) توری که لازم الاضافه وي د ضمیرونو او اسمونو سره اضافي حالت لري لکه دده قلم زما سره دی[1].

د: د (راهیسې، راسې) ادات دي چې اصلا د (له) سره یو ځای استعمالیږي چې زماني (مهالي) قید جوړوي. دغه ادات د وخت پیل او د یو فعل شروع څرګندوي لکه:

له پروسږکال راهیسې په تمه یم،　　له ډیرو کالورا هیسې نه دي راغلي.

له پرونه راهیسې مانه دی لیدلي،　　دی له بیګا راسې وږی دی.

او کله (راهیسې) یوازې هم راځي لکه: دی مې بیګا راسې (راهیسې) نه دی لیدلی.

هـ: د پرته پسینه ده چې د (له) سره راځي. د بېلوالي او استثنا معنا ورکوي.

لکه: له مباحثو پرته، له کورنبو پرته، له تاپرته.

---

[1] پوهاند صدیق الله ر تین، پشتو رامر 2 وک، کابل 1370 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ترکیب کله په مقلوب شکل هم راتلای شي: پرته له کور بنو، پرته له تا د (له تاغیر او غیر له تا) هم دغه مطلب لري.

پنځم: د (ته) پسینه ده، چې معمولاً پیشنه نه غواړي، که څه هم د پښتو ژبې په غربی (کندهاری) لهجه کې د (و) پیشینه استعمالیږي مګر د پښتو ژبې په نورو ټولو لهجو کې یوازې (ته) کارول کیږي. په ځینو لهجو کې، د (ته) په ځاي (له) یا (لره) هم راځي لکه:

هغه ته کتاب ورکړه. هغه له کتاب ورکړه.

خوازك (ته) مې کتاب ورکړ. کورته ځم. څه ته راغلی).

همدارنګه پوهاند رښتین په خپل اثر[2] کې د (ته، له، لره) ادات د مفعولیت ادات په نامه یاد کړي دي.

لکه: سلیم ته مې خپل قلم وبانبه، ماته وګوره، دا قلم واخله او هغه له ورکړه. یا دا قلم واخله او هغه لره یې یو سه (لره) په اشعار وکې زیات استعمالیږي.

د (ته) ادات که د مکاني او زماني نومونو په اخر کې راوړل شي د فعل انتها (پاي) ښیي.

لکه: زه غواړم چې نن جلال اباد ته ولاړ شم. دی ښوونځي ته تللی دی. پسرلي ته به راشي.

مني ته به یې بوځم. او کله (ته) د ظرفیت معنا ورکوي لکه:

سلیم د کټ سرته ناست دی او حمید یې پښوته[1].

دا هلك ډوډی ته ناست دی. غوړونه اوریدوله (ته) پیدا دي.

هر سړي پیدا دی خپل خپل کارلره کنه
سترګې چې پیدا دي خو دیدار لره کنه
زلفې چې ولول شي خو خپل یار لره کنه

همدارنګه (ته، له) توري د (دپاره، له پاره) په ځاي هم راځي لکه:

زه دا ټولې خوارۍ تاله کوم = (تاله پاره کوم).

زه دا ټولې خوارۍ تاته کوم = (تا لپاره کوم). (تا دپاره کرم)

---

(2) پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك، کابل چاپ 1370ل.

(1) پوهاند صدیق الله ر تین پ تو رامر 2 وك، کابل 1359 قلمي، 1370 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه: کومه پیشینه چې د (ته) سره راځي هغه د (واو) وصلیه په نامه یادیږي او د غیر مستقیم مفعول څخه د مخه راځي او د مفعولیت معنا افاده کوي. خو زیاتره د (ته) پسیني سره استعمالیږي. لکه و ده ته وواېه چې راشي. وماته څه وایي.
مګر د پښتو ژبې په اشعارو کې د نوموړي مفهوم د پاره یوازې (و) پرته له پسیني هم استعمالیږي.

هرګوره چې ګورم و عالم وته حیران یم
پسینه خوله یې وما راکړ وی مې مور شوم

شپږم: (د) د اضافت توری دی چې د نومونو، خپلواکو ضمیرونو څخه وړاندې راځي لکه: دوږمې قلم، د زرګې سترګې، د ما نظر، د تافکر، چې (زما) او (ستا) په دود زیات استعمالیږي.

(د) پیشینه پرېدلوګ دغو وروستیو معناګانو د پاره په کاریږي[2].
الف: د څیزیا یوشي تعلق او ملکیت دپاره: د کابل پوهنتون، د کابل ښار، د کبر جام.
ب: د تشبهه او مکاني اداتو سره د پیشیني په توګه:
1- د مارغوندې، د ګلانو په رنګ، د ملالۍ په څېر، د مثال په ډول.
2- د کور دننه، د کور د باندې.
اوم: همدرانګه (د) (له پاره) په ترکیب کې د مقصد او کړنې د ټاکلو له پاره راځي: د پلار د پاره – د هغه له پاره. یا ستا لپاره.

دوهم: فعلی غونډونه (ترکیبونه) :

د نومیزو ترکیبونو په باب مو څه ناڅه یادونه وکړه اوس به د پښتو ژبې د فعلي ترکیبونو په باب یو څه رڼاواچو.
څنګه چې د پښتو ژبې د فعلونو برخه ډېره پېچلې ده نوځکه پراخه څېړنه هم غواړي. دلته مونږ نه غواړو یوازې په دې هکله ژوره او هر اړخیزه څېړنه وکړو ځکه یوازې د پښتو ژبې د فعلونو په برخه کې پوره یو بشپړ علمي اثر لیکل کیدای شي.
د څېړنې له مخې داسې ښکاره شوې، چې داسمې نحوي ترکیبونو او ډولونو په برخه کې ځینې لیکنې شته خو د فعلي ترکیبونو په هلکه کوم جلا اثر نه وینو. البته فعلی ترکیبونه د جملو د خبر

---

[2] داکتر زرغونه. زیور، د پ تو رامر لومړی برخه، کابل پوهنتون 1360 ل کال، (144-145) مخونه درسي لکچر نوټ ستتنر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په برخه کې ښودل شوي او اشاره ورته شوې ده. ولې په ژبښودنو (ګرامرونو) کې د صرف په باب کې د **فعل** صرفي قاعدې د ټولو زمانو له مخې په ساده او مرکبډول راغلي دي. پـه بېلـو بېلـو ماخذونو کې دغه موضوع لیدلی شو.

او په همدې ترتیب د پوهاند رشتین د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه چې دپښتو ژبې د لغت پوهنې مشهور او علمي اثر دی. په دې اثر کې یوه برخه یې د مرکبو فعلونو تر عنوان لاندې راغلی او هم دارنګه د حالیه او ماضیه فعلونو د جوړولو د ترکیب صورتونه په پوره توګه څېړل شوي دي. وروسته تردې په کال 1340 د پنزل پښتوګرامر کې د فعلي ترکیبونو په باب نومونې داسې لیکلي دي:

د پښتو **فعل** له ادواتو سره ترکیبېږي او هغه ادوات دادي:

د **فعل** د ډول څرګندونکي ادات: ضمیري ادوات لکه: (مې، دې، یې، مو) او د نفی (نه) لـه دغـه راز ترکیبونو څخه دي.

الف: داسم + **فعل** څخه ترکیبونه چې په عین حال کې پوره جملې دي، تشکیلېږي دا ډول ادات+ **فعل**، ترکیبونه هغه وخت زیات استعمالیږي چې 1نور اسمي صورتونه په عبارت کې موجود نه وي په دې راز مواردو کې ادات په یوه ټاکلي ترتیب سره استعمالیږي. څرګندوونکي ادات یا د نورو هر ډول پسینو څخه او د مطلق **فعل** د تجزیه کیدونکو برخو څخه وروسته استعمالیږي لکه:

وبه ګوري. را به ورم. ولاړ به شم. یو به سم.

ب: ضمیري ادوات: په مرکبو ترکیبونو کې لـه (بـه) **څخه** سمدستي وروسته استعمالیږي لکه:

بوبه مې ځي، تاسې به مو امتحان ته پریږدئ؟ هوپرې به موږ دو، ومې ویل.

ج: منفی کوونکی (نه) ادات په ترکیبونو کې تر ټولو ادواتو وروسته راځي او د منصرف **فعل** د مادې په سرکې نښلي لکه: ونه رسیدم، بونه تی (بونه ته) رابه نه وړی. رابه نه شي. و می نکړ.

وادې نه ورید ، وبه یې نه تړم، پرې به مونه ږدي- د زیاتو معلوماتو د پاره وګوري[1].

د: همدارنګه د اسم **فعل** د ترکیبونو ډولونه هم په ګوته کوي او مثالونه یې راوړي چې دلتـه د کول او کیدل د فعلونو ترکیب د (نومیزو) اسمی نومونو سره ښودلي او هم یې د (یم) (وم) کـومکی

---

[1] **هرپرت پنزل، پ تو رامر، کابل** 1340 **(**202**) مخ،.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونـو ترکیـب د اقتـداري او تمنـايي فعلونـو صـورتونه د متعـدي مجهولـو فعلونـو ترکیبونـه د مثالونو سره راوړل شوي دي د زياتو معلوماتو دپاره وګوری[2].

په فعلی ترکیبونو کې اصلي او اساسي توکی فعل وی چې دغه ډول ترکیب معمولاً په جملې کې د مسند (خبر) برخه جوړوي، دغه ترکیبونه په ځانګړې توګه د ګرامري مانا لـه مخې مانا هم څرګندوي او په ځانګړي توګه یوه جمله هم ګڼله کیدای شي. پښتو ژبه کې فعلی ترکیبونه په لاندې صورتونو سره جوړیږي:

1- اسم + د فعل نوم (مصدر)

الف: بی واسطې: کتاب لوستل، ارام لتهول، لیك لیکل.

ب: ارتباطي صورت کې: (په لاره کې دریدل)، (کورته تلل)، (پرمیز باندې ایښودل)، (د ملګرو سره لیدنه کول)، (د هنر په باب خبرې کول).

2- مصدر + فعل = ترکیب: غوښتل کوم، لیدل کوي، کتـل کوو، رتـل کـوي، جوړول یا سازول کوم.

3- د قید + فعلي ترکیب: عادلانه چلند کول[1].

فعلي ترکیبونه تل د جملې د خبر (مسند) په برخې کې راځي یعنی د جملې خبر وي نو ځکه ورته فعلي ترکیب (غونډ) هم ویل کیږي. که چېرې دغه فعلي ترکیبونه په جمله کې د مسند الیه (مبتدا) سره رانه شي او په جلا توګه راوړل شي نو بیا هم یوه پوره او بشپړه معنا ترینه ترلاسه کیږي او په ځانګړي توګه جمله هم ده[2].

ځکه په ځینو ترکیبونو کې د فعل د ګرامري مشخصاتو لـه مخې د مبتـداء یا فاعل دریځ څرګندیداي شي. د پښتـو ژبې په جملو کې فعلي ترکیبونه (غونډونه Phrases) پـه لاندینیو شکلونو سره راځي.

1- نوم (اسمی ډله) + فعل = فعلی غونډ (ترکیب)

2- (فعلی نوم) + فعل = فعلی غونډ (ترکیب).

3- قید + فعل = فعلی غونډ (ترکیب).

---

[2] همدا اثر (203-204) مخونه.

[1] معاصره روسي ژبه مسکو، د لوؤ و تحصیلاتو مطبعه. 1966 (287-288) مخونه

[2] په پ تو ژبه ک یوازي ساده او یوستوي فعلونو ته هم جمله ویلي شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- الف: د نوم + فعل په ترکيبونو کې بشپړ فعلونه (لازمي- متعدي) فعلي ترکيبونه جوړوي لکه: نوم + بشپړ فعل: کتاب لولم. کور اخلم. ناري وهي. قيد + بشپړ فعل: پاس خيژوم. لاندې کښېنه کوم. وړاندې بوځم.

1- ب: د نومونو، صفتونو، قيدونو، اعدادو فعلي صفاتو سره د (يم)،(وم)[3] کومکي فعلونو ترکيب:

1- نوم + کومکی فعل:

انسان يم، انسان يې، انسان ياست، سړي دي.

ښځه ده. خلك يو. خبر ياست. هلك دی. خلك وو.

2- صفت + کومکی فعل: جوړيم (وم)، ناروغه دی (و). ووړ دی (و) وړه ده (وه)، سپين دی (و)، سپينه ده (وه)، سپيني دي (وې).

3- قيد + کومکی فعل: لرې يم (وم)، نژدې يم (وم)، پورته دی (و) جګه ده (وه).

4- عدد + کومکی فعل: يو دی (و)، يوه ده (وه)، دوه دي (وو)، دوې دي (وې)، څلور دي (وو)، څلور دي (وې).

لومړي دی (و)، شلم دی (و)، لومړۍ ده، شلمه (وه).

5- ديم، وم کومکی فعلونه د فعلي صفتونو سره په دغه لاندې توګه فعلي غونډ ونه (ترکيبونه جوړ وي:

الف: راغلی، تللی، ګرځيدلی، پاڅيدلی، جوړ شوی، جوړ کړی (يم) (وم).

د مونث په صورت کې: راغلې، تللې، ګرځيدلې، پاڅيدلې، جوړه شوې، جوړه کړې (يم، يمه (وم، ومه) راغې.

او د جمع په صورت کې: راغلي، تللي، ګرځيدلي، پاڅيدلي (يو) (وو).

ب: مفرد، راغلی، تللی، ګرځيدلي، پاڅيدلي (يې، وې).

جمع، راغلی، تللی، ګرځيدلي، پاڅيدلي (ياست، يئ، وئ)

ج: مفرد مذکر، تللی، راغلي، ګرځيدلی، پاڅيدلي (دی- و).

مفرد مونث- تللې، راغلې، راګرځيدلې، پاڅيدلې (ده) (وه).

---

[3] د (يم) او (وم) کومکي فعلونه د غايب له پاره ب قاعدې صورتونه لري او په دريم شخص ک د جنس له مخ هم تغير مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د دریم شخص د جمع صورتونه:
مذکر: راغلي ګرځیدلي، پاڅیدلي (دي) (وو).
مونث: راغلي. ګرځیدلي، پاڅیدلي (دي) (وې).
د متعدي فعلونو سره د کومکي فعلونو ترکیب: (وهلی دی (و) (رټل شوی دی (و).
په مجهول صورت کې: فعلي مجهول صفت + (یم) (وم) :
وهل شوی یم (وم)، وهلي شوې یم (وم).
د کول- کیدل فعلونو سره:
الف – اسم (نوم) + کول
متعدی فعل اوسنی زمانه: (پخلا کوم). (اشنا کوم)، (او بـه کـوم)، (رڼا کـوي)، (تیـاره کـوي)، کارکوي).
ب: مصدر (فعلی نوم) + کول: لیدل کوي، خوړل کوي، سازول کوي.
ج: فعلی نوم (حاصل مصدر) + فعل: لیدنه، کتنه کوي، (روزنـه کـوي)، (ښوونـه کـوم)، (څورونـه کوي).
د: قید + کول: (نژدې کوم)، (وړاندې کوم)، (لرې کوم)، (پورته کوم)، (نژدې کاوه) (وړاندې کاوه)، (پورته کاوه).
2- قید + فعلی نوم + کول (فعل): (له ورایه لیدل کوي)، (په سترګو خوړل کوي).
هـ: عدد + کول: (یو کول)، (دوه کول)، (یو کوي)، (دوه کوي).
ترتیبي اعداد هم راځي: (لومړی کوي)، دریم کوو).
د کیدل کومکي فعل سره ترکیب:
لازمي فعل:
نوم + کیدل: (اشنا کیږي)، (رڼا کیږي)، (اشنا کیدم)، (رڼا کیدله).
صفت + کیدل: (لیونی کیږي)، (زړ ورکیږي)، (جوړ کیږي = جوړیږي).
قید + کیدل: (نژدې کیږي = کیده)، (تر شاکیږم = (کیدم).
عدد + کیدل: (یو کیږم)، یو کیږو)، (یو کیدو)، (دوه کیږي).
مصدر + کیدل: (کیندل کیږي)، ساتل کیږي)، (کیندل کیده)، ساتل کیده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

(فعلي نوم) حاصل مصدر + کيدل: (ښوونه کيږي)، (روزنه کيږي)، (پالنه کيږي)،(تولید نه کيږي).

دکړل او شول کومکي فعلونه: چې معمولاً د کیدل او کول استمراري (نابشپړ صورت) فعلونو پر ځای راځي او د (کړل او شول) صورتونه د فعل بشپړ (مطلق) صورتونه جوړ وي[1].

نوم + کړل: (رڼا کړم)، (اوبه کړم)، (ويښ کړم).

صفت + کړل: جوړ کړم، (جوړ کړو)، (سپين کړه)، (پاك کړم)،(وران کړه)، (ويجاړ کړه)، (ودان کړه)، پخه کړه، لوند کړه.

قيد + کړل: نژدې کړه، لرې کړه، پاتې کړه، پورته کړه، کښته کړ.

عدد + کړل: يوکړه، دوه کړه، يو کړم، دوه کړم.

مصدر + کړل: ليدل وکړه، پاځول وکړه، جوړول وکړه.

حاصل مصدر + کړل: ليدنه وکړه، پاکونه وکړه، ساتنه وکړه.

د شول کومکي فعل سره ترکيب:

نوم + شول: اشنا شوم، جلا شوو، شاګرد شو، عسکر شو.

صفت + شول: جوړ شو، وران شو، روغ شو، زيات شو.

قيد + شول: پورته شو، کښته شو، وړاندې شو، نژدې شو.

عدد+ شول: يو شو، سره يو شول، سره يوشئ، دويم شو، دريم شو.

مصدر + شول: په دغه صورت کې د (و) مختاړی هم ورزياتيږي.

ليدل وشول، ليدل کتل وشو. او يا په دې توګه وپالل شو، وروزل شو[1].

حاصل مصدر (فعلی نوم) + شول: ليدنه وشوه، پاکونه وشوه، لوبونه وشوه.

په عمومي توګه د پښتو ژبې زيات شمير فعلونه د يو (اسمي، نوميز) او کومکي فعل څخه مرکب وي، په دې توګه د تېرې زمانې او اوسنۍ زمانې د فعلونو بېلا بېلو صورتونو (استمراري، مطلق، امکاني، توانايي، تمنايي، ګوماني، احتمالي، ټينګاري) او نور د فعلي ترکيبونو (غونډونو) پوره بشپړ مثالونه دي چې د تېرې زمانې او اوسنۍ زمانې د ريښو څخه د کومکي

---

[1] داکتر زرغونه زيور پ تو رامر (لومؤي برخه)، کابل 1360، (87-88) مخونه ستتنر.

[1] په هغو غونأونو ک چ د مصدر + (شول - کؤل) راغلی وي نو د کومکي فعل د جمع صورت خه (ل) حذفيإي يوازې د مصدر (ل) راوؤل کافی ل کيإي که که چ رې د کومکي فعل سره (ل) راوؤل شي نو بيا دوه (ل) ـ په ـ ه نه ل يإي، يعنی دغه مصلحتا غورزولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونو، ضميري ورو ستاړو (فعلي خاتمو) او فعلونو په مرسته جوړيږي چې دغه بيا په جملو کې د فعلي غونډ يا ترکيب په نوم ياديږي.

ځنګه چې په دې برخه کې د پښتو ژبې ټول فعلي جوړښتونه (ساده، مرکب)، (فعلي، اسمي) شامليږي او د پښتو ژبې د فعلونو مارفولوژيکي (صرفي) برخې په باب پوره ډېرې ليکنې شوي دي په دې برخه کې د پښتو ژبې ګرامرونه او په خاصه توګه د لوی استاد پوهاند رشتين پښتو ګرامر لومړی او دويم ټوك کې پوره څېړنه او کافي معلومات شته.

اصطلاحات (فرازيالوژيکي واحدونه)

اصطلاحي واحدونه هغه تعبيرونه دي چې هر ملت او اولس يې د خپل ژوندانه په چاپيريال کې د خپلو عنعنو، اخلاقو، روحياتو په چوکاټ او چاپيريال کې په خپله ژبه کې رامنځ ته کوي. دغه واحدونه نه يوازې په خبرواترو کې استعماليږي بلکې په ليکلي اثرونو کې هم ستره برخه لري اصطلاحات که له يوې خوانه د ژبې دلغوي پانګې بشپړونکې برخه ده نو له بلې پلوه يو ادبي خونداو رنګ هم لري.

اصطلاحات (Idiom) کوم خاص سبك پورې تړلي نه وي، بلکې د ټو سبکونو ترمنځه شريك واحدونه ګڼل کيږي.

په ژبه کې دغه ډول ترکيبونه ځانته جلا او بېل خصوصيات لري، په دې معنا چې نحوي ترکيبونه (Phrases) او ژبني اصطلاحات (فرازيالوجيکي واحدونه) يو تر بله ډېر توپير لري. د نحوي ترکيبونو (غونډونو) په باب مو د مخه څه ناڅه اشاره کړې ده. اوس به وګورو چې دغه ژبنی اصطلاحات (Idiom) برسېره پردې چې په ژبه کې د معنوي (سيمانتيکي) موضوع له پلوه تربحث او غور لاندې نيول کيږي نو په نحوي لحاظ د جوړښت له مخه څه ډول ترکيبونه دي او په ژبه کې څه ارزښت لري؟ (اصطلاحات) دغه ډول ژبني ترکيبونه د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرګندونو ته ويل کيږي[1] چې د زماني په اوږدو کې د خلکو له خوامنځ ته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکيبونه (غونډونه) دي، ددغو ترکيبونو اجزاوې دومره ثابتې اوټينګې اړيکې سره لري چې بېلول يې ګران کار دی.

---

[1] ژبني اصطلاحاتو په نامه يادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات سمدلاسه د خبرو کولو په وخت کې نوي نه جوړیږي چې د کوم ټاکلي مطلب د ښکاره کولو د پاره ورځني کارواخیستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ویونکو په حافظه کې ساتل کیږي او هر کله د ضرورت په وخت کې د تیار جوړ شوي لغوي ترکیب (غونډ) په ډول د مطلب د روښانولو د پاره ورځني کار اخیستل کیږي[2].

دغه اصطلاحات ثابت او ټاکلي دي پرته له تصرف کولو څخه د ضرورت په وخت کې د جوړ (تیار) شوي غونډ (ترکیب) په توګه کارول کیږي[3] چې مجازي او کنایي معنا ځرګندوي. پخپله دغه ډول (غونډ) نیغه (مستقیمه) معنا نه ورکوي لکه: لور په لوېه تېره کول. ددغه ترکیب، معنا په مستقیمه توګه نه ځرګندیږي مګر په دوهمه مجازي معنا سره د چل ول کولو یا فریب او غولولو او وخت تیرولو په معنا راځي.

بل مثال: اوښ په بده منډل، لوی لاس لرل. په همدي توګه ډېر مثالونه لرو، چې د پښتو ژبې لغوي پانګه زیاته شتمنه او بدایه ده، چې راټول او راغونډول یې ډېر زیاد او کار غواړي.

یادونه: ایډیوم د معنا او سیمانتیك له نظره د نحوي پوهې په چوکاټ کې نه څېړل کېږي، بلکې د ژبپوهني یوه بېله څانګه ده چې دغه ډول اصطلاحات څېړي. (فرازیالوژی) (اصطلاح پوهنه) د ژبپوهني د یوې څانګې په توګه او هم د ژبپوهني د همدغې څانګې د څېړلو د موضوع په حیث پېژندل شوې. د څېړلو دغې موضوع ته فرازیالوګیزم هم ویل شوی دی چې په تېرو وختونو کې د ایډیوم په نامه یاده شوې ده [1]دغه څانګه د ژبې د لغتونو لغوي، معنوی ترکیبونه څېړي[2].

فرازیالوژی د یونانی ژبې د Phraes او Logos څخه منځته راغلې، نو (Phrasis) د ځرګندوني معنا ورکوي او Logos د پوهني په معنا[3] همدارنګه په دغه باب ډېرو ژبپوهانو ځرګندوني کړي دي:

الف: فرازیالوژي په ژبه کې د ژبې ثابتو ترکیبونو مجموعې (غونډ) ته ویل کیږي[4].

---

[2] **داکتر زرغونه زیوره د پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه درسي نوټ، کابل پوهنتون،** 1357**.**

[3] **ايي يادونه وکؤو چ په ژبه ک عادي ترکيبونه او (اصطلاحات) سره أ نه شي.**

- د متلونو په ير تاريخی قدامت او لرغونتوب لري.

- ايأ يوم هم ورته ويله کيإي.

[1] **داکتر دولت محمد، فرازيالوژی، کابل مجله،** 1355**. ل** 3 **ه (**72**) مخ.**

[2] **او. س اخمانوه، د ژبپوهن د اصطلاحاتو قاموس، مسکو،** 1969**ع. (**540**) مخ**

[3] 1.1**. ريفرماتسکی " د ژبپوهنی مقدمه، مسکو،** 1967 **کال (**70**مخ).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: ثابت لغوي ترکيبونه فرازيا لوکيزم (فرازيالوجی) ګڼل کيږي[5].

ج: لغوي ثابت ترکيبونه چې په عنعنوي ډول تکرار شوي وي د فرازيالوګيزم په نوم يادېږي[6].

فرازيالوژيکي واحدونه چې د ايډيوم د اصطلاح په ځای راځي د معنا او جوړښت لـه مخـه دغـه لاندنۍ نښې لري.

1- ثابت داخلي ترکيب چې په ګډه يوه عـمومي معنا او مفهوم څرګنده وي. پـه اسمي او فعلي ترکيبونو کې يې اهميت يو شان دی. فرازيالوژيکي فعلي ترکيبونـه کـه څه هم د مرکبو فعلونو پـه څېر ښکاري ولې د مرکبو فعلونو څخه توپير لري ځکه په ثابتو فعلي ترکيبونو کې ټول ترکيـب يوه ګډه عمومي معنا ورکوي.

2- اصطلاحات د هغو توکونو څخه جوړېږي چې پـه دغـه ثابت ترکيـب کې خپلـه لغوي معنا لـه لاسه ورکـوي. کـه چېـرې ددغـه ثابت ترکيـب واحدونـه (تـوکي) بېـل بېـل معنـا شـي نـو خپلـه ټـاکلي فرازيالوژيکي (اصطلاحي) معنا له لاسه ورکوي.

د بېلګې په توګه: د (لاروهل)، (ژبه کول)، (ژبه نيول)، (پېنـه نيول)، (غم خوړل) (زړه خوړل).

که ددغو مثالونو هره برخه يعنی هر يو توکی يې په جلا جلا توګه معنا کړو نـو بيـا هغـه خاصـه ټـاکلې معنا او مطلب نـه ورکوي. ځکـه (لار وهل) کې د تـګ معنا پرتـه ده پـه لغوی معنا سره لار اووهل کوم معنوي ارتباط سره نه لري. يا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.

3- د ترکيبوونکو عناصرو څخه عمومي معنا لاس ته راځي يعنی ټول ترکيب د يوه واحد مفهوم په توګه معنا ورکوي.

4- پـه فرازيـالوژيکی واحـدونو کـې ځينـي محـاورې او متلونـه هـم راتـلای شـي او همدارنګـه د ليکوالو او پوهانو غوره وينـاوې هم شاملې دي. لکه:

- پوره ورك دې کړه دوه کوره، د کبر کاسه نسکوره ده.

5- دغه ډول اصطلاحات (ترکيبونه) ټکي په ټکي نه ترجمه کيږي.

6- هره ژبه خاص او جلا اصطلاحات لري.

---

[4] ن. س. والـ ينا، د. ز. روزنتينا، اوسنی روسی ژبه، مسکو، 1966.

[5] ا. ن. لـه وين د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو، 1973. (69)مخ.

[6] يو، اس، ماسلوف، د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو، 1975. (143) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- فرازيالوژيکي واحد ونه د خپل معنوي خصوصيتونو لـه مخې د نـورو ازادو ترکيبونو څخه توپير لري.

8- په ژبه کې دغه ترکيبونه ثابت وي. نوي نه جوړيږي خو داسې ځانګړتيا څرګنـدوي چې ټولنه يې په معنا باندې پوهيږي ځکه چې د ژبې د ويونکو له خوا منځ ته راغلي دي.

9- فرازيالوژيکي واحدونه د نورو ازادو لغتونو (ترکيبونو) په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې چې موجود دی لغوي معنا ئيزاو ګرامري خاصيت هم لري:

10- ثابت ترکيبونه د مکملو جملو په څېر هم راځي لکه:

1- سترګې نه دي تيږې دي   2- ابی مړه شوه تبه يې وشليده.

د جوړښت لـه مخې کيدای شي دغه ترکيبونه ثابت نـه وي خـو د معنا لـه مخې يونه تجزيه کيدونکي ترکيب (مجموعه) ګڼله کيږي. يا په بله وينا سره يوه اصطلاح د کلمو داسې يوه مجموعه (ترکيب) ده چې په نحوي چاپيريال کې بېلا بيل لفظي خپلواکي ساتلی شي. البتـه هر ډول ګرامري تغيير په کې راتلای شي خو مشترکه ګډه معنا چې ددغه (غونډ) د اجزاو څخه لاس تـه راځی نه تجزيه کيدونکي معنا به وي.

د مثال په توګه که مونږ د پښتو يو څو فرازيالوژيکي واحدونه په غور سره وڅېړونو دا بـه جوته شي چې ځيني دغه ډول ترکيبونه ثابت او مستقيمه معنا ورځنې نه راوځي بلکې پـه مجازي توګه معنا ورکوي يعنی معنوي اړخ يې د ټول ترکيب نـه لاس تـه راغلی وي او دې سره ګرامـري بڼې هم ثابتې وي لکه:

1- د خوشحالی نه په جاموکي نه ځايدل 2- د بوسولاندې اوبه تېرول 3- سپين سترګی کول، جګ لوکول. 5- په چپ اړخ پاځيدل 6- اور په اوبوکی بلېدل.

د نومونو مثالونه:

(د اسـمان کـټ)، (د اسـمان پـرك)، (نـوك او اورى)، (د لـستوني مـار). د پورتنيـو مثـالونو څخه څرګندېږي چې پـه دغـو ترکيبونـو کې لغوي او ګرامري تغييرنـه پيښيـږي. پـه دې معنا چې د يـوې ټاکلې کلمې پرځای بله کلمه نه شي راتلای.

د مثال په توګه : لاس وينځل يوه اصطلاح ده، چې د انکار کولو او صرف نظر کولـو پـه معنا ده او يـا لاس تـه راوستـل هم بلـه اصطلاح ده کـه ددغـو پـر ځـاي داسې وويـل شي (لاسونه مينځل) يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

(لاسونوته راوستل) دلته ګورو چې فرازيالوژيکي معنا له لاسه ورکوي او بيا ازاد لغوي ترکيب جوړ وي. په پښتو ژبه کې داسي ترکيبونه چې د يو جز په ځاي بله مترادفه کلمه راتلای شي او ددغه اصطلاح په معنا کې تغييرنه پېښوي يعنی لومړی برخه ثابته او دوهمه برخه کې بدلون راځی لکه، زړه اچــول او زړه غورځــول، خواســړيدل خوايخيــدل، زړه ښويــدل، زړه غورځيــدل. زړه لويــدل، خواسړول، خوايخول، زړه تشول، زړه سړول يخول، همدارنګه سور شين کېدل يا سورشين اوښتـل، تور سپين کيدل. تور سپين او ښتل او داسې نور.

همدارنګه داسي اصطلاحات هم په پښتو ژبه کې شته چې د ترکيب دوهمه برخه يې ټاکلې او ثابته وي مګر لومړی برخه کې جلا مترادف الفاظ راغلي وي.

1- تندر پريوتل او ټکه پريوتل (2) قول کول، لفظ کول، ژبه کول، وعده کول په دغو مثالونو کې ګورو چې دغه لفظي تغير د اصطلاح په معنا بانذي کومه اغيزه نه کوي او معنا ورسره نه اوړي، که وايو ساړه اسويلي کول يا سوړ اسويلی کول. په نوموړي اصطلاح کې په ګرامري لحاظ د جمع پرځای مفرد راغلی دی مګر بيا هم په معنا کې کوم بدلون نه ليدل کيږي.

د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو کې داسي ترکيبونه هم شته دی، که د ترکيب د يوې برخې پرځاي يوه بله کلمه راوړله شي د ثابت ترکيب په توګه به وي خو د معنا له مخې به توپيرو کړي لکه:

1- هغه ترکيبونه چې لومړی برخه يې بدلون او دوهمه يې په خپل ځای وي، د زړه توريدل، په اصطلاح کې د زړه په ځای سترګې (سترګې توريدل) همدارنګه مخ (مخ توريدل) راشي نو بيا د ترکيب په معنا کې بدلون راځي.

2- هغه ترکيبونه چې دوهمه برخه يې بدلون ومني خو لومړی برخه کې هماغه ټاکلې کلمه وي دلته په معنوي لحاظ ډير توپير په کې راځي.

زړه کول، زړه ساتل، زړه وهل، زړه وړل، زړه ايستل، زړه لويدل، زړه ماتيدل، زړه تشول، زړه خوريدل، زړه چاودل، يا سر (خوړل، خوړول، ګرځول، غړول، ماتول).

لاس (لګول، اخيستل، رسيدل، پورې کول، نيول000).

په پښتو ژبه کې داسي اصطلاحګاني هم وينو برسېره پردې چې د هغو ځخه مجازي او کنايي معنا لاس ته راځي نو لغوي معنا يا مستقيمه معنا هم ورکوي. لکه: (تاراچول).

الف: په لومړي لغوي معنا کې ښکاري چې تار په ستن کې اچول دي.

ب: په دوهمه معنا کې د اشنايی، دوستی رابطې په معنا سره لکه د فلاني سره يې تاراچولی دی.

ټنی شلول 1- د کميس ټنی وشليده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ټنې يې سره وشلولې
دلته مقصد او هدف په دوهمه معنا کې د شخړې او جګړې ځخه دی.

د جوړښت له مخې اصطلاحات:

په پښتو ژبه کې اصطلاحګانې هم د نورو ازادو نحوي ترکیبونو په څېر دوه ډوله (اسمي، فعلي) بېلولی شو.

1- اسمي (نومیز): د نحوي له مخې دغه ترکیبونه اسمي دي. چې د جوړښت له مخې د (Phrase) (غونډې) ترکیب سره توپیرنه لري مګر په فرازیالوژیکي لحاظ بیا دغه اصطلاحي غونډونه بېله مجازي معنا څرګندوي د مثال په توګه:

د بوډۍ ټال، د ګیدړواده، د شرومبو مچ، د اسمان کټ، د غاړې غور، د لستوڼي مار، د عقله پلی، شین امی، نوك اووری، ټیټ وپاس، د سترګو تور، شین زمری.

2- **فعلي**: په پښتو ژبه کې فعلي فرازیالوکیزم په لاندې توګه پېژندل کېږي: د ټول ترکیب (فرازیا لوګیزم) نه د فعل مفهوم څرګندیږي او په جمله کې په عمومي ډول د فعل (مسند) وظیفه او دنده ترسره کوي. فعلي اصطلاحات یا فرازیالوژیکي واحدونه هم هغه ثابت لغوي ترکیبونه دي چې د دوو اساسي (اسمي (نومیز) او فعلي) برخو ځخه جوړ شوي وي چې بشپړ ترکیب د (فعل- مسند، خبر) مفهوم څرګند کړي. په جمله کې د مسند (خبر) په دود راځی. د کړنې یا جریان معنا ورکوي او سربېره پردې د ګرامري قاعدو تابع وي.

په پښتو ژبه کې یوه اسمي اصطلاح هم د نورو ازادو ترکیبونو په څېر د یوه فعل په مرسته فعلي اصطلاح جوړ وي لکه: د شرومبو مچ سره داسې ترکیبونه جوړو:

1- د شرومبو مچ دی. 2- د شر ومبو مچ کیدل.

د پښتو ژبې د فعلي فرازیالوژیکي واحدونو په جوړونه کې هغه عناصر چې فعلي فرازیالوکیزم جوړ وي او نومیز عناصر دي د لغوي کتارونو، لغوي ګرامري مختلف لغات او لغوي ترکیبونه دي چې فعلي اصطلاح ګانی یې جوړې کړې دي. په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه زښت زیات دي چې پر لغوي (تحت الفظی) معنا فرازیالوژیکي معنا یې زیاته ده اوعمومیت لري. لکه:

اصطلاح	اصطلاحی فرازیالوژیکي معنا	لغوي معنا
1- اورته اچول	له منځه وړل، تباه کول	اورته غورځول، سوځول
2- سر له تنی بیلول	مړه کول	جلال کول، بېلول

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په څمکه غورځول   اهمیت نه ورکول   پر ځمکه باندې د یو شي اچول یا ګذارول.

همدارنګه خبره اړول، خبره سپینول، بار درنیدل، پوره کول او داسې نور مثالونه هم شته، چې دلته (پوره کول) د فعل یو مرکب شکل دی، خو اصطلاح هم جوړ وي لکه، نیمګړتیا پوره کول.

د کول اوکېدل فعلونه د خپلې پراخې معنا له مخې ډېر فعلي فرازیالوګیزمونه جوړ وي.

په پښتو ژبه کې داسمي ترکیب سره فعل د (فعلي اصطلاحګانو په جوړولو کې ستره برخه لري.

په دې توګه مونږ ویلی شو، چې فرازیالوژیکي واحدونه د هماغو لغتونو په اساس جوړیږي چې په ژبه کې موجود وي. دوه یا زیات لغتونه سره یو ځای کیږي او ټول ترکیب په مجموعي ډول یوه خاصه او ټاکلې معنا لري او د نورو لغاتو په څېر د ژبې په لغوي سیستم کې شامل لغوي معنا معنایز ګرامري خاصیت هم لري.

په پای کې ښایي یادونه وکړو وچې ټول فرازیالوژیکي واحدونه[1] برسېره د خپلو فرازیالوژیکي معناو په ساتلو د ژبې په نحوي ساختمانو (جملو، فقرو، کې نحوي وظیفه هم ترسره کوي.

په دې معنا چې (اسمي او فعلي) فرازیالوژیکي واحدونه په جملو کې د اجزاو په توګه د جملې ارکان مسند الیه او مسند (مبتداء او خبر) جوړوي. همدارنګه برسېره پردې چې په جملو کې د غونډونو وظیفه لري په خپله هر ترکیب په نحوي چاپیریال کې د بشپړې جملې په توګه هم راځي: اوبه په ډانګ بیلول، اوبه په ډانګ نه بلیږي.

1- د لستوني مار، یو اسمي فرازیالوژیکي واحد دی. په جمله کې داسې راځي. (دښمن د لستوني مار دی).

2- په سترګو کې خاورې اچول، په سترګو کې یې خاورې واچولې. په سترګو کې خاورې اچولی.

3- سرتندي وهل (پښیماني کول) په معنا .

ځلمي سرتندی وهي. ځلمي له خپل ورور څخه سرتندی ټکوي. (سرټکول) د شکایت په معنا .

څنګه چې لیدل کیږي متلونه او (Phroverbial, Saying) مقولې غوره ویناوې هم ثابت او ټاکلې ترکیبونه دي خو معمولاً دغه ډول مفاهیم د پوره جملو په توګه راځي لکه: هم یې کري هم یې یبې. اوښان نه ژاړي بارونه ژاړي، ترخه خوره ترخه مه وایه.

☆ ☆ ☆ ☆

---

[1] **له یوه   څه زیاتو مور فیمونو، کلمو   څه ترکیب شوي وي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

☆☆☆
☆☆

دریيم څپرکی

د پښتو ژبې د جملې جوړښت

د جملې جوړښت او رغنده توکونه (اجزا):

د جملې د پېژندنې په باب مود مخه ليکنو کې زياتې خبرې کړې دي دلته مونږ غواړو چې د جملې د جوړښت اوساختماني توکونو په باب څه ووايو.

زمونږ مطلب د جملې هغه ساختمان دی چې يوه بشپړه جمله د کومو برخو او توکونو څخه رغيدلې ده او ددغو برخو او اجزاو د څومره والي له مخې د جملې ترکيب، جوړښت، ډولونه څرګنديږي. په يوې جملې کې د کلمو، مورفيمونو اندازه او شمير سره توپير لري په دې معنا چې يوه جمله له دوويا زياتو کلمو څخه جوړه شوې ده.

د يوې جملې په جوړښت کې دغه لاندې توکونه برخه لري:

1- اصلی (خپلواک) توکونه: په دې برخه کې تول ازاد او خپلواک مورفيمونه (نومونه دا شياو نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه (شمير نومونه) فعلونه (بشپړ- مرستيال) يا ساده اشتقاقي، ترکيبي، قيدونه (اصلي، غير اصلي) راځي، دلته بنايي ووايو چې دغه توکونه مختلفو سوالونو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانګړي توګه ځواب ورکوي يعنى د موضوع څرنګوالى، څومره والى، فعاليت او داسې نور مفاهيم نوموي او ياورته اشاره کوي او يا خو هم ګرامري لغوي معنا ښندي.

2- مرستيال (کومکی) توکونه: په ځانګړي توګه د جملې خپلواک توکونه نه دي ځکه دغه ناخپلواك توکي په جلا توګه سوالونو ته ځواب نه ورکوي او د کوم شي نومونه نه ده يوازې په جمله کې ګرامري معنا رسوي. مرستيال- کومکي توکونه ورته ځکه ويلی شي چې د جملې د اصلي توکونو، ترکيبونو او جملو ترمنځ ارتباط او ترون ټينګوي، مرستيال (کومکی) (نه اوړيدونکي) (نه ګردانيدونکي) توکونه دي چې په دې کې ادات (ربط، عطف، پيشيني او پسيني) او داسې نور راځي. د څرګندتيا له پاره دغه لاندې بېلګه ګورو:

د خلکو سره مرسته په کارده. دغه جمله په دې توګه تجزيه کوو: د، خلکو، سره، مرسته، په، کار، ده.

ګورو چې دغه جمله له اووتوکونو څخه جوړه ده مګر په دې کې څلور خپلواك (اصلي) او نور ناخپلواك (مرستيال) توکي دي چې په دې توګه دغه جمله په لاندنيو برخو سره بېلوو:

د خلکو سره/ مرسته په کار ده.

په دې جمله کې (د خلکو سره) د مسند اليه (مبتدا) بنه لري چې لومړۍ برخه ده او (مرسته په کار ده) خبر (مسند) او (ده) د (اسناد) برخه ګڼل کيږي.

چې په مجموع کې (مرسته په کار ده) د جملې دوهمه برخه (خبر- مسند) دی. يا دا بل مثال : هغوي د خلکو سره مرسته کوي.

په دې جملې کې هغوي (فاعل) (د خلکو سره) معيتي قيد) (مرسته د فعل متمم) (کوي) فعل او په مجموع کې (هغوي مبتداء او د خلکو سره مرسته کوي (خبر) دی.

په پښتو ژبه کې داسې مثالونه هم لرو، چې د کلمو اندازه او شمېر يې دجملې د اجزاوو سره برابر وي لکه: ليونی راغله.

لومړۍ برخه ليونی (فاعل) دوهمه برخه راغله (فعل) دی.

په پښتو ژبه کې کلمې چې خپلواکې معناګانې ولري د خپل نحوي دريځ له مخې د جملې بيلا بېلې اجزاوې هم جوړ وي لکه:

1- کابل د افغانستان مرکز دی.

2- مونږ په کابل کې اوسيږو

4- دغه د کابل ښار دی.

5- دغه لوی ښار کابل دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کابل په يوه ښکلي ښار بدلوو   6- مونږ کابل ته ځو.
دلته په دغو جملو کې د کابل کلمه په ترتيب سره ګورو چې، کابل 1- مسند اليه 2- ظرف مکان 3- مغفول 4- مصاف اليه 5- خبر 6- غير مستقيم مفعول يا (د تم ځاى حالت) په توګه راغلى دى.
د پورتني مطلب څخه دا نتيجه ترلاسه کوو، چې په پښتو ژبه کې د جملې اجزا د دوو څخه نيولې تر زياتو تو کونو پورې رسيږي په همدغه اساس ساده (لنډه) او منکشفي (ارته) جملې سره بېليږي.
بيلګه : لمر راوخوت، ساره دي،پسرلى شو.) دا لنډې يادوه توکيزي جملې دي، مګر که ووايو: زه او زما ورور د خپلو او خپلوانو سره د هيواد ختيځې برخې ته تللي وو. نو بيا دا يوه اوږده (منکشقه)[1] جمله بلله کيږي. په دې توګه مونږ په پښتو ژبه کې د جملې اساسي برخې په مبتدا (مسند اليه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) باندې بيلوو او په دې کې د جملې اصلي (لومړۍ درجه) او فرعي (دوهمه درجه) غړي په لاندې توګه ښودل کيږي.

د جملې رغنده توکونه

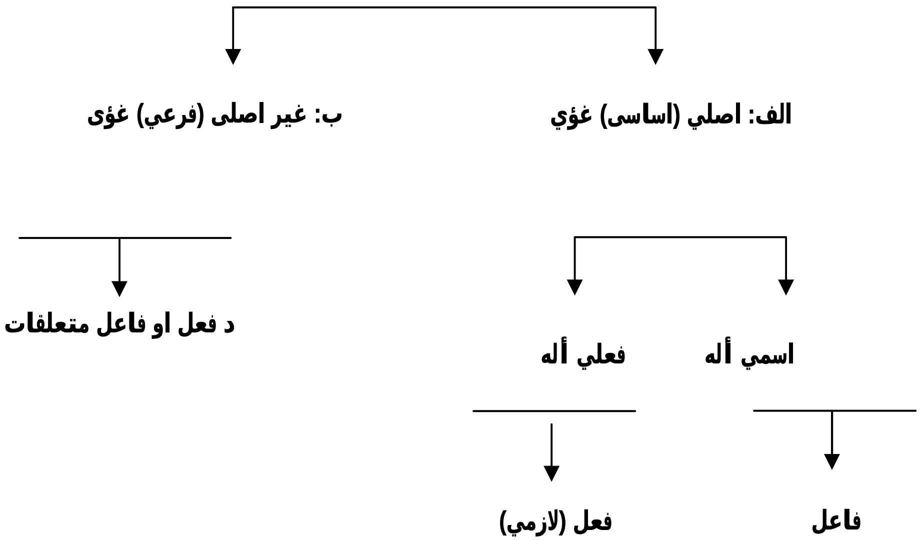

[1] ارتباطى ادات هم په فرعي توکو ک را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاعل + مفعول + فعل (متعدی معلوم)
مفعول + فعل (متعدی مجهول)

د فعل او فاعل متعلقات او مربوطات:

1- د مهال (زمانی) قید 2- (د ځای (مکانی) قید) 3- د حالت او وضعیت قید او مقیاس، اندازه ده چې د فاعل، مفعول، فعل حالت او کیفیت ښیي. 4- پیل ځای چې د فعل د شروع کیدلو مبدا ورڅخه معلومیږي. 5- د مقصد سبب او کیفیت قید چې د فعل د کیدلو انتها علت سره د مقصد او ځای ښکاره کوي. 6- ملتیا چې د فاعل او مفعول ملتیا او معیت ځرګندوي.

1-2-3 مطلب د قیدونو په واسطه ښودل کیږي او 4-5-6 مطلب د ارتباطي اداتو په واسطه ښودل کیږي.

الف: د جملې اساسي برخې یا دجملې لومړۍ درجه غړي:

دا یوه ځرګنده خبره ده، چې یوه جمله برسېره پر فرعي توکونو دوې اساسي برخې لري چې ددغو له پیوستون څخه بشپړ مطلب لاس ته راځي.

مبتدا او خبر د جملې مهمې برخې ګڼلی شوي دي او داوړه برخې دیوې جملې زړې جوړوي دا ځکه چې مبتدا او خبر پرته له فرعي اجزاو څخه هم یوه پوره او ځانګړې جمله جوړ ولای شي.

لکه: روښنایي راروانه ده، هیواد پرمختګ کوي. هلکان راغلل. شپه تېره شوه.

لیدل کیږي چې په هرې جملې کې د مسند الیه او مسند برخې په ځپلواکه او مستقله توګه راغلي او په دغو جملو کې نورو اجزاوته کومه اړتیا نه لیدله کیږي.

یادونه: مونږ د پښتو او فارسي ژبو د ځینو ګرامرونو د مطالعې څخه د مسند الیه فاعل – مبتدا او مسند، فعل، خبر د اصطلاحګانو سره مخامخ شوي یو لکه دمحمد ګل مومند (پښتو ژبې لیاره 1317) د پوهاند رښتین پښتو ګرامر د محمد اعظم ایازي (د پښتو قاعدې 1328) د عظیم شاه خیال (صرف ونحو پښتو)، د پوهاند الهام (روش جدید در تحقیق دستور زبان دري همدارنګه د پرویز خانلري په (دستور زبان فارسي) کې دنهاد – ګذاره په نامو سره راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال مطلب په کې ټاکلي او معيني برخې دي چې مخکې پرې غږيدلي يو. په جمله کې دغه دوې اساسي برخې په اسمي او فعلي غونډونو بېلېږي چې اسمي برخې ته يې (مسند اليه، فاعل، مبتدا) او فعلي برخې ته (مسند ، فعل، خبر) وايي.

په پښتو ژبه کې فعلي غونډونه د (مسند ، فعل) په توګه او اسمي غونډونه هم د مسند اليه په توګه او هم د مسند په توګه راتلای شي چې دا بيا په اسمي او فعلي جملو کې دغه موضوع ښه څرګنديدای شي.

لومړی : مبتدا ، مسند اليه، فاعل (Subject):

په ګرامري توګه د جملې يوه خپلواکه او مستقله معنا لرونکې برخه ګڼله کيږي، په جمله کې د هغې په باب خبر ورکول کيږي.

يا په بله وينا مسند اليه هغه برخه چې د هغې په نسبت څه ويل کيږي يعنې د يوه حکم نسبت ورته کيږي. د څوك، چا، څه پوښتنو ته ځواب ورکوي. په پښتو ژبه کې مسند اليه (فاعل) په خپلواکه توګه د جملې يوه اصلي برخه جوړوي. په دغې برخې کې د کلام د ټولو اجزاو څخه د (فاعل، مسند اليه) په توګه راځي چې په هغې کې د اشخاصو نومونه د شيانو نومونه ساکښ او بې سانومونه، ضميرونه، صفتونه، عددونه، قيدونه په ساده يا مرکبو (ترکيبی) (اشتقاقی) شکلونو سره هم راځي. په پښتو ژبه کې د قاعدې له مخې نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه برسېره په اصلي حالت په مغيره (غير اصلي) حالت سره هم راځی چې دغه برخه جوړ وي. همدارنګه د ارتباط له اداتو سره د (Postpsition, Prepostion) د پيشينو او پسينو سره هم يو ځای راتلای شي، چې مثالونه به يې يو يو په وروسته ډول راوړو:

په پښتو ژبه کې مبتدا (مسند اليه، فاعل) د کلام د بېلا بېلو توکو په مرسته:

1- الف: چې مبتدا يو مفرد عام نوم وي دغه نوم په جمله کې نسبت نورو نومونو ته اساسي وظيفه ترسره کوي.

لمر راوخوت، پوهنه رڼا ده. بزګر د خپلې ځمکې په فکر کې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر، پوهنه، بزرګر مفرد عام نومونه دي چې په جملو کې د (مسند اليه، فاعل) وظيفه لري.
ب: د جمعيت نوم د مبتدا (فاعل) په توګه راغلي وي:
اولس غونډه وکړه.   جرګه راغله.   لښکر پرشاشو.   رمه خرېږي.
ج: (مبتداء، فاعل) د جنس نوم په ډول څرګند شي: غوړي توی شول. او به تويې شوې. تيل، سوځېږي. اوړه خلاص شول. غنم خلاص شول.
د: (مبتداء، فاعل) يو خاص نوم وي: بايزيد (روښان) مسجع نثر ليکلی دی. خوشحال ختېک ښه شعرونه ويلي دي. ميرويس (نيکه) صفويانو ته ماتې ورکړې ده. (مرغۍ پاڅېدلې او په زاريو لاس په تندي کېښود)

په اسمي جملو کې: درخانۍ د طاوس خان لوروه. کابل لوی ښار دی.
هـ: چې مبتدا يو مجرد (معنا) نوم وي: روغتيا لوی نعمت دی. ښېګڼه ښه ده.
2- په جمله کې مبتدا (فاعل) د جمع عدد نومونه وي:
بزګران دمنې په کرکيله لګيا دي. نرخونه له پخوا نه جګ لاړل. يا دغه بل مثال کې:
لنډه دا چې غرونه وجړ کيدل، سيندونه وشېدل، بادونه وزغليدل، ستوري وځړخيدل، کاينات وخوځيدل، دزيړندي او ودي له مخې بندېزونه لرې شول.
3- (مبتدا، فاعل) چې نومونه په اوښتي بڼه (مغير حالت) کې وي.
الف: مفرد مغيره شکلونه:
پوهنې ټوله نړۍ رڼا کړه. ټولنې وده کړې ده. پسرلي ښه زيری راوړ.
ب: د جمع مغيره شکلونه:
دهقانانو د منې فصلونه ټول کړه. خلکو تلوار کاوه.
چرګانو بانګونه ووې. لوستلو معلومات ډېر کړه. اوبو لاره وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د جملې مبتدا (فاعل) ضميرونه وي:

الف: شخصي ضميرونه:

زه تاته په غيږ کې ځای درکوم ښه راغلې. زه تاته ننواتې راغلی یم نو ته زماننواتي ومنه.
دی دې هڅه وکړي. دا د خپل هیواد په ستونزو لاخبره نه ده. هغه په بیړه راغله.

شخصي ضميرونو مغيره شکل د مبتدا (فاعل) په توګه:

ما د ځان سره کرل ریبل تاڅه وکړل. ده یوه لاره جوړه کړه.
دې هیڅ ونه ویل. هغه خيال کړی وچې دا کار ډیر اسان دی. هغې بې ځایه هلې ځلې کولې.
ده پر خلکو ملنډې وهلې.

ج: د شخصي ضمير جمع د مبتدا په توګه:

مونږ حقیقت لټوو. تاسو خبرنه کړې ده. دوی د رحم زړه نه لري.
دوي د ظلم نه دومره خوند اخلي لکه چې د رحم نه يې زړه سواندی انسان اخلي.

د : استفهامي ضميرونه د فاعل (مبتداء) په توګه:

څوك تا په کلي کې نه پریږدي؟ څوك لټوئ؟ څه کیږي؟ څومره ویل کیږي؟
مغیره شکل: چاولید؟ چا ولتول؟ چاپیره وکړه؟ چا ولیکل؟
همدارنګه څووم دی؟ څووم ولاړ؟ کوم راغی؟ کومه راغله؟ څوومه ده؟
دجمع په صورت کې: څووم راغلل؟ کوم راغلل؟ کوم لاړل؟
مغیره صورت یې: کومو بیړه درلوده؟ څوومو راوړل؟

هـ: مبهم ضمیرونه د مبتداء په توګه:

ټاکلي: څوك کارکوي او څوك ساعت تیروي. څوك راغلل او څوك رانغلل. چاکار وکړ او چاونه کړ. څوك به کار کوي او څوك به ساعت تیروي.
هر څوك حاضر دي. هر چا خپله رايه ورآندې کړه.
ناټاکلي: څه دادي او څه نور دي. څه په سترګونه لیدل کیږي. هر څه دلته پیدا کیږي. هیڅاونه لیدل. هیچا پاملرنه ونه کړه. یو څوك راغی، بل څوك زما په کار نه پوهیږي. کوم يوه وويل، دلته هیڅ نه پیدا کیږي.

یادونه: په هغو جملو کې چې ناخپلواك ضميرونه (مې، دې، مو، يې) د فاعل په توګه وي نو بيا د جملې د اجزاو ساختمان په دې ډول راځي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب مې ورکړ- قلم مې ورورباخښه، کورېې جوړ کړ.

5- مبتدا (فاعل) په جمله کې صفتونه وي:

ښه ښه دي بد بد دي. هوښيار دي. ليونى راغى. ويده هماغسې ناخبره پاتى شو. مورې د ورې له حاله څه خبردى. پلى د سپور له حاله څه خبردى. يا دا متل: خپل خپل دي پردي په ډېرو نارو خپل دي.

نسبتي صفات: کندهاري راغي. ويرجن ارمانجن ناست دى. څمکه وال خپله څمکه سمبالوي.

فعلي صفتونه (نومونه): فاعلى صفت د مبتدا (فاعل) په حيث:

ښوونکي خپله دنده ترسره کوي. ليکونکى ليك ليکي. څارندوى شپه او ورځ کارکوي.

مفعولي صفت د مبتداء (فاعل) په توګه:

وهلى لاټاست دى. رټل شوى خبرې نه کوي. ځپلى له ځان سره خبرې کوي.

يادونه: پرته له وك او چا خه نور ول استفهامي ضميرونه د مرجع سره را ي چ استفهامي صفت هم ورته وايي (پ تو رامر لومؤي وك 61- مخ د ليکوال درسي کستتنر.

فعلي نومونه: اوربښت کښتونه خړوبوي. لګښت ډېر شو.

روزنه د ماشومانو له پاره پکارده. پالنه د ماشومانو له پاره پکارده.

مصدر د مبتدا په توګه:

تيرى کول لويه ګناده. ليکل اسان کار نه دى. ليکلو سترې کړم، ژبه کول له مشرانو سره ښه خبره نه ده.

6- مبتدا د شمير (عدد) نوم وي:

1- په دې کې يوځي او يو راځي خبره نه ده معلومه. پنځو تنو څخه دوه راغلي وو.

2- لومړى وايي. لومړي وويل. شپږم کوټې ته راغى. اتم لاپاتى و.

3- شل په څلورو تقسيمېږي.

لس جوړه عدد دى. نولس به شل نه شي. پورتني زيات شمير مثالونه چې راوړل شول د ساده توکونو په توګه راغلي وو. مبتدا کله په ساده او کله په ترکيبي ډول هم راځي.

الف: مبتدا چې ساده جوړښت ولري: هغه زيات شمير مثالونه چې مخکې مور اورېي وو په دغه برخه کې راځي.

ب: ترکيبي: هغه چې (مبتدا، فاعل) له دوو څخه زيات کلمات وي لاندې مثالونو کې يې ګورو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی په ترتیب سره اول دا ضافي ترکیب[1] مثالونه راوړو:

1- (مسند الیه، فاعل، مبتدا) هغه اضافي ترکیبونه وي چې مضاف الیه او مضاف یې یو توکیز مفرد (ساده) نومونه وي.

د کابل ښار ډېر لوی ښوی دی. د شپونکي شپیلۍ په جرس راغله. دودانۍ بنسټ کېښودل شو.

2- مضاف الیه مرکب (اشتقاقی، ترکیبی) او مضاف یوتوکیزوي، مثال : د افغانستان خلك په خپله اراده ټینګ ولاړ دي.

د خوشحال خان اشعار په پښتو ادب کې یوه لویه او درنه پانګه ده.

3- مضاف الیه د جمع عدد په شکل او مضاف مفرد نوم وي:

د پټګانومینه ښکاره ده، د زمریو کور بې هډوکي نه وي. د شاعرانو خیال لوړ ښکاري. دادیبانو فکر پوخ وي. د ګلانو رنګ ښه ښکاري.

4- چې مضاف الیه مفرد او مضاف د جمع نومونه وي.

د باغ ګلونه په غوړېدو شول، د مینې اوښکې په ګریوان دي.

5- د مبتدا په توګه چې مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نومونه وي:

د غرونو سرونه سپین ښکاري، د زمانې توپانونه راغلل. د امیدونو غوټۍ ګل شوې

د مبتدا په توګه د هغو اضافي ترکیبونو مثالونه راوړو چې مضاف الیه (نوم (اسم) او مضاف توصیفي ترکیب وي:

د پسرلي ښکلې خیره رابرخیره شوه.

د لمر تودو وړانګو په کې ګرمې او تودو ښې واچوله (نوي کال نوي زیري).

اوس د هغو ترکیبونو مثالونه په مبتدا کې راوړل کیږي، چې مضاف الیه توصیفی ترکیب او مضاف اسم (جمع) وي:

د سرو ګلونو کتارونه جوړ شول او د زیړو ګلونو صفونه ودریدل.

---

[1] یادونه: الف: په پ تو ژبه ک دغه أول ترکیبونه د اضافی ترکیب په نامه یادیإي چ د دریو توکونو د اضافت د مضاف الیه + مضاف خه جوړیإي. که مضاف الیه ناخپلواك ضمیرونه وي نو بیا مضاف د مخه را ي. لکه: قلم م پرمیز پروت دی. کتاب ی ورك شو.

ب: همدارن ه په نظم او نثر او نورو ایونو ک دغه ترکیب کله نا کله بدلیإي او مضاف د مضاف الیه خه وؤاندې را ی چ دغه أول ته بدلي ترکیب وایي لکه: ونه د چنار یك ی په اوربل+ مالیدلی خال دی پ ی خندل یا اوبه د چین خوإې دي. پا ه د ور ورې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ترکیب چې صفتونه یې له دوو نه زیات وي د مبتدا په توګه راوړل کیږي یعنی مضاف الیـه زیات شمیر توکي ولري.
1- دشین بخملي ګلالي فرش موسم راغی.
2- د خوږو ارمانو، پاکومینو، ستر منو ارزوګانو او سپېڅلو امیدونو ماشومان وزنګیدل.
دویم: مبتدا (فاعل) د توصیفی ترکیب په توګه: په دې معنا چې دغـه ډول ترکیبونه دیـوه صفت او یوه اسم د یو ځای کیدو څخه لاس ته راغلي وي.
په پښتو کې صفت تر موصوف د مخه د مطابقت په ډول ترکیبیږي[1].
توره وریځ رابېره شوه.
خوږې نغمې د ملنګ جان د اشعارو مجموعه ده.

فعلي صفتونه د موصوف سره توصفي ترکیب د مبتدا (فاعل) په توګه:
تللي او به په بیرته نه را ګرځي. توکلي لاړې بیرته نه راځي. رټل شوي هلك غلی ناست دی.
تلونکي سرې ورو ورو روان دي.

دریم: مبتدا اشاري ترکیبونه وي:

دا قلم تور دی. دا اوښکې خوږونه شوه. دې زمانې د ځان سره نوي شیان راوړي دي.
اوس هغه پخوانۍ زمانه نه ده. دا اوږه خراب دي.
دغه لرګي لامده دي. دغې ښځې کور ودان کړ. (مغیره شکل).

څلورم: عددي ترکیبونه د مبتدا په توګه:

1- زمونږ په کور کې یو ګل وغوړید.
2- څلورتنه ناست او خبرې کوي.
3- پنځه کمربندونه تش شول.
4- دولس کلنه دوستي خرابه شوه.
5- شلم قرن دی. شمله پیړۍ ده.
6- یولس تنه سرې کار کوي.
7- درې هلکان سیند غاړې ته راغلل.
8- پنځه ګوتې سره برابرې نه دي.
9- یو څو کاله په دغه توګه تېر شول.
یو څو کسه نارینه راغلل، یو څو خبرې به کیږي. په سلګونو خلك راغلي وو.

---

[1] یادونه: خاص نومونه، لقبونه د موصوف نه وروسته را ي لکه احمد شاه باّبا، حمید باّبا، میرویس نیکه، زرغونه انا...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم: مبتدا (مسند اليه) عطفي ترکيب وي:

الف: (يو توکيز) دوه مفرد نومونه د عطف په صورت کې:

1- بريالی او اشك راغلل. 2- ورانګه او پلوشه ناستې دي.

دوه د جمع نومونه:

1- زاړه او ځوانان د وطن د ابادۍ له پاره کار کوي. 2- ګډې اووزې په مزه مزه په څرلګيا دي.

ب: صفتونه د عطف په توګه:

1- وږي او تږي ناست دي. 2- خپل اوپردي ورنه راټول وو.

3- زورور او کمزوري سره معلوم دی. 4- زورورو او کمزورو سره معلومه کړه.

5- ځورونکی او خپه کوونکې خبره ده. 6- جوړ او روغ يې سره پرېښودل.

7- لانده او وچ يودي. يا وچ او لانده سره يودي.

ج: په مبتدا کې ضميرونه د عطف په ډول وي:

1- زه اوته به د وطن په پرمختيا کې هڅه کوو. ته او زه به سره يو ځای کار کوو. ما او تا سره وپېژندل. تا او ما کارونه سره وويشل. دا اودی سره خور او ورور کيږي. ده او دې څه وکړل. هغه او هغې خبره پخه کړې ده. هغې او هغه خبره کړې ده.

د جمع په توګه: تاسې او مونږ څه کوو، مونږ او تاسې ټول رانده يو. دوی او هغوی پلان جوړوي. هغوی او تاسې څه کوئ.

شپږم: مبتدا، فاعل استثنايي ترکيب وي:

بې له ماټول حاضر وو. تاسې پرته له مونږ ولاړيئ. دوی بې له ده نه څه نه شي کولای. ټول په غير د ځلمي نه راغلي وو.

اووم: مبتدا (فاعل) بدلي ترکيب وي: ستا ورور بريالی راغی.

چې ګلونه د بهار واړه تمام شي، د زړه سود شيدا بلبله په ختوکي

اتم: متعدده مبتدا لرونکي جمله:

که چېرې په يوې جملې کې دوه يا زياتې مبتداګانې (فاعل) د يوه خبر سره راغلي وي نو دغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ګڼله شي.

لکه: 1- ښايستو کې مرغۍ او ګلالۍ بلبلې خبرې شوې.

2- د هيواد مشران، د کلي خانان او ملکان او داسې د اولس خلك راغلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- د ښوونځيــو زده کوونکــو، د دوترونــو کــار کوونکــو، د پوهنتونــو محــصلانو، د کارخــانو مزدورانو او کارګرانو په ګډه کار کاوه.

يادونه: همدارنګه د پښتو ژبې تکراري (بشپړ او نيمګړي) ترکيبونه هم د مبتـدا پـه توګـه راځـي چې البته دلته يې د ټولو راوړل ډېر وخت غواړي. دغه څو مثاله راوړو:

اولسونه اولسونه تيا شول، ښه نا ښه ګډ دي. کلي کلي نړيږي، ګڼ ګڼ پراته دي.

سره دوه دوه کيږي. يو يو راروان دی.

2- اخلي پخلي کيږي، سابه مابه پخيږي، ژرنده مرنده ماته شوه.

دوهم: خبر (مسند) (فعل) (Predicate) :

خبر (مسند، فعل) هم لکه د (مبتدا، مسند اليه، فاعل) د جملې بله مهمه برخه ده. مسند د مبتدا او مسند اليه حال ښکاره کوي[1] په جمله کې خبر دځه کوي، څه کيږي، څه ډول (څنګه) دي.

څه دي، څوك دی، د چا، څه په باب، څه وخت، چېرته سوالونه ځواب ورکوونکی دي.

د پښتو ژبې د ټولو جملو د څېړنې او مطالعې څخه داسې نتيجه تر لاسه کوو:

1- د جملې خبر د مبتدا په شان د کلام د ټولو توکونو څخه راتلای شي.

2- خبر د جوړښت له مخې ساده (يوتوکيز) مرکب (دوه توکيز، ترکيبي) او پـه متعـدده توګـه سـره راتلای شي.

3- د پښتو ژبې په جملو کې هغه څه چې د خبر په توګه راوړل کيـږي يـا بـه فعلـي غونـډوي او يـا خو به اسمي غونډوي.

4- هغه جملې چې د خبر په برخه کې يې يو پوره فعـل او يـا فعلـي ترکيـب (غونـډ) وي د فعلـي جملې په نامه او هغه چې دخبر برخه يې د مبتدا په څېر اسمي وي داسمي جملې په نامه ياديږي. نـو په دې توګه په پښتو ژبه کې خبر په دووډولو ويشل کيږي:

اسمي او فعلي: داسمي او فعلي اصطلاح په ډېرو نورو ژبو لکه روسـی[1] فارسـی او داسـې نـورو کې هم شته او په همدغه ترتيب سره جملې په اسمي او فعلي باندې جلا کيږي، نو په دغه اسـاس پـه پښتو ژبه کې هم جملې په اسمي او فعلي باندې ويشلی شو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك، کابل چاپ** 1370 **لمريز کال.**

[1] **پ.ا. ليکانت، معاصره روسي ژبه ک د ساده جملو نحوي سيستم، مسکو.** 1974 **(17-43-46) مخونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمی جمله: هغې جملې ته وايي چې مسند اليه او مسند (مبتدا او خبر) يې دواړه نومونه وي يعنی د مبتدا او خبر برخې يې داسمي غونډونو (اجزاو) څخه ترکيب شوي وي او د يو اسناد (کومکی فعل) په مرسته يې سره ارتباط پيدا کړی وي يا په بله ژبه داسمي جملې اساسي توکي درې دي (مسند اليه، مسند ، اسناد) د مسند اليه او مسند ترمنځ حکم ته اسناد وايي[2].

په اسمي جملو کې (خبر، مسند) د کلام بېلا بېلې اجزاوې (نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه، قيدونه، فعلي صفات، اسمي فرازيالوژيکي ترکيبونه) په مستقيم او غير مستقيم حالت سره راتلای شي.

په سوال او ځواب، ديالوګ، متلونو او اصطلاحګانو کې کومکي فعلونه غورځيږي لکه: د بيزو دوستي د ځان تاوان. خپل عمل د لارې مل .سردې ګل بيخ دې پياز.

د مثال په توګه يو څو اسمي جملې په لاندې توګه ګورو.

1- نوم په اصلي حالت کې د خبر په توګه او د کومکي فعل سره:

خوشحال خوشحال دی. زه ښوونکي يم. دی استاد دی. د کلي مشر خانميردی.

2- نوم په غېر اصلي حالت کې د پېشيني او پسيني سره د خبر په توګه:

داړونکي ځناوران په ځنګله کې وي. دی زمونږ له دوستانو څخه دی.

3- په جمله کې صفت داسمي خبر په توګه:

د کابل د ښار کوڅې لويې دي. دغه ښار زوړ دی. د ظلم ماڼۍ ړنګه ده. هواروښانه ده. کتاب پر ميز پروت دی. ښه خلك لږ دي. په دغو جملو کې لويې دي، زوړ دی، ړنګه ده، روښانه ده، پرميز پروت دی داسمي خبر په توګه پېژندل شوي دي.

4- فعلي صفت (نومونه) داسمي خبر په توګه:

دوي خپل کلي ته تلونکي دي. داسې وخت راتلونکی دی. اباسيند تل څپاندوی.

په دوبي کې لمرسوځونکی وي. ځلانده دی. دی ښه ګټندوی دی. پښتانه د هيواد ساتندوی دي. ماشومان خوځنده دي. ددې کتاب څومره ارزښت دی.

5- قيد داسمي خبر په توګه:

ددوي کور د ښار له مرکز څخه لرې دی. کتاب هلته دی. خبره نژدې ده.

6- ضمير د خبريه توګه: ددې هلك پلار دی دی. دده مطلب زه يم، ته ته يې اوزه زه يم.

---

[2] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك د نحوې برخه، کابل،** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- خبر اضافي ضمير وي: دغه کور زمونږ دی. ددغه کتاب ستاذی. ددغه کتاب لومړی برخي زما دي.

8- اسمي خبر د پوښتني (استفهامي) ضميرونه وي: دغه راروان هلك څوك دی. دلته څوك دي؟ هلته څه دي؟ خلك څومره وو؟ د پوهنځي لارکومه ده؟ دی په ټولګي کې څوم دی؟ دغه ښکلی ليك د چادی؟

9- عدد د مسند (خبر) په توګه: په پښتو ژبه کې واولونه اته دي. دا کوټه پنځمه ده. خبرې ډيرې سريې يو دی.

10- مصدر داسمي خبر په توګه: ددوي مقصد تلل وو. ددوي مطلب يوازې او يوازې پخلا کول دي.

11- فعلي نوم (حاصل مصدر) داسمي خبر له پاره: لومړنی زړه کره د کوچنيانو له پاره روزنه او پالنه ده.

12- د ترکيبونو (غونډونو) په توګه د اسميه خبر څرګندونه:

1- د اضافي ترکيب په توګه:

خوشحال خان د ملك اکوړي لمسی دی. خندا د ژوند مالګه ده.

2- د اضافي ضمير ترکيب داسمي خبر په توګه: دغه هلك زما ورور دی. دا زما سره هلك زما د ترور زوی دی. دا وطن زمونږ مور ده.

د پوښتني له پاره: دغه سړي د چا ورور دی؟ ادم خان ا درخانی د کوم ځای وو؟

3- توصيفي ترکيب د خبر په توګه: خوشحال خان ختك پياوړی شاعر دی. روغتيا او صحت لوی نعمت دی. علم پټه خزانه ده. نن څومره ښه هوا ده. ناست کسان ښه خلك دي. څه ښکلي مرغی ده!

همدارنګه صفات د قيد په توګه هم توصيفي ترکيب جوړ وي او په اسمي خبر کې داسې راوړل کيږي: نن ډيره ښه توده هوا ده.

4- د شمير (عددي) ترکيب په توګه د خبر څرګندونه: علم يوه رڼا ده. يوه اوونی اووه ورځې ده او اووه ورځې يوه اونی ده. دروژې مياشت ډيرش ورځې ده. په ساعت کې اوس خلوربجې دي.

5- خبر د يو ظرفي ترکيب په توګه: نمراو سپوږمی په اسمان کې دي.

ملالی په کور کې ده. کتاب پرميز باندې دی. قلم تر ميز لاندې دي.

په پښتو ژبه کې فعلي خبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلي جمله: هغه جملي دي چې خبريې فعلي بشپړه بڼه ولري يعنی د فعل برخه يې اصلي فعلونه وي، يا په بله وينا فعلي جمله هغه ده، چې له پوره فاعل فعل او يا له فاعل، مفعول، فعل نه جوړه وي. په دغه ډول جملو کې خبري برخه د فعل ټول ګرامري شکلونه (زمانه، جنس، عدد، شخص، وجه، حالت) د فعل ډولونه، لازمي، متعدی، معلوم، مجهول، مثبت او منفی) خواوې څرګندېږي.

همدارنګه فعلونه د جوړښت له مخې يو توکيز (ساده) دوه توکيز (اشتقاقي، ترکيبي) وي. ترکيبي فعلونه يعنی هغه نوميز فعلونه دي چې د يو (اسم، صفت، عدد، قيد، مصدر، فعلی نومونه) د کومکی (مرستيال) فعلونو په مرسته جوړيږي البته د ساده او (ترکيبي، اشتقاقي) فعلونو زيات شمير مثالونه په زياتو ماخذونو*کې ليدلی شو. دلته مونږ يوازې د فعلي جملو مثالونه په لاندې توګه راوړل غواړو:

ساده لازمي فعل د خبر په توګه: زه ښار ته ځم. تاريخ دروهي.

ساده متعدي فعل د خبر په توګه: دی اخبار لولي. ده اخبار ولوست.

اشتقاقي او ترکيبي فعلونه د خبر په توګه: لمر راوخوت، کتابونه به راوړم. ليکونه به وليکو. له دې اوبو، به پوريوځي.

بل مثال: ځمکه به او به شي. ځمکه به اوبه کړي. فلم په اتو بجو شروع کيږي. کارونه به په لسو بجو ختم شي.

بريالی خپلو هيلوته نژدې کيږي. دوي په خپل کورکې ارام کول غواړي. ماشومان لوبې کول غواړي. مونږ په دې خبره ځان خبرول غواړو. دوي په تهمت او تور ونيول شول. د کور غل نه نيول کيږي. څوك د کور غل نه شي نيولای.

په دغو جملو کې ليدل کيږي چې خبر د بشپړو ترکيبونو په توګه راغلی دی.

خبر په متعدد ډول:

---

* 1- **پوهاند صديق الله ر تين، اشتفاقونه ترکيبونه، کابل.** 1327**.**

2- **محمد اعظم ايازی، قواعد پ تو، کابل،** 1324 **(د فعل برخه)**

3- **هربريت پنزل، پ تو رامره کابل،** 1340**.**

4- **داکتر زرغونه، پ تو رامر، کابل،** 1360 **درس ستتنر (د فعلونو برخه).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې د جملې خبر په متعدد ډول هم راځي، په دې معنا چې د يوه مبتداله پاره څو خبره ذکر شوي وي، که چيرې په يوه جمله کې د يوه خبر له پاره زياتې مبتداوې راشي نوهغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ده. همدارنګه که په جمله کې دوونه زيات فعلونه (خبر) (اسمی-فعلی) راوړل شوي وي نو دا به هم د متعددې خبر لرونکې جملې په نامه يادېږي لکه: دی له قهره پاڅيد ، کښيناست، ويې ويل:

دی د جملې فاعل، پاتې برخه د فاعل سره نحوي رابطه لري او د فعل مطابقت د فاعل سره څرګندوي. لونګ پورته وغورځيد ، کښته وغورځيد ، له ډيره قهره غلی شو. په فعليه جمله کې د جملې اصلي توکي درې ښودل شوي دي: فاعل، مفعول، فعل، البته په متعدي فعلونو کې مفعول هم د فعل د معنا د بشپړونکي توکي په حيث د جملې مهم جز ګڼل کيږي.

مفعول: هغه څوك ياشی دی چې دفعل اثرور باندې شوی وي ياور رسيدلی وي. مفعول د خبر بشپړونکې برخه ده. که چېرې په يوه جمله کې فعل متعدي وي يوازې د فاعل ذکر وشي او مفعول رانه وړل شي نو په دغه صورت کې معنا به روښانه نه وي لکه: بريالي. . . وکړه. بريالي. . . بوتلله. دلته د مفعول شته والی چې د فعل د معنا څرګندونکی يا متممه برخه ده نه دی راغلی نو په دې توګه مطلب هم پوره نه دی رسول شوی او که ووايو بريالي يوه وکړه. يابريالي کلبه وکړه. يابريالي کلبه بوتله نو مطلب پوره شو.

په يو شمير هغو ګرامرونو کې چې ختيځ پوهانو برابر کړي دي مفعول هم د جملې دوهمه درجه غړی ګڼلی شوی دی ولی دا خبره به يو څه د غوروړ هم وي ځکه په معلوم متعدی فعل کې د فاعل شته والی، مفعول له فعل سره د جملې خبر جوړ وي ولې په مجهولو فعلونو کې بيا مفعول د نائب فاعل په توګه دجملې مبتدا (مسند اليه) ګڼل کيږي.

په هر حال مفعول د جملې د يوه توکي په حيث د فعل متمم ګڼل شوی دی په جمله کې د مفعول دريځ د هغې په نحوي موقعيت پورې اړه لري.

مستقيم او غير مستقيم (Directobject) او (Indirectorbject) مفعول:

اول مستقيم مفعول: په پښتو ژبه کې مستقيم مفعول ته نژدې مفعول هم وايې ځکه چې د فعل اثر ورباندې بې له کومې واسطې شوی وي[1] مفعول هغه اسمي توکی دی چې له فعل سره

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامره دويم وك کابل، کابل د معارف مطبعه** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیغه او مستقیمه رابطه ولري او دغه توکی په ارتباطی حالت کې نه وي راغلی. مستقیم (نژدې) مفعول د متعدي فعلونو سره تل فعل ته نژدې اړیکي ساتي. مستقیم مفعول کومه خاصه نښه نه لري مګر د فعل د ګردان له مخې او د جملې له ترتیب څخه پېژندل کیږي.

په پښتو ژبه کې مستقیم مفعول په اصلي حالت کې راځي کوم بل خاص صورت نه لري یوازې د (زه- ته) ضمیرونه که د متعدي فعل په حال زمانه کې د مفعول په توګه راشي نو په غیر اصلي حالت سره راځي. لکه: ته ماوینې، زه تاوینم، دی تاوینی، دی ماوینې).

ددغه ډول مفعول مثالونه په لاندې جملو کې ښیو:

1- پښتونه! پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه.

2- دراډیو غږ به ټیټ کړم، لکه چې دوړې راغلې، زه به کړکی هم وتړم.

3- اوس ته غوږ ونیسه.

په دغو جملو کې خپل قام، دراډیو غږ، کړکی، غوږ مستقیم مفعول دي او د فعل سره نژدې راغلي دي.

یادونه: په متعدي مجهولو فعلونو کې چې فاعل نشته، مفعول د فاعل په ځای د مسند الیه وظیفه لري. غونډه کیږي، د کورغل نه نیول کیږي.

اوس به په لاندې جملو کې د کلام اجزاوې (ساده، مرکب) د نژدې مفعول په توګه وګورو:

الف: ساده یا یو توکیز کلمات:

1- نوم (مفرد مذکر) د مفعول د په توګه:

زه کتاب لولم. ملالۍ کمیس وګانډه، غل غل پېژني.

نوم (جمع مذکر) د مفعول په توګه : ملیار ګلان وکرل. هغوي فکرونه په ځای کړل.

2- نوم (مفردمونث) د مفعول په توګه: دې سترګه پټه کړه. هغه مڼه وخوره.

نوم (جمع مونث) د مفعول په توګه: دوي پرواقعیت باندې سترګې پټې کړلې.

3- ضمیر د مفعول په توګه: (1 -ده زه ولیدم. زه دی وینم. خلك مونږ پېژني. دوي تاسې مېلمانه کوي. دوي مونږویني.

په مغیره حالت کې: دی ماخبروي، دی تا خبروي. دلته زه، دی، مونږ، تاسی، ما، تا شخصي ضمیرونه دي د مفعول په توګه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ملالی دا اخلي. دغه کتاب واخله او هغه ولوله. دوي هو غه خلك نه پېژني (دا ، هغه، هوغه) اشاري ضميرونه د مفعول په توګه ذکر شوي دي.
3- استفهامی ضميرونه د مفعول په توګه: ته څه اخلې؟ ته ځوك غواړې؟ څوك وينې؟ تا څه وليدل؟ اشاره هم دشي او هم د شخص لپاره راځي:
ستا ځوك په کار دي؟ ستا کوم خوښيږي؟ ستا څومه په کارده؟ ستا کومه خوښيږي؟ په پورتنيو مثالونو کې څه، ځوك، څومره، څووم، کوم د پوښتنې ضميرونه دي د مفعول په توګه.
4- ټاکلي ضميرونه: ماټول وليدل. دی ټول ويني.
ناټاکلي ضميرونه: زه هيڅ نه وينم. ځيني وينم او ځيني نه وينم.
5- چې مفعول يې اداتي ضمير وي: دغه چوکۍ واخله او هلته يې کيږده. ته يې وينې. دی يې ګوري. هغه دې بيايي. دوي موخبروي.
يادونه: دلته وينو چې اداتي متصل ضميرونه يوازې د اوسنۍ زماني په افعالو کې مفعولي حالت لري مګر په ماضيه فعلونو کې مفعول نه بلکې د فاعل په توګه راځي لکه (زه دې وپېژندم دی يې وليد. زه مو خبر کړم.
6- صفت د مفعول په توګه : زه رنځور وينم. وږي يې بوت. زاړه يې لرې کړل. کاږه يې سم کړل. طبيب ناروغ وليد. يا ناروغان وليدل.
7- عدد د مفعول په توګه: ما يو وليد. يويې راووست. دوه يې مړه کړل، درې يې ونيول. څلوريې په تنګ کړل. دويم دريېم يې وغوښت.
8- فاعلي صفت د مفعول په توګه: زه ليکوونکی وينم چې ليکنه کوي.
9- مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه: دی څنګله ته تلل غواړي. دی ډېر لوستل کوي.
ب: مستقيم مفعول د يو ترکيب په توګه:
1- سيلانيانو د افغانستان غرونه وليدل. ګلالۍ د جاموغوټه پر سرايښي ده.
د افغانستان راتلونکی زمونږ په فعاليت او لياقت پوري اړه لري.
2- ملالۍ تور قلم وموند. مليار ښکلي ګلونه کرلي دي. شاعران ښه ښه خوبونه ويني.
هغه خپلې ټولې زده کړې پای ته ورسولې.
3- کليد افغاني د خوشحال ختك د ديوان څخه پنځه لس غزلې، يوه رباعي او اوه قصيدې رااخيستې دي او د کتاب په وروستنۍ برخه کې يې هم دوه شعرونه رانقل کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- هلته به ولاړ شو هر څوك به ووينو. مونږ هيڅ نه اخلو. اوس به بل څه وګورو. په لوړ و مثالونو كې 1- اضافي تركيب 2- توصيفي 3- عددي 4- مبهم تركيبونه (غونډونه) دي.

مفعول د بدلي تركيب په توګه:

اول زړه ښه كړه ديار ښه په بوس اوكنار. دلته ديار زړه دبدل په توګه راغلی. زما ژبه نه ده اور ده ګذارونه د توپك كا.

5- مصدري تركيبونه د مفعول په توګه: دی پر هر چاتېرى كول نه غواړي. تيرى كول لويه ګناه ده. دی حق خوړل ناروا كاركڼي. پر چا باندې سترګې سرې كول څه معنی لري. مطالعه كول ګټه لري.

6- فعلي نوم (حاصل مصدر) په تركيبي ډول: ځاروي خوراك ښناك كوي. په همدې ترتيب مفعول د بشپړو او نابشپړو تكراري تركيبونو په توګه هم راځي د مثال په توګه:

1- كتابونه كتابونه مې وليكل. غرونه غرونه مې چپه كړل.

2- كورمور دې جوړ كړ كه نه. غنم منم يې په ځاى كړل. په دغو مثالونو كې زيات تاكيد ليدل كيږي.

په همدې توګه ډير نور مثالونه هم شته.

دويم ډول غير مستقيم (لري) مفعول:

په پښتو ژبه كې دغه ډول مفعول هم د كلام د بېلا بېلو اجزاو څخه په مغيره حالت كې د پيشيني او پسيني (Preposition او Postposition)سره په ارتباطي حالت كې راځي او په جمله كې د يوه نوم حالت او دريځ څرګندوي (ټاكي) زمونږ ګرامر ليكونكو (له، ته، لره) دلري مفعول نښې ګڼلي دي. لري مفعول د فعل سره د يوې واسطې له مخې رابطه ټينګوي. د موضوع پراخوالي له كبله مونږ د ډېرو تفصيلاتو څخه دلته تېريږو، يوازې دومره وايو چې ددغه ډول مفعول د يو اسمي مركز حالت داداتو له مخې څرګنديږي يعنى د كوموكو موپيشينو او پسينو سره په كوم يوه نحوي حالت كې قرار لري. د بېلګې په توګه:

اسم، ضمير (ازاد مورفيم) + ته (پسينه):

1- زه تاته كتاب دركوم. 2- جركه كلي ته ستنه شوه. بريالي ته ووايه چې ځان ساته. مونږ له كور څخه راغلو. تاسې له دوي څخه غوښتنه وكړئ. په دغو مثالونو كې تاته، كلي ته، بريالي ته، له كور څخه، له دوي څخه ارتباطي حالت كې واقع شوي دي او ددوهم مفعول په نامه نومولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه چې د جوړښت او معنا د افادي له مخې د اداتي ترکيبونو په برخه کې دغه موضوع په بشپړه توګه راوړل شوې ده نو په جملو کې ددغو ترکيبونو راوړل دومره ضروري نه بريښي. په پښتو ژبه کې د فعل د مربوطاتو او متعلقاتو په باب ويلی شو، چې دغه مربوطه برخې د فعل د پيښېدو وخت، ځاي، حالت، وضعيت، سبب، علت، ملتيا، تم ځای، پيل ځای څرګندوي، په عربي اصطلاح د مکان او زمان قيدونه مفعول فيه، د فعل مبدا او پيل ځای مفعول منه او د فعل مقصد او تم ځاي مفعول له دي. په پښتو ژبه کې مهال، ځای وضعيت او حالت د قيود و په واسطه ښودلی شي مګر نورې تولې برخې د ارتباطي حالت سره ياديږي. په لاندني مثال کې ګورو:

د فابريکې کارګرانو پرون په فابريکه کې په تلوار له خپلې فابريکې ځخه خپلو کورونو ته يو شمير ضروري شيان راتول کړل.

په دغه جمله کې د فابريکې کارګران (فاعل مغيره حالت) پرون (د زماني قيد) په فابريکې کې (مکاني قيد) له خپلې فابريکې څخه (پيل ځای) په تلوار (حالتي قيد) خپلو کورونوته (دفعل مقصد، سبب) يو شمير ضروري شيان (مفعول) راټول کړل (مرکب فعل) دی.

په پښتو ژبه کې نحوي قيدونه: قيدونه خود فعل له مربوطاتو څخه دي او د جملې د دوهمې درجې د غړو څخه ګڼل کيږي. څنګه چې ښکاره ده. په پښتو ژبه کې په خپله اصلي قيدونه زيات شمير نه لري خو زيات صفتونه، نومونه په ساده او هم په ترکيبی شکل سره په جمله کې دقيد وظيفه ترسره کوي چې دغه کلمې د پيشينو او پسينو سره راځي. په جمله کې قيدونه په اصلي او غير اصلي حالت سره هم راځي.

1- قيد په ساده او ترکيبي ډول: الف په جمله کې د ساده قيدونو مثالونه: مسافر ډېر ترې دی. ملنګك غلی ناست دی. دی په دې برخه کې هډو نظر هم نه ښکاره کوي.

دلته (ډېر، غلی، هډو) صفات دي. د ساده (يوستوی) قيدونو په توګه وظيفه لري.

2- په جمله کې د ترکيبي قيدونو بېلګې:

الف: قيد د يو پوره بشپړ تکراري ترکيب په توګه وي: دی غلې غلې خبرې کوي. دی اوس اوس راورسيد. دی ژر ژر خبرې کوي.

ده ورته ځير ځير کتل. اوس اوس، غلی غلی، ژر ژر، ځير ځير سره له دې چې قيدي مطلب ورکوي خو تاکيد هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: چې قيد د يو منځني ارتباط په مرسته تکراري ترکيب وي. ادم خان او درخانۍ پټ په پټه د يوبل ديدن کولو.

ج: قيد له يوه نوم او پېشينې په مرسته ترکيب وي: په 1919 کې انګريزان زمونږ له هيواد څخه په تيښته وتښتيدل.

د معنا له مخې د قيد ډولونه:

1- د حالت او څرنګوالي قيد: د فعل څرنګوالی او حالت ورځنې ښکاره کيږي. دغه د څه ډول، څه قسم، څنګه سوالونو ته ځواب وايي او ددغه قيد مثالونه ډير دي خو مونږ يې يو څو د بېلګې په توګه رااخلو:

1- درخانۍ ناڅا په له خوبه راويښه شوه.

2- دوي په خوښه کار کوي. 3- له ډيره غمه په زوره خندا کوي. 4- له ښېرې سمدستي وتښتيد

5- زه خوشحال کمزوري نه يم چې به ډارکړم. په ښکاره ناري وهم چې خوله يې راکړه.

چې يې تللم په خندا ديدارته اوس يې درومه په ژړا ژړا مزار ته.

6- وروغونډې پرده پورته کيږي او يو څوك نا اشنا غونډې سرې رانوځي.

7- مونږ له تا سونه د زړه له کومې مننه کوو. 8- توريېکۍ له خپلې خوابې سره په زوره زوره لګيا ده.

9- د سيند اوبه په کرار کرار د ځمکې تل ته لارپيدا کوي.

2- د درجې، اندازې (شمير -کميت) قيد:

د فعل اندازه او درجه ښيي: ملالۍ لږه لږه ناروغه ده. مور او زوی پنځه کاله سره ونه ليدل.

ما څو ځلې درته ويلي دي چې دا ښه کار نه دی يا (څوواري). په دې ورځو کې بيخي نه معلوميږي يا له سره نه ښکاري. دوي سره مونږ لږ لږ پيژنو: هيواد پرمونږ بې شانه ګران دی.

3- د سبب او علت له پاره:

دغه قيدونه هم د کلام له بېلا بېلو توکونو څخه جوړيږي تاسې په څه وجه مروریاست يا په څه سبب مرور ياست.

ستاله لاسه هيڅ ارام نه کيږي. ماشومانو ته له ښېرې خوب نه ورځي.

دغه خلك په غلانيول شوي دي. دوي يې په کنځلو له کوره ويستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د مقصد قید:

ددې قید څخه د خبر (فعل) هدف او مقصد څرګندیږي. د خداي د پاره راشه! ستالیدوته راغلم. ماشوم خبرو کولو ته ځان جوړ وي. دا دومره هلې ځلې ستا د پاره کوم. دلته د خدای له پاره، ستالیدو ته، خبرو کولوته، ستا د پاره، د قید دنده ترسره کوي.

5- د شك قید: خدای زده کله به راشي، ګوندې سبا ته راشي. لکه چې نه راځي.

6- د تاکید قید: ته به نن خامخا زمونږ مجلس ته راځې. دی نن په خپله راغی. دغه کالي

ښه پاك ووینځه. دغه سړي سوچ لیوني دي.

7- د مهال (زمان) نحوي قیود:

د فعل د پېښیدو شېبه او وخت څرګندوي، د زماني قید هم د لفظ په لحاظ ساده او یا ترکیبي وي.

1- د ساده زماني قیدونو مثالونه: مونږ اوس پر خپل ځان باور لرو. دی پرون له ننګرهاره راغی. نن هر څوك خپل دوست او دښمن پېژني.

په ترکیبی توګه:

په ژمي کې د کابل هوا سړه وي. له پخوا څخه دا متل دی. تر اوسه پورې لاپریکړه نه ده شوې. یا تر ماښامه ناست وو. له هغه وخت نه تردې وخته پورې ډیر کلونه تېر شول. په یوه ورځ په یوه ساعت کې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې.

قید د عطف په توګه:

مونږ شپه او ورځ کارکوو. خبره به نن او سباکې معلومه شي.

8- د ځای قید:

د فعل د پېښیدو ځاي (چېرته، د کوم ځاي نه، کوم ځای ته، په کوم ځای کې) حالتونه ښیي. دا هم په ساده او ترکیبی توګه راځي.

د پیل ځای او تم ځای په توګه:

1-هورې خلك ناست دي. دورې څه کیږي. بهر ساړه دي. چېرته دې ښه هلته دې شپه. په دغو مثالونو کې هورې، دورې، بهر، چیرته، هلته د ځای قیود دي.

2- په ترکیبي توګه: شاته څوك ناست دي. مخ ته مه راځه. له نژدې څخه خبرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کوم ځایه راغلې،   تردې ځایه پورې راغلې.   په الماری کې څه شیان ځای شوي دي. په کاله کې کېنینه،   د سیند په غاړه یوه کېښتۍ وه.

د ځاي قید د یوتکراري ترکیب په توګه وي:

1- ځاي پر ځاي ودرېږه 2- کلي په کلي وګرځید 3- حجره په حجره ګرځي 4- کوراکور خلك خبر شول.

په پښتو ژبه کې دوه یا زیات څو قیدونه د یوه فعل تابع وي او یوې ټاکلې پوښتنې ته ځواب ورکوي. دغه وروسته جملې د مثال په توګه ګورو:

په ډېره مینه په ډېره تلو سه په بیړه بیړه یې ځانونه د ګلونو د خندیدو تماشې ته راورسول. دنوي کال استازی او د نوي ژوند قاصد په ډیر د رزاو د روز داکسوس په غاړو، د ښایسته بلخ په ورشو، د هري رود په څنډو، دغور په غوړې مرغې، د بست په لرغونو مېنو، د هلمند په ګل کښونو، د کندهار او کابل په دربارونو، د غزنې په یادګارونو، د پکتیا په زړو درو، د بولان او ګومل په تاریخي درو، د کسې غره او سپین غره په څوکو، د خیبر او تاترې په ترو، د سوات او بنیر په سردرو، د باګرام په باغ وبڼ، د چترال او ګلګیت په ځنګلونو، د بستي او ګواد رېه بندرونو کښته پورته وګرځید.

په دغو جملو کې ګورو چې (په ډیر درزاو د روز) د حالتې قید ښودنه ده او نور ټول د ځاي قیدونه په پرله پسې توګه راغلي دي. د هر قید ترمنځ یو عطفي رابطه او اضافی رابطه لیدل کیږي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول متعدد د قیدونه زیات مروج دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

په پښتو ژبه کې د جملو خصوصيات (ځانګړتياوې)

د ژبې د ژبنيو فورمونو د مطالعې او څېړنې څخه داسې نتيجه ترلاسه کيږي چې د پښتو ژبې په جملو کې د جوړښت او ساختمان دوه ډوله ځانګړتياوې شته دي. دغه دواړه برخې (عروضي او نحوي) په لاندې کرښوکې بيانول غواړو:

لومړی: د عروضي جنبې په باب څرګندونه:

څرګنده ده چې داکثرو ژبو په تېره بيا د پښتو ژبې عروضي، نحوي (سينتکسي) څېړنې تر اوسه پوره بشپړې شوي نه دي څکه چې تر اوسه پورې څېړونکو ژبه درسم الخط (ليک) په اساس تجزيه کړې ده، خو په ډېرو ژبو کې او په پښتو ژبه کې ځينې داسې نحوي عناصر شته چې يوازې په تلفظ (وينا) کې څرګنديږي او په ليک کې نه څرګنديږي. له دغو څخه د خج، اهنګ، الحاق پيوستون، بيلتون (وصل او فصل) عناصر دي. د پښتو ژبې دغه عروضي برخې ته کومه خاصه پاملرنه نه ده شوې، په تېره بيا د اهنګ (Intonation)، فصل او وصل موضوع پوره روښانه څېړل شوې نه ده، مګر د خج و په باب په ډېرو ګرامرونو کې او يا په ځانګړې توګه خواره واره مواد ليدل کيږي، چې د هغو له ډلو څخه د پوهاند رښتين (د پښتو ګرامر 1327 لومړی ټوك (12 مخ) کې د خج د اهميت او په کلمو کې د معنا وو د بدلون په باب څرګندونې شوي دي. د دروند او سپك خج يادونه يې هم کړې ده. همدارنګه محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لياره) کې د خج يادونه يې هم کړې ده. د زياتو معلوماتو له پاره د همدغه اثر (18-19-20) مخونه وګورئ.

د پښتو ژبې خج په باره کې څېړنه د ډاکټر بيچکا ليکنه ده، چې ترجمه يې د 1348 کال (د کابل مجلې په (2-3) ګڼو کې چاپ شوې او د پښتو ژبې د ځينو فعلونو او ترکيبي کلمو د خج په باب ځيني ژبپوهنيز پرنسيبونه وړاندې کړې دي. د زيات تفصيل له پاره همدغه مقاله وګورئ.

(خج يا فشار د پښتو په ژبه کې) د 1346کال د کابل مجلې (10) ګڼه چاپ د معلوماتو د پاره وګورئ. همدارنګه دلته به د موضوع په اړه د لغوي خج او فونيم (غږيزواحد) په باب څه ضروري څرګندونې وړاندې کول بې ځايه نه ګڼو.

د پښتو ژبې ټول غږونه د غږيز سيستم له پلوه پر دوو برخو بېليږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوې ته کتاريز او بلې ته سر کتاريز) وايي. کابل مجله 1355 کال لومړۍ ګڼه) او يا د کتاريز او غير کتاريز په نومو سره ياديږي.

پـه انګليـسي، روسـي ژبـو کـې کتـاريز غـږونو (فونيمونـو) تـه Segmental او غيـر کتـاريز غږونوته (Suprasegmental Phonemes) وايي.

پوهاند رحيم الهام د دري ژبې د فونيمونو د تشريح په برخه کې د سيګمينټ Segment د پاره (مقطعه) او سوپر سېګمېټ (Supra Segment) د پاره عروضي اصطلاحات وضع کړي دي. کوم اصطلاحات چې ښاغلي پوهاند الهام د ژبپوهنې د پورتنيو اصطلاحاتو له پاره ټاکلي دي. پوره سمون کولی شي. څنګه چې د پښتو ژبې ددغو اصطلاحګانو دپاره کومه خاصه نومونه نه لرونو د استعمال په ځينو برخو کې به د نومـوړو اصطلاحګانو څخه ګټه اخيستل هم بې ځايه نه وي.

که مونږ د پښتو ژبي (کتاريز يا غير کتاريز) اصطلاحات د انګليسي ژبې سره پرتله کړونو کټ مټ يو ډول مفاهيم افاده کوي. د پښتو ژبې ټول واولونه او کانسو نينټونه کتاريز غـږيز واحدونه (فونيمونه) دي. مګر غيـر کتـاريز (سوپر سيګمېنټ) غږونه (خج، اهنګك، لحـن) غـږيز واحدونـه (فونيمونه) نه دي. د خج د څېړنې په برخه کې د ژبپوهانو ترمنځ د نظرونو بېلوالی ليدل کيږي. ځينې پوهان خج فونيم ګڼي مګر ځيني بيا خج د فونيمونو په ډله کې نه ګڼي. د دواړو نظريو خاوندان ځيني ذهنی اوعيني دلايل هم وړاندې کوي. مونږ دلته دغه قضاوت چې خج (فونيم) ونه ګڼل شي د يو څه منطقی استدلال سره سم دواقعيت څخه لرې نه ګڼو د موضوع د تائيد لپاره ګورو:

فونيم هغه غږيز واحد (ټوك) دی چې:

1- نه تجزيه کيدونکی دی 2- څېلواك دی (د مقايسې له پلوه) 3- سيګمېنټ کتـاريز (مقطعی) دی 4- بالقوه د معنا سره ارتباط لري. 5- د معنا لرونکو ژبنيو واحدونو (مورفيم، کلمه) غږيزه بنه جوړ وي. 6- معنا لرونکي ژبني واحدونه سره بېلوي 7- ټول غږي (الوفونونه) يې په صـــوتي لحاظ غږيز

يادونه: سيـ ـمينت تعريف او سوپر سيـ ـمينـ په باب معلومات په لاندې ماخذونو کـ شته.

1- **ل. ل. بولانين، د ننۀ روسي ژبـ فونولوژي (فنيتيـ l) د عالي ووڼـ ي خپرونه، مسکو** 1970.

2- **د اوسنۀ روسي ژبـ ـرامر، د علومو خپرونه، مسکو،** 1970 **د.د ن. يو شويدووه په مسئوليت اولار ـوونه.**

مشابهت سره لري مګر خج دغه ټولې ځانګړتياوې نه لري، يوازې د کلمو د معنا په تغير او د غږيزې بڼې په توپير کې رول لري. د خج او فونيم يوبل څرګند او جوت توپير دادی چې خج د غږيز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیستم یو مستقل عنصر دی، بلکې د فونیمونو(غږیز واحدونو) یو داسې څرګندونه یا خصوصیت دی چې د یوې کلمې په څېره یز جوړښت کې جوتیږي.

مثلاً: د پښتو ژبې دغه کلمه (ښکاري) د فونیم له نظره (ښ، ك، ا، ر، ي) برخې دي. ولې په همدې فونیم کې یو ټاکلي غږ یا خج چې پر لومړۍ یادوهمې څپې کې ښکاره کیږي. لکه د (ښکاري) په کلمه کې چې خج پر لومړۍ څپې وي نو فعل حال دی یعنې دلیدل کیږي یا څرګندیږي په معنا، ولې په دوهمې څپې باندې خج د نوم حیثیت لري یعنې ښکارکوونکی. همداسې نور مثالونه.

اوس چې د سېګمینټ او سوپر سیګمنټ په معنا پوه شو نو راګرځو خپلې موضوع ته. دلته داهم باید وویل شي چې د عروضي جنبو په باب د خج، اهنګك او الحاق په نومونو سره څرګندوني او څېړني شته دی. پنزل په پښتو ژبه کې دري ډوله خجونه (دروند، منځنی متوسط) او سپك) او دري ډوله اهنګونه (جګ، منځنی، کښتنی) ښودلي دي او همدرانګه وایي چې ښایي دري ډوله الحاق (خلاص Open) جزیې (فاصلوي Hyphen) او پوره (التصاقی Close و مومو او وریسې د خج او فونیمي تغییر، دافکسونو خج، د خج تغییرات سره د مثالونو ښودلي دي. وروسته تردې د جملو د خج او اهنګك په باپ د ترکیبونو د الحاق په برخه کې توضیحات ورکړي دي او د عروضي جنبې اولیك دود په باب څه خبرې هم شته دي، چې مونږ یې د موضوع د اوږدوالي له کبله ورنه تیریږو. همدارنګه ډاکتر زیار د خبري جملو د پاره ویلدونکی او سوالي جملو لپاره جګیدونکی اهنګك په ګوته کوي مګر خج یې بیا په دریو ډولو په دودیز ډول بېل کړی دی، چې د جملوي، لغوي هجایي په نومو سره یې نوملی. خو دلته څه غورهم په کار دی. ځکه دا خبره باید له یاده ونه باسو چې په جمله کې پر کلمو باندې د خج دریځ د جملو د اهنګك ټاکونکی هم وي.

خج معمولاً په کلمو کې او د کلمو په ساختمانونو کې برخه لري د ژبې د صرفي ساختمان سره هم اړیکي ټینګوي او په جملو کې د جملوي فشار په توګه وظیفه ترسره کوي. په دې ترتیب سره اهنګك له اوږدو ساختمانو یعنې جملو، فقرو سره تړون او ارتباط لري او د هغوي د نحوي معنا ګانو ټاکونکی وي.

اهنګك په پښتو جملو کې ژبنی ارزښت لري. څنګه چې لیدل کیږي تر اوسه پورې په پښتو یا فارسي ژبو کې د اهنګك ډولونه دري یا (څلور) معیارونه په ګوته شوي دي. لکه خورا جګ اهنګك، جګ اهنګك، منځنی اهنګك او ټیټ اهنګك. د موضوع دروښانتیاله پاره یوه داسې جمله راوړو:

1- تورپیکی راغله. 2- تورپیکی راغله.

3- تورپیکی راغله! 4- تورپیکی! راغله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنيو جملو کې ترتيب او تشکيلوونکي اجزاوې کټ مټ سره يودي پرته له ځلورمې جملې څخه، ولې د اهنګونو له مخې معنوي بېلوالی يې پيژندل کيږي.

د نحوي تجزيې له مخې زمونږ پورتني مثالونه يعنی هره يوه جمله چې (معنوي توپير سره لري) درې تشکيلوونکي برخې لريز دوې برخې يې په ليك کې ځرګندې دي لکه:

توريپيکی راغله. دغه جمله په اسمي او فعلي برخو سره بېليږي چې او له برخه د جملې فاعل (مسند اليه) او دوهمه برخه يې فعل (مسند) دی. دريمه برخه يې په ليك کې نه انځوريږي په دې حساب بېل بېل اهنګونه په دغو جملو کې د ځلورو جملو معنا ټاکي يعنی د اهنګ توپير د جملې معنوي نوعيت سبب ګرځي.

په دې توګه غواړو د پښتو ژبې د جملو عروضي ځانګړنې په جلا توګه په ګوته کړو.

اول: د پښتو ژبې دجملو عروضی خصوصيات:

د يوې جملې د ساختمان او جوړښت په څېړنه او مطالعه کې دغه لاندې عروضي نښې نښانې سره بيلول غواړو:

الف: اهنګ: په ژبه کې اهنګ دا وازد ټيټېدو او لوړيدو يو ډول زيروبم دی. په پښتو ژبه کې د نورو ډيرو ژبو په څېر داهنګ مفهوم خاص ارزښت لري ځکه هره ژبه د جملې او نورو غونډونو يو خاص اهنګ لري. د اهنګ بدلون او توپير د جملې د معنا د بدلون سبب ګرځي. که څه هم د جملې جوړښت، فورم (شکل) به بدلون نه وي مونډلی خو همدغه اهنګ دی چې په دغه ډول جملو کې خبري او نا خبري جملې سره بيلوي.

د اهنګ د بدلون له مخې جملې د معنا له مخې په خبري، سواليه، تعجبي، ندايي باندې ويشل کيږي[1].

که چېرې جملې د ليك د نښو له مخې بيلې کړای شي نو دا به يوه نيمګړې هڅه وي. د جملې د ډولونو ويش د معنا له مخې د عروضي خصوصياتو له مخې کيږي. خوله بده مرغه په پښتو ژبه کې دغه عروضي برخه پوره او علمي نه ده څېړل شوې که کومې ويشنې شوې دي هغه هم اټکلي خبره ده مګر دغه کار به هغه وخت بشپړ او باوري وي چې لابراتواري ازموينه د جملو د عروضي ځانګړنې (اهنګ، فشار) په برخه کې ترسره شي. که د پښتو ژبې جملې (بشپړې او نابشپړې)

---

[1] ولوانوه. ل. زما يانکوايا. س. الف د خارجی محصلينو د پاره د ژبپوهنه درسي کتاب، د مسکو پوهنتون چاپخانه، 1973، (36-41) مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهنګ له مخې وڅېړلې شي نو د جملې ډېر ډولونه به هم څرګند شي خو دلته مونږ څه نا څه په دوديز ډول خبري، سوالي، تعجبي، ندايي او امري جملې د خپلواهنګو نو په مرسته بيلوو. مونږ دغه مطلب د پوهاند الهام له روش جديد در تحقيق د ستور زبان دري) څخه راوړی دی.

1- خبري اهنګ: اوار پيل کيږي او بيالږ کښته (پروت) پای ته رسيږي. البته وليدونکی نرم اهنګ دی او په يو منځني لحن سره ويل کيږي.

نوټ: ددې لپاره چې د نورو جملو ترمنځ بېلوالی موښودلی وي نو د خبري جملې د اهنګ د پاره Intonation=I نښه راوړو ويا IC=1 فورم ورته ټاکو. په دې مانا:

I د Intonation لنډيز او (C) د Construction لنډيز په توګه:

مثال يې : عمومي بڼه، خبري جمله: IC –1

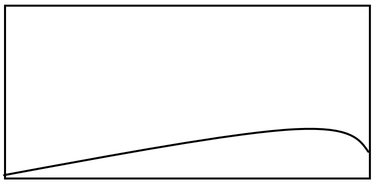

پسرلی د خپلو خوږو وږمو سره راورسيد. د ګلانو سرونه وږمو ورو او په خيال سره ښورول.

2- د پوښتنې اهنګ: په هغه صورت کې چې په جمله کې د پوښتنې کلمې ولرونو ددغه ډول جملې اهنګ لوړبيا ټيټ وي په دې توګه يې پيژنو:

IC- 2

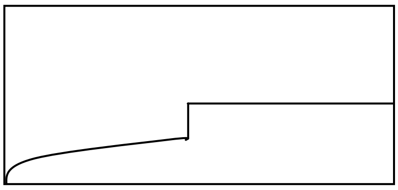

مثال:

چېرته تاسی روان ياست؟ څوک ستاسی پوښتنې ته راغلی و؟

بل په هغو جملو کې چې استفهاميه کلمه نه وي نو په دغه ډول جملو کې اهنګ ټيټ پيل کيږي او بيا نيغ پروت لوړ پاي ته رسيږي. لکه: تاسی دلته هره ورځ راځی؟ تاسی له مونږ سره خبري کوئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

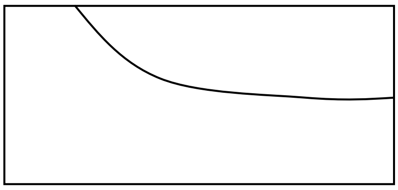

همدارنګه په داسې جملو کې چې د سوال او ځواب په توګه وي هم یو بل ډول اهنګ چې IC –4 په توګه راغلی دی. اهنګ په پاي کې لوړیږي.

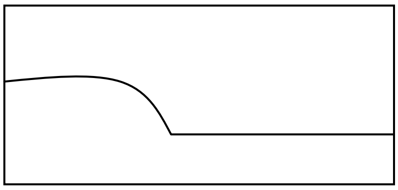

مثال:

مېله خلاصه شوه مونږ کورونو ته ولاړ واوتاسې؟

یادونه: هغه استفهامیه جملې چې ځواب یې هویانه وي اهنګ یې جیګېدونکی وي او د نـورو استفهامیه جملو اهنګ په هغه برخه کې لوړیږي چې مطلوبه ځواب غوښتل شوی وي.

3- د تعجبي جملې اهنګ: هم ټيټ پیل کیږي او بیا پورته مخ په ځوړ پای ته رسیږي مګر کله داسې هم پیښیږي چې لوړ پیل پریوتی پاي ته رسي چې دا بیا د جملې د مطلب په ټکي پورې اړه لري.

1- څه کارونه یې ونه کړل! 2- داهم شوه خبره! 3- ته هم لادومره شوې!! 4- دې ته لاګوره!

ب: په پښتو ژبه کې ځج:

هره ژبه د ځج ځانګړی سیستم لري او په هرې ژبې کې د ځج دریځ پـه کلمـه (لغـت) او جملـه کې یو له بله توپیر لري. ځج په بېلا بېلو ژبو کې بېلا بېلې ځانګړتیاوې لري. د ژبپوهانو په نظر په نـړۍ کې داسې ژبې هم شته چې ځج یا لغوي ځج نه لري مګر داسې نورې ژبې دي چې ځج لرونکې وي دغه ځج لرونکې عناصر د ځانګړو خصوصیتونو او موقعیتونو له مخې سره تـوپیر هـم لـري. د نـړۍ په ځینو ژبو کې لغوي ځج یو معین او ټاکلی ځای لري خو په ځینو نـورو ژبـو کـې بیـا د موقعیت او ځای له مخې متحرک (خوځند) دی.

په پښتو ژبه کې هره کلمه (مورفیم) ځانته ټاکلی ځج لري خو دا هم باید زیاتـه کـړو چـې د ټولـو کلمو د ځج موقعیت یو ډول نه دی په ځینو کلمو کې پر لومړی څپې لکه (وسپنه، ګټه) په ځینو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمنځنۍ څپې (لوړوالی، مغلواله، پښتنواله) او بیا کله د ځینو کلیمو پرورستنۍ څپې لکه (ګټه، تللی وو) خج راځي بیا ځینې کلمې هم شته چې د هغو خج تغییر نه کوي لکه:

ختګر، ختګره، (ښځه، ښځې، ښځو).

په وینا کې خج لرونکې څپه د بې خجه څپې څخه په دې لاندنیو خصوصیاتو سره جلا کیږي.

1- فشار 2- د اهنګ جګوالی 3- اوږدوالی. د خجنې څپې دغه ځانګړتیاوې په بیلو ژبو کې سره توپیر لري.

دلته زمونږ مقصد د پښتو ژبې خجن عناصر دي، په دې توګه دغه خجن عناصر (څپې) په عمومي توګه دوې څرګندې ځانګړتیاوې لري.

1- خجنه څپه نسبت بې خجه څپې ته په زیات فشار سره ویل کیږي. 2- خجنه څپه نسبت بې خجه څپې ته اوږده ویل کیږي. ددې علت دادی چې په پښتو ژبه کې هغه واول چې خج لرونکې څپې کې راغلی وي نسبت هغه واول ته چې په بې خجه څپې کې وي اوږدویل کیږي.

په همدې اساس په پښتو ژبه کې دنیا میکې خج موجود دی چې پر نورو عواملو سربېره د اهنګ او د غږ د اوږدوالي سره مستقیم ارتباط لري. په دې توګه خج په پښتو ژبـــه کې دوه څرګند خصوصیتونه لري یعنی پرکومې څپې چې خج راغلی وي هغه نظر بې خجه څپې ته اوږد او هم یې فشار زیات وي. څنګه چې د خج دریځ د پښتو ژبې په کلمو کې متحرك (خوځند) دی نو د پښتو ژبې په لغوي او ګرامري جوړښت کې ډېر ارزښت لري، یعنی خج په جمله کې د خپل اهمیت له مخې هم څو ډوله دی (منطقی، لغوي او د جملې خج) دغه د خج موقعیت د کلمې په معنا او مقصد باندې هم ډېره اغیزه کوي او د خج د موقعیت په اساس کلمې (الفاظ) (اسمي- فعلي) او نورو سره بېلېږي. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

1- (جاله) (خج پرلومړۍ څپې) ځاله، اشیانه.

2- (جاله) (خج پر دوهمې (وروستۍ څپې) داوبو جاله.

3- (بوره)، (خج په لومړۍ څپې) زوی مړې

4- (بوره) (خج پر وروستۍ څپې) (خوږه) (قند).

یادونه: په داس حالتونو ک چ هلته خج بدلون مومی معمولا د رامري صیغو د جوړ ت د بشپړونکو او مرستیالو وسیلو په حیث کارور نی اخیستل کیږي لکه: پلار، پلرونه او کله کله د دوو رامري صیغو ب لتون یوازینۍ لاره داوي چ د خج په واسطه یو له بله وپیژندل شي لکه (ک ینه) خج پر لومړۍ یادوهم پ باندې ول یني او تونکي مورفیمونه ه کله ب خجه نه وي لکه د جمع لاحقه (ان، ونه) او فعلي لاحقه (وو).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاري- (خج پرلومړی څپې) فعل = ليدل کيږي. څرګنديږي، معلوميږي.
ښکاري، (خج په وروستی څپې) نوم = ښکار کوونکی. (فاعلی صفت)
تېره – (پر لومړی څپې) ماضي (تيره زمانه).
تېره (پر وروستی څپې) د پڅ ضد = تېز
جوړه – (پر لومړی څپې) سوله، روغه
جوړه- (په وروستی څپې) جفت، جامې، دناوې جوړه.
2- د خج د موقعيت په اساس دځينو کلمو ګرامري معناګانې ټاکل کيږي.
ننوتل- (خج پر وروستی څپه) (استمراری) جمع عدد ماضی فعل
ننوتل – (خج پر لومړی څپې) (مطلق جمع عدد ماضی فعل).
ننوت: (خج پر وروستی څپې) استمراري ماضي مفرد دريم شخص):
ننوت: (خج پر لومړی څپې) مطلقه ماضي مفرد دريم شخص.
که څه هم فشار په کلمو او د کلمو په ساختمانونو کې راځي يعنی يوه کلمه ممکن څو هجاوې ولري مګر ټول سيلابونه يو ډول نه ويل کيږي په دې معنا چې ددغو سيلابونو له ډلې څخه يو سيلاب نظر نوروته درووند ويل کيږي. دغه برخه د خج لرونکي هجا په نامه نومول کيږي. يعنی په دغه هيجا باندې فشار راوړل کيږي خو د کلمې نورې هجاوې کمزورې. او لنډې ويل کيږي.
همدارنګه خج په جملو کې هم اغيزه ښندي يعنی که دجملې پريوه توکي باندې زيات فشار راشي هماغه توکی خجن کيږي او نور توکونه به يې بې خجه او يا کمزوري خجونه ولري.
دغه خجن توکي د نورو توکونو څخه زيات د مطلب ټکي بيانوي. د مثال په توګه.
زه کورته ځم. يا ماليک وليکه.
په دې جملو کې که چېرې خج په (زه) – (ما) ضميرونو باندې چې د جملې فاعل هم دی راشي نو دلته مونږ سمدلاسه پوهيږو چې جمله د څوك او چا استفهامي ضميرونو په مرسته سواليه کيږي او يا برعکس که جمله د څوك او چاپه مرسته سواليه شي نومونږ پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار د جملو د نورو برخو څخه (1) – په (زه) (2) – پر (ما) باندې زيات دی.
مګر که چېرې جمله د چېرې، چېرته يا څه او يا داسې نورو ژبنيو فورمونو په واسطه سواليه شي. نو پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار پر (کور) (ليك) باندې راځي او يا که فشار په خبري جملو (زه کورته ځم) يا ماليك وليکه) کې د (کور) او (ليك) باندې زيات وي نوسواليه جمله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(چيري- څه) او داسي نورو فورمونو په ذريعه سواليه کيږي. ولي که فشار پر (ځم) او (وليکه) فعلونو باندي زيات وي نو په ځواب کي هم فشار په دغه برخه باندي راځي. يا دا بل مثال: پسرلی راغی.

که فشار پر (پسرلي) راشي دويونکي مقصد د پسرلي څخه دی او که پر (راغی) باندي وي بيانو د پسرلي د راتګ مفهوم زيات ارزښت لري او پسرلي ته دويمه درجه ارزښت ورکول کيږي. همدغه راز په سواليه، تعجبي، امري جملو کي دغه قاعده د تطبيق وړ ده.

ج: بيلتون او پيوستون (فصل او وصل):

بيلتون يا وقفه په ترکيب (غونډ) او جمله کي د لفظي او نحوي ډلو (کلمو، ترکيبونو) د بېلولو له پاره راځي او همدارنګه د بېلتون (وقفي) له مخي د جملو په پاي کي يوه جمله له بلي نه جلا کيږي.

پيوستون يا اتصال: په ترکيبونو او جملو کي د مربوطه اجزاو ترمنځ الحاق او پيوستون ګڼل کيږي. په دي معنا سره چي دلته مقصد د کلمو، عبارتونو او جملو په برخه کي دوينا اصلي اوسمه بڼه ده په کومو کلمو، ترکيبونو يا جملو کي د بيلتون يا پيوستون ضرورت ليدل کيږي. دلته که د دووتوکونو (کلمو، غونډونو، جملو) پاي او پيل سره يو ځاي جوخت وويل شي يوه معنا او که بيل او جلا يعني په يو څه ځنډ سره وويل شي، نو مطلب بدليږي، دلته بايد دا په نظر کي ونيول شي چي مطلب او مقصد په نوموړي، جملي او يا ترکيب کي څه شی دی او يا څو په ځينو ځايونو کي ددغو عناصرو معنا ګډوډه کيږي يا څو پوره او سم مطلب په لاس نه راځي. ددي مطلب د روښانولو له پاره د پښتو ژبي يو څو مثالونه راوړو. په دي لاندنيو جملو کي بېلتون او پيوستون په ښه توګه روښانه کيږي.

1- بريالی حيران، ناست دی.

2- نورګل زړور، ورغی.

3- سورګل ستومان، راغی.

4- نور محمد غمجن، لاړ.

په دغو جملو کي که چېري حيران، زړور، ستومان، غمجن د جملي د مسند اليه له متعلقاتو څخه وي نوپاتي برخه يي (ناست دي، ورغی، راغی، لاړ) د جملو (مسند) فعلونه دي.

همدارنګه يو بل مثال:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فریـــاد فریـــادي لاړ لـــه دنیـــا نـــه ارمـــاني
د مـــرګ قاصـــد تـــه ګـــوره راځـــي ناګهانـــه

د لومړي بیت مطلب د مخکنیو جملو په ترتیب سره پیوستون او بیلتون په توګه لولو لکه:
فریاد فریادي، فریاد، فریادي مګر په دوهم بیت کې د مرګ قاصد ته ګوره راځي ناګهانه، په اصل کې داسې لوستل کیږي. د مرګ قاصد ته یعنی وقفه (مکث) وروسته له (تـه) ځخه، مګر که (ته) ارتباطی توری د قاصد د کلمې سره پیوست ونه ویل شي او څه په ځنډ سره وویل شي نو بیا پورتنی مطلب له لاسه ورکوي. (ته) بیا د دویم شخص ضمیر په توګه مفهوم ورکوي چې د مطلب تکی نه دی لکه د مرګ قاصد ته ګوره راځي ناګهانه.
بله نمونه: دازمانه، حیانه کوي.
بیلتون: دا زما- نه حیانه کوي (نفی، له ما ځخه) مطلب دی، پیوستون: دا زمانه) حیانه کوي.
دلته (زمانه مقصد وخت او نوم دی).
په لاندې مثال کې دوه مشترك تکراري الفاظ وینو:
1- سورګل، حیران حیران کتل.
بیلتون په لومړي سرکې (سورګل) ځخه وروسته یو څه ځنډ خامخا راځي چې حیران حیران کتل د فعل قید په تکراري توګه ښیيي او د فعل له پاره پیوستون ګڼل کیږي. د فاعل سره د پیوستون له پاره سورګل حیران، حیران کتل.
چې دلته سورګل حیران نه وروسته څه وقفه راشي نو لومړی حیران د نوم (فاعل) مربوطه برخه جوړوي او دوهم حیران د فعل سره اړیکي لري. خو که چیرې د فاعل سره جوخت ونه ویل شي نو بیا به داسې معنا ښندي.
1- بریالی، حیران ناست دی 2- نورګل- زړور راغی 3- سورګل، ستومان راغی 4- نورمحمد، غمجن لاړ.
په دې ترتیب حیران، زړور، ستومان- غمجن د فعل د مربوطاتو ځخه دی یعنی د جملې دفعل سره یې فعلي ترکیبونه جوړ کړي او قیدي معناګانې ښندي یعنی دغه صفتونه د قید په توګه وظیفه ترسره کوي. یادغه لاندې ترکیبونه په جمله کې ګورو.
د زړه سوي اهونـه یې لـه خولې نـه پورتـه کیـږي. پـه دغـه جملـه کې دوه ځایـه د فـصل او وصل مثالونه وینو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: دجملې مبتدا (د زړه سوي اهونه) که د زړه سوي نه وروسته لږ څه مکث وکړای شي او وریسي (اهونه) وویل شي نو دغه د اضافي ترکیب په توګه د لسوزي (زړه سوي) په مفهوم د یوه مجرد نوم معنا او مفهوم رسوي چې په دغه ترکیب کې (زړه سوی) مضاف الیه او اهونه مضاف ګڼل کیږي. خو که چیرې دا ډول ویل شي: د زړه، سوي اهونه نو دلته بیا (زړه) مضاف الیه او سوي اهونه (توصیفی ترکیب) مضاف دی چې په منطقي لحاظ د زړه، سوي اهونه سم بریښي.

دویم ددغه جملې د خبر برخه هم ګورو.

1- له خولې نه، پورته کیږي او که بیا دغه فعلي برخه (مسند) داسي ولولو: (له خولې، نه پورته کیږي) دلته بیا منفی فعل څرګندیږي چې البته مطلب د نفي صورت نه دی.

دویم: په پښتو ژبه کې دجملې نحوي خصوصیتونه (ځانګړتیاوي):

څنګه چې ښکاره ده هر ډول کلمې او مورفیمونه په جلا او پرته له ارتباطه پوره او بشپړه معنا نه ورکوي نو په دې توګه هر ترکیب ته (غونډ - جمله) پرته له نحوي ځانګړنې (خصوصیاتو) څخه جمله نه شوو یلای مګر هغه الفاظ او مورفیمونه او (غونډونه) چې یو بل سره نحوي رابطه ولري جمله، ترکیب، غونډ ورته ویلی شو.

دلته مونږ په جملو کې د کلمو، مورفیمو، (اسمي، فعلي) غونډونو ترمنځ نحوي رابطه په لاندې توګه بیانوو:

الف: مطابقت (سمون):

د مطابقت معنا هغه ده چې په ترکیبونو کې (1) د کلمو ترمنځ او په جمله کې د جملې د اجزاو یا غونډونو (اسمي- فعلي) ترمنځ ګرامري مطابقت موجود وي دغه مطابقت او سمون د جملې د فاعل او فعل یا مبتدا او خبر ترمنځ د عدد، جنس او شخص له مخې په نظر کې نیول کیږي.

د عدد له پلوه مطابقت:

هغه وي چې دجملې ارکان (اجزا) د عدد (مفرد، جمع) له مخې سره سمون ولري. که چېرې د جملې د مبتدا فاعل برخه (مفرد) یووي یا (جمع) ډیر کسان وي نو د خبر (فعل) برخه هم ورسره د مفرد یا جمع په شکل راوړل کیږي.

د جنس له پلوه سمون او مطابقت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که فاعل ښځینه جنس وي فعل ورسره په ښځینه ډول کارول کیږي او که فاعل نارینه جنس وي نو د جملې فعل ورسره د نارینه په ډول راوړل کیږي.

د شخص له مخې مطابقت او سمون:

هغه دی چې په جمله کې (فاعل، مسند الیه، مبتدا) هر یو شخص (لومړی- دویم – دریم) راغلی وي نو (فعل، مسند ، خبر) ورسره سم وکارول شي.

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند سمون:

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند رابطه اوسمون د فعل په ډول او ګروپ پورې اړه لري.
د نحوي وضعیت له مخې دپښتو ټول فعلونه په دوو اساسي ډلو ویشل کیږي (لازمي او متعدي)
یو: د ټولو لازمي او متعدي فعلونو په حالیه (ناتېره) ګروپ کې د فعل او فاعل ترمنځ مطابقت وي.
دوه:د متعدي (معلوم او مجهول) افعالو په ماضیه (تېره) ګروپ کې د فعل او مفعول ترمنځ مطابقت لیدل کیږي.
د موضوع د روښانولو لپاره دغه لاندې مثالونه راوړو:
الف: په لازمي فعلونو کې د فعل او فاعل سمون په لاندې توګه دی:
لازمي فعل په تېره زمانه کې:

1- زه پرون له پوهنتون څخه کورته راغلم.
2- مونږ پرون له پوهنتون څخه کورته راغلو.
3- ته پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
4- تاسې پرون له پوهنتون څخه کورته راغلئ.
5- دی پرون له پوهنتون څخه کور ته راغی.
6- دوي پرون له پوهنتون څخه کورته راغلل.
7- دا پرون له پوهنتون څخه کورته راغله.
8- دوی پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.

په دغو مثالونو کې ګورو چې فعل (لازمي) د جملې له فاعل سره په تېره زمانه کې د عدد او شخص له مخې سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- لاژمي فعل مطابقت په اوسنۍ (ناتيره) زمانه کې د فاعل سره:

1- زه ستاليدو له پاره راځم	مونږ ستاليدو له پاره راځو.
2- ته زما ليدو له پاره راځې	تاسې زما ليدو له پاره راځئ.
3- دی، دا زما ليدو له پاره راځي	دوي زماليدو له پاره راځي.

په دغو جملو کې د فعل سمون د فاعل سره د شخص او عدد له مخې جوت دی ولې د درېيم شخص مطابقت د فعل سره د جنس، عدد له مخې نه ښکاري ځکه يو ډول تصريف شوی دی.

ب: د متعدي (معلوم) فعل مطابقت:

1- اوسنۍ زمانه:

مفرد	جمع
1- زه مقاله ليکم	مونږ مقاله ليکو
2- ته مقاله ليکې	تاسې مقاله ليکئ.
3- دی مقاله ليکي	دوي مقاله ليکي.
4- دا مقاله ليکي	دوی مقاله ليکي.

2- د متعدي (معلوم) فعل مطابقت په تېره زمانه کې:

مفرد	جمع
ملالۍ زه ليدم	پلوشې مونږ ليدلو
ملالۍ ته ليدې	وربښمينې تاسې ليدلئ.
زرمينې دی ليده	ګل پاڼې دوي ليدل
زرمينې دا ليدله	ګل پاڼې دوي ليدلې[1].

بله بېلګه:

(که چا خپل ځان وپېژاند، خپل تاريخ، خپل قوم، خپل هيواد يې وپيژاند خپله خاوره او خپله ختبه يې وپيژند له. . . او که نه دغه يې ونه پيژندل نو ...

په لوړ مثال کې خپل ځان، خپل تاريخ، خپل قوم او خپل هيواد هر يو د مفعول په توګه دي چې د جنس او عدد له مخې مفرد، مذکر ګڼل کيږي نو فعل يې هم د مفعول سره په هماغه توګه (وپيژاند)

---

[1] دجنس، عدد، شخص درېواړوله مخې سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمون لري. او بیا (خپله خاوره) (خپله ختېه) د مفعول په توګه ښځینه مفرد جنس دی او فعل یې ښځینه جنس مفرد په توګه ورسره سمون کوي.

همدارنګه (ونه پېژندل) د جمع په توګه د مخکنیو برخو له پاره د جمع په صورت کې د ډیرو مفعولونو سره سمون او مطابقت ښودلی دی.

ج: د متعدي مجهول فعل سمون:

په هغو جملو کې چې دغه ډول متعدي فعلونه وي د فعل (مسند) سمون او مطابقت په دواړو زمانو کې (ناتېره = تېره) د مفعول سره ضروري دی ځکه چې دلته د فاعل د نیشتوالي په وجه مفعول د نائب فاعل (مسند الیه) وظیفه ترسره کوي او په دې وجه ورته د فاعل نائیب هم وایي.

1- متعدي مجهول فعل په اوسنۍ زمانه کې:

اوس نوی پلان جوړیږي. اوس نوي پلانونه جوړیږي.

تاسې ځورول کیږئ. دوي او مونږ ځورول کیږو.

په دغو مثالونو کې (نوی پلان) (نوي پلانونه) (تاسی) دوي او مونږ مفعول (نایب) او فعل ورسره سمون لري.

2- متعدي مجهول فعل په تېره زمانه کې:

کور وساتل شو	کورونه وساتل شول
ونه پرې شوه	مضمونونه ولیکل شول
ځمکه خړو به شوه	ونې پرې شوې
مضمون ولیکل شو	ځمکې خړوبې شوې

په لوړو مثالونو کې کور، مضمون (نرینه، مفرد) کورونه، مضمونونه (نرینه، جمع) دي. فعلونه یې هم د مفرد او جمع صورتونه ښیي. همدارنګه (ونه، ځمکه) ښځینه مفرد نومونه دي او (ونې، ځمکې) د ښځینه جمع نومونه دي نو فعلونه ورسره د جنس، عدد له مخې په هم هغه ډول سمون لري.

یادونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په پښتو ژبه کې کله په یوه مجهوله فعلي جمله کې د مفعول سره فاعل هم په ارتباطي حالت کې راوړل کېږي مګر په فعل باندې دغه فاعل مخامخ اثر نه اچوي نوځکه یوازې د مفعول تابع ګڼل کېږي[1] لکه:

دا لیك د ملالۍ له خوا لیکل شوی دی.   دا لیکونه د ملالۍ له خوا لیکل شوي دي.

په پښتو ژبه کې د مجهول فعل یو بل شکل هم شته چې دلته هم مفعول د نائب فاعل حیثیت لري لکه: دا هلك وهل غواړي، هلته تلل غواړي. ده وهل غوښتل.

دا جملې د معنا له مخې د مجهول فعل رنګ لري ولې چې وهونکی او تلونکی په کې نه ښکاري خو په لفظي توګه د معلوم فعل رنګ لري، خو بیا هم فعل په کې د مفعول تابع دی چې ورسره سمون لري.

د پښتو ژبې په هغه ډله فعلونو کې چې کومکي فعل او یو اسمي جز (نوم، صفت، قید، عدد) سره یو ځای اسمي، فعلي ترکیبونه یې جوړ کړي وي چې مطلق فعلي مونډ جوړ وي په دغه ډله فعلونو کې د فعل لومړنۍ برخه (عنصر) صفت، قید) هم د جنس عدد له مخې د فاعل یا مفعول سره سمون ښیي.

بیلګې: د ناتیرې زماني بشپړ شکل:

زه جوړ شم. ته جوړ شې. زه جوړه شم. ته جوړه شې. ځلمی روغ دی. ځلمی ناروغ دی. ملالۍ روغه ده. ملالۍ ناروغه ده.

د تیرې زماني بشپړ صورت:

زه جوړ شوم. ته جوړ شوې. دا جوړه شوه. دوی جوړې شوې.

مېلمه لوند شو. کوربه ړوند شو. مېلمنه لمده شوه.

میلمانه لانده شول. کوربانه ړانده شول. مېلمنې لمدې شوې.

همدارنګه فعلي صفات د نږدې او لرې تېرې زماني په ترکیبونو کې هم داسمي صورتونو په څېر د جنس، عدد څرګندونه کوي لکه:

زه تللی یم (مذکر) زه تللې یم (مونث) یا سړکال ښه باران وریدلی دی، سږکال ډېره واوره وریدلې ده.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك** 1370 **لمریز كال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه کله هم د مفعول او د مرکب فعل داسمي (عنصر) په منځ کې مطابقت ليدل کيږي ولی په اصل کې د جملې دفعل او فاعل ترمنځ مطابقت له ورايه ښکاري.

زه به ميوه پاکه کړم. زه به ناك پاك کړم:

دلته (زه) فاعل دی او د کړم سره مطابقت لري ولې (ميوه) مفعول ی‌ی د فعل داسمي برخې (پاك) سره د جنس او عدد له مخې مطابقت ښکاره کوي.

ځکه ميوه مونث نوم دی (پاکه) مونث شکل لري او (ناك) مذکر (پاك) هم مذکر دی يا دا بل مثال د جمع په صورت کې ګورو:

مونږ به ميوې پاکې کړو. زه به منې سپينې کړم.

بله مهمه خبره د مسند اليه او مسند د سمون په برخه کې داده:

په هغو جملو کې چې قيدونه د فعل د متعلقاتو په توګه راغلی وي نو دغه قيود بيا د فعل نه دمخه راځي او دفعل څرنګوالی او کيفيت ښيي. قيود د مطابقت او سمون له مخې[1] د فعل سره فعلی غونډ جوړوي، نوځکه که چېرې يو فعل د فاعل تابع وي نو دغه مربوطه قيود هم د فاعل تابع ياورسره سمون کوي. يا په بله وينا قيدونه هم د فاعل د پاره تصريف کيږي لکه:

1- د لازمی فعل سره د قيدونو استعمال او سمون: که چېرې قيد د لازمي فعل سره راشي نو بيا قيد او لازمي فعل د فاعل سره سمون کوي (په دواړو زمانوکې).

مفرد – زمرك د خپلواکۍ په جشن کې توند توند ګرځي (ګرځيد).

ملالۍ د خپلې خور په واده کې توده توده ګرځي (ګرځيده)

جمع، پوه خلك د ژوند په ډګر کې پاخه پاخه قدمونه ږدي.

دغه مېلمنې تودې تودې ګرځي. (ګرځيدې).

د متعدي فعل سره د قيدونو استعمال او مطابقت:

د متعدي فعل سره په اوسنۍ زمانه کې فعل د فاعل سره سمون ښيي او قيد د مفعول سره مطابقت څرګندوي:

زه دغه ليکوال پوخ پېژنم	زه دغه ليکوالان پاخه پيژنم
زه دغه ليکواله پخه پېژنم	زه دغه ليکوالي پخې پيژنم

[1] مطلقی أل   ترکيبونه د جنس، عدد، شخص له مخ   د فاعل او فعل سره سمون   ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغو مثالونو کې فعل د فاعل سره سمون کوي مګر په دغو جملو کې پوخ د پېژندل سره یو مرکب فعل (متمم) جوړ کړی دی نو دغه د فعل اسمي جز، د مفعول سره مطابقت کړی او دفعل دویم توکی یې (پېژندل) د فاعل سره سمون ښودلی دی.

2- متعدي فعل او قید په تیره زمانه کې:

بېلګې: ما دغه سړی پوخ وپېژند. (مفرد مذکر).

مادغه ښځه پخه وپېژنده (مفرد مونث).

مادغه هلکان پاخه وپېژندل (جمع مذکر).

مادغه تور سرې پخې وپېژندلې (جمع مونث).

په دغو مثالونو کې فعل او قید په ګډه (دواړه) د مفعول سره سمون لري.

3- په متعدي مجهولو فعلونو کې هم داسې راوړو:

1- ناتیره زمانه.

ډوډۍ تو ده توده خوړ له کیږي. ډوډۍ تودې تودې خوړلې کیږي.

2- تیره زمانه:

ډوډۍ ګانې سړې سړې خوړل کیدې. ډوډۍ ګانې سړې سړې وخوړل شوې.

دلته ګورو چې په دواړو زمانو کې فاعل نشته ډوډۍ ګانې مفعول (د فاعل نایب) دي نو فعل او قیود یو ځای ورسره سمون ښیي.

د موضوع د ښه روښانولو د پاره په لاندې توګه د جملو داجزاو ترمنځ لومړی د عدد بیا د جنس او وروسته د شخص له مخې برابرتیا او سمون سره د مثالونو راوړو:

1- په جمله کې دعدد له پلوه د مبتدا (مسند الیه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) مطابقت:

لیدل کیږي چې په پښتو ژبه کې فعل د فاعل یا د مفعول دپاره تصریفیږي نو په دغه صورت کې فعل د فاعل یا مفعول سره تابعیت او مطابقت څرګندوي په دې معنا که د جملې (فاعل، مفعول مفرد یا جمع وي نو فعل یا خبر هم د مفرد یا جمع په توګه راځي لکه:

1- چې (فاعل (مسند الیه) مفرد وي.

1- دی دهاتي په غوږ کې ویده دی. 2- هغه په کومو چرتونو کې ډوب دی.

3- ځلمی د برکلي د خان نوکر دی. 4- ځلمی ګرم نه دی بلکې ملالۍ ګرمه ده.

2- فاعل (مسند الیه) د جمع عددوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې د قلندر په نامه څلورتنه شاعران تېر شوي دي.
- دوي لاخبرنه دي. دوي د چا نوکران دي.
- د پښتونخوا په سيمه کې درې لوی ادبي مرکزونه منځ ته راغلي دي.
- دوي لاخبرې نه وې چې کډې رواني شوې.
د مفعول مثالونه:
ملالۍ کتاب ولوست (مفعول مفرد ، مذکر).
اڅك کتابچه ورکه کړه. (مفعول مفرد ، مونث) ملالۍ کتابونه ولټول، ولوستل (مفعول جمع مذکر).
ده کتابونه وليکل، (مفعول جمع مذکر)، ده کتابچې راوړلې (مفعول جمع مونث) دې مقالې وليکلې (مفعول جمع مونث).

2- د جنس مطابقت اوسمون:

د جنس سمون په دې معنا ، که د جملې فاعل (مسند اليه) د جنس له پلوه ښځينه جنس وي نو بيا (فعل، مسند) مونث راوړل کيږي. او که نارينه جنس وي نو بيا فعل مذکر کارول کيږي.
د مبتداء او خبر سمون په اسميه او فعليه جملو کې لازمي دی.
1- پسرلی راغی 2- ژمی ولاړ (تېر شو) 3- پخوانۍ دوره تېره شوه. 4- ملالۍ په دې لاره تېره شوه.
5- پخواني کارونه تېر شول 6- پخوانۍ زمانې تېرې شوې.
په اسميه جمله کې:
1- دغه کتاب زما د ورور دی. 2- دغه کتابچه زما د ورور ده.
په اسميه جملو کې چې د مبتداء او خبر برخې دواړه اسمونه وي نوکومکي فعل د نژدې والي په وجه د خبر تابع کيږي.
مسند اليه + مسند + اسناد
1- ظلم زور دی. (مذکر) 2- پوهنه رڼا ده (مونث).
ظلم ګناه ده. علم رڼا ده. علم روښنايي ده. ځورونه ظلم دی.
د فعل سمون د مفعول سره د جنس له مخې:
الف: مفعول (جمع مذکر) + فعل (جمع مذکر).
ګلان وکرل شول. ديوالونه اخيږ شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: مفعول (جمع مونث) + فعل (جمع مونث).
مقالې خپرې شوې. ورځپاڼې وویشل شوې.
مفعول د (نایب فاعل) مسند الیه دنده تر سره کوي.
په ماضي متعدي معلوم فعل کې د فعل مطابقت له مفعول سره د جنس له مخې:
الف: فاعل + مفعول (مذکر) + فعل (مذکر).
مالیار باغونه اوبه کړل. مالیار ګلان وکرل.
ب: فاعل + مفعول (مونث) + فعل (مونث).
بڼوال د ګلانو غونچې جوړې کړې.
بڼوال د ګلانو سرې سپینې ګیډۍ راوړلې.
یادونه: په هغو جملو کې چې دمبتدا برخه دوه نومونه د عطف په توګه راغلي وي هم د جمع حکم لري د جنس له مخې د جمع مذکر یا جمع مونث حکم لري او فعل ورسره په هماغه توګه سمون کوي.
الف: 1- دا چاینکونه او پیالې ماتې شوي دي. 2- پیالې او چاینکونه مات شول. 3- د ښار کوڅې او سړکونه خراب دي. 4- سړکونه او کوڅې خرابې دي. 5- هلکان او نجونې رابللې شوې دي. 6- نجونې او هلکان رابلل شوي دي.

3- د مسند الیه او مسند سمون د شخص له مخې:

په جمله کې د شخص سمون دا معنا لري چې فعل (مسند) باید د هر یوه وګړي (شخص) (1-2-3) سره سم راوړل شي.
که په جمله کې د جملې فاعل یا مفعول (1-2-3) وګړي وي فعل ورسره سم د (1-2-3).
وګړي له پاره سمون کوي.
الف: فاعل (مسند الیه) لومړي شخص + فعلی ریشه + د لومړي شخص مقید مورفیم (فعلي خاتمه) لکه: چې ارمان کوم تاله به ژړاته نه درځم.
په دغه مثال کې (کوم)، (درځم) د لومړي شخص ټاکنه او مطابقت دی. بله بیلګه:
1- زه یوې فیصلې ته راغلی وم. 2- زه خو دلته پاتې کیدای نه شم.
ب: فاعل (مسند الیه) دوهم شخص + فعلی ریشه + د دویم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه ته راغلې. چیرې تللې (تللی) وې؟ تاسې راغلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: فاعل دریم شخص + فعلی ریشه + د دریم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه):
دی راغی. دوي راغلل. دا راغله. دوي راغللې.

په پښتو ژبه کې د مطابقت ځیني نورې قاعدې:

اول: په پښتو ژبه کې په لاندې مواردو کې فعل (خبر) د جمع په توګه راوړل کیږي.
1- په هغو جملو کې چې مسند الیه (فاعل) او (مفعول) د جمع عدد په توګه (نومونه، ضمیرونه، صفتونه) راغلی وي نو فعل د فاعل یا مفعول سره د مطابقت په ډول جمع راځي لکه:
فاعل (جمع عدد) + فعل (جمع عدد):
هلکان راغلل. نجونې راغللې. مبتدا (جمع- عدد مذکر) + خبر (جمع عدد مذکر).
کاغذونه پر میز پاندې پراته دي.
مبتدا (جمع عدد مونث) + خبر (جمع عدد مونث) کتابچې پرمیز باندې پرتې دي.
دویم: په هغو جملو کې چې فاعل یا مفعول (مسند ،الیه، فاعل) د عطف په صورت کې دوه نومونه (یو مذکر بل مونث) وي صفات د کومکي فعل له ترکیب سره د قاعدې له مخې د نږدې فاعل یا نږدې مفعول تابع کیږي.
1- د مفرد په ډول نومونه د جملې مسند الیه، مسند .
د خوشحال خان په افکارو کې ملي جذبه او جوش پروت دی.
یا داسې هم راځي: ملي جذبه او جوش د خوشحال خان په افکارو کې پروت دی یا په دې توګه:
د حمید بابا په اشعارو کې مجاز او استعاره پرته ده.
همدارنګه په دې لاندې مثال کې هم ګورو چې د جملې مسند الیه (مفعول) هم دوه نومونه (مذکر- مونث) دي چې د جملې وروستۍ برخه (فعل) د نږدې مفعول سره سمون لري.
دوي قانون او لاره برابره کړه. دوي لاره او قانون برابر کړ.
دریيم: که چیرې مسند الیه (فاعل) یا (مفعول) د جمع نومونه وي[1] د عطف په صورت کې راشي نو بیا مسند (فعل) نږدې فاعل یا مفعول تابع دی. هلکان او نجونې راغلې.
نجونې او هلکان راغلل.

---

[1] یو جمع مذکر او بل جمع مونث وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم: که چېرې داسې جملې وي چې فاعل (مسند الیه) یا نایب فاعل (مفعول) دوه هم جنسه نومونه د عطف په توګه راغلي وي نو فعل هم د جمع په توګه ورسره راځي لکه:

1- نارینه نومونه

نوم + او + نوم + فعل

اڅك او بریالی لاړل.

زمرك او اڅك راروان دي.

ښځینه نومونه

نوم + او + نوم + فعل

ملالۍ او توریپکۍ لاړلې

پاڼه او لښته راروانې دي.

ملالۍ او غازۍ ادې د جګړې قهرمانې ښځې دي.

2- د مفعول په توګه:

فاعل + مفعول + فعل

مذکر

مونږ اڅك او زمرك ولیدل.

فاعل + مفعول + فعل

مونث

مونږ ملالۍ او توریپکۍ ولیدلې

پنځم: که د جملې فاعل یا مفعول دوه نومونه یو نارینه او بل ښځینه جنس د عطف په صورت کې راغلي وي فعل د جمع مذکر په توګه راځي لکه:

فاعل

نارینه + او + ښځینه

اڅك او ملالۍ له ښوونځي څخه راغلل.

فاعل

ښځینه نوم + او + نارینه نوم

ګلالۍ او څلمی له ښوونځي څخه راغلل.

د مفعول مثال:

فاعل + مفعول + فعل

(مذکر) نارینه او (مونث) ښځینه

ماناك او منه وخوړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مامنهه او ناك و خوړل.

شپږم: خبر د جمع په توګه هغه وخت راځي چې د جملې فاعل او يا مفعول د جنس نومونه وي.

1- اوبه پاکې دي. او به رواني شوې

2- غنم پاك دي. په کروندو کې غنم شنه شوي دي.

په ژرنده کې غنم اوړه شوي دي.

د مفعول په توګه: د جنس نومونو سره فعل دجمع (عدد ، جنس) په توګه راځي لکه:

1- هغه اوبه تويې کړلې. 2- بزګر غنم وکرل. 3- په ژرنده کې غنم يې اوړه کړل.

4- په تيم کې يې تيل راوړل. 5- دوی ډير غوړي وخوړل.

اووم: که په جمله کې مسند اليه (فاعل) د عدد (شمير) نومونه وي پرته له يوه څخه د نورو تولو اعدادو سره فعل د جمع په توګه راځي لکه: دوه لاړل. درې کښيناستل. دوې پاڅيدلې. څلور- پنځه – شل پاڅيدل.

ب: عدد د مفعول په توګه: دوه مې وليدل. درې مې وليدلې، څلوريې ويرځول. لس يې وتښتول.

اتم: هغه وخت فعل د جمع په توګه راځي چې مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه د متعدي ماضی فعل سره راغلی وي لکه:

دوی د ځان سره ښه کرل ريبل کړي دي. مونږ ورسره ليدل کتل وکړل.

ده وهل کړيدي. هغه ښکنځل کول.

نهم : الف) که د (څو ، څوك) استفهامي ضمير د فاعل په توګه راشي خبر يا فعل د جمع په توګه راځي. څوك د مفرد د پاره هم راځي.

څورا غلل؟ يا څو تنه راغلل؟

څو ناست دي؟ څو تنه ناست دي؟

څو کښيناستل؟ څو ناست دي؟ څوك ناست دی؟ څوك ناست دي؟

ب: که د څه، څو، څومره استفهامي ضميرونه په جمله کې د مفعول په بڼه راغلي وي (خبر، فعل) جمع راځي.

1- څه دې ليدلي دي 2- تا څه وليدل

3- ما څه وکتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- څه مې ولیکل یا ونه لیکل.
5- نه يې څه وکتل او نه يې څه ولیدل.
2- څو دې راوړل؟ څو يې وخوړل؟
3- څومره دې وژړل؟ څومره دې وکړل؟ ماڅومره زیات وخوړل؟
مرکب ترکیبی بڼه هم دغه قاعده ساتي لکه: یو څه مې ولیکل. څه ناڅه مې کړي دي، څه نا څه يې لیکلي دي.
لسم: په هغو جملو کې چې (مسند الیه، فاعل، مبتدا) د (1-2-3) شخصي ضمیرونه وي په دې معنا چې د یوه نه زیات ضمیرونه د عطف په صورت کې راغلي وي نو (مسند ، فعل، خبر) د جمع په توګه راځي.
الف- 1- لومړی شخص + او + دوهم شخص + فعل.
زه او ته به سره خبرې کوو.
2- لومړی شخص + او+ درېیم شخص + فعل
زه او (دی یا دا) به سره ګورو.
3- لومړی شخص دوهم شخص + دریم شخص + فعل
زه ته او (دی، دا) به سبا ننګرهار ته ځو.
ب: دویم شخص + او + درېیم شخص + فعل
1- ته او (دی، دا) به کورونه جوړ کړئ.
2- ته او هغه به راشئ.
3- (دا ، دی او ته به ولاړ شئ.
په لوړ و مثالونو کې لیدل کیږي چې فعلونه د جمعې په بڼه راغلي دي او دفعل د جمع صیغه د الف (1-2-3) مثالونو کې د لومړي شخص په توګه جمع شوی او دب (1-2-3) مثالونو کې د دوهم شخص د جمع په توګه راغلي دي[1].

ب: ترتیب: د پښتو ژبې په جملو کې د کلمو د ترتیب مسایل:

---

(1) په پ تو ژبه ک 2-3 شخص د لومړي شخص تابع وي.
- شخص د دوهم تابع کیږي همدغه قاعده په مفعولي صورت ک هم را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې ترتيب د جملو، غونډونو د اجزاو ترمنځ يو ټاکلی نظم او ترتيب څخه عبارت دی چې دغه اجزاوې بيا په خپلو منځو کې نحوي رابطې ولري.
د يوې جملې د اجزاو د ترتيب څخه مطلب په يوې جملې کې د جملې درغنده توکونو (مورفيمونو او کلمو) د پرله پسې راوړ لو ترتيب او د هغو اجزاو نظم او ترتيب چې د جملې برخې (اجزا) جوړ وي په نظر کې نيول کيږي. په لاندې توګه يې شرح کوو:
اول – په پښتو ژبه کې دجملې د اساسي غړو ترتيب:
لومړی د جملې اساسي غړي (فاعل، مسند اليه) او (فعل، مسند) په پام کې نيسو. ددې له پاره چې د جملې د غړو د دريځ په باب څرګندونه وشي ښايي دا زياته کړو، چې په پښتو ژبه کې يوه جمله لږ تر لږه د دوو اساسي برخو څخه لاس ته راځي:
الف: مبتدا (مسند اليه فاعل) چې په جمله کې ديوه اسمي توکي يا اسمي غونډ يا غونډونو څخه جوړ شوي وي.
ب: خبر (مسند-فعل) چې په جمله کې د يوه فعل يا فعلي غونډ يا غونډونو څخه جوړ شوي وي.
په دغه اسمي او فعلي ترکيبونو (مسند اليه او مسند) کې د بېلا بېلو توکونو داجزاو ترتيب او ټاکنه او د هغوي رابطه په هرې ژبې کې جلا او بېلې ځانګړنې لري.
په پښتو ژبه کې يوه ډېره لنډه جمله يوازې د يوه فعلي صورت څخه هم لاس ته راځي. ځکه فعلي صورت د فعل، مونږ د اصل او فعلي خاتمې سره د مسند او مسند اليه وظيفه تر سره کوي.
لکه: ګور + م ولاړ + و تللی + وم پاڅيدلي + يم.
(که څه هم دلته د مستقيم فاعل (نوم) ذکر په جمله کې نشته).
همدارنګه د فعل سره داسمي ډلو ترکيبونه اداتي ډلو ترکيبونه هر يو ځان ته يوه جمله جوړ وي.
پاڅيږه! دلته راشه! خبره واروه!
لاس اوږ دوم. ورتېل شو. هلته راغلی.
په لوړ ومثالونو کې د شخص، عدد ډله د فعلي پسينو (خاتمو) په واسطه څرګنديږي. لومړي درې مثالونه ددويم شخص مفرد، څلورم مثال د لومړی شخص مفرد، پنځم مثال د لومړي شخص جمع، شپږمه بيلګه ددويم شخص جمع جملې ښيي. په دې توګه د څرګند نوم فاعل ذکر نشته يا حذف دی.

دويم: په نحوي جوړښت کې د جملو داجزاو (کليمو) ترتيب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګنده ده،چې په پښتو ژبه کې یوه جمله د دوو اساسي (اصلي) برخو (مسند الیه او مسند) څخه جوړه یا ترکیب شوې وي په هغو جملو کې چې لازمي فعل یا متعدي معلوم فعلونه راغلي وي نو د نومونو و جملو فاعل ځانته او یا د خپلو مربوطه توکونو سره د مسند الیه (مبتدا) په توګه راځي. او که دجملې فعل متعدي مجهول وي نو بیا مفعول ځانته یا د خپلو مربوطه توکونو (اجزا) سره د مسند الیه په توګه راځي.

لازمي فعلونو کې قیدونه، نومونه، عددونه او نور ادات ارتیکل د فعل سره د متعلقاتو (مربوطاتو) په توګه د جملې د مسند په حیث راځي. یوازې په متعدي معلوم کې ورسره مفعول (Object) هم د فعل د متعلقاتو بشپړونکي برخې په توګه وي. د موضوع دروښانولو له پاره د مسند الیه او مسند متعلقات هر یو جلا جلا په لاندې مثالونو کې تر څېړنې لاندې نیسو.

الف: د مسند الیه (فاعل) متعلقات (توابع):

په پیل یا مبتدا کې فاعل (نوم) د خپلو توابعو څخه وروسته راځي یعنې فاعل (مسند الیه اصلی زړی تر ټولو مربوطه بر خو وروسته راځي تر فاعل (نوم) د مخه د فاعل نژدې ټاکوونکي لکه (صفت، عدد ، نوم، ادات) راځي او په پای کې (نوم) راوړل کیږي.

دمسند الیه توابع د صفت او بیان په توګه یا د تاکید په شکل او یا به د بدل او عطف په بڼه وي په مبتدا کې د اجزا و ترتیب داسې راځي:

لازمي فعل سره:

1- مبتدا (فاعل + خبر (فعل)

(یوازې د یوه نوم په توګه) هلك + راغی.

(د نوم مربوط برخه (صفت + نوم)- هوښیار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (قید + صفت + نوم) ډیر هوښیار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (تاکید + قید + صفت +نوم) (خورا ډېر هوښیار هلك + راغی.

(ټاکلی عدد + تاکید + قید + صفت + نوم) یو خورا ډېر هوښیار هلك + راغی.

معینه ټاکلی عدد + توصیفی ترکیب:

اشاره + عددي مرکب ترکیب، دغه یو خورا ډیر هوښیار هلك + راغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب صفت تر موصوف د مخه عدد تر معدود د مخه او اشاره تر مشار الیه د مخه ذکر شوی دی او اړیکې ددغو ترکیبونو ترمنځ د مطابقت په اساس شته دی ځکه په پښتو ژبه کې صفت د موصوف او عدد د معدود سره د (عدد، جنس، حالت) له مخې مطابقت لري.

2- همدارنګه که مبتداء اضافي ترکیب وي نو د قاعدې سره سم مضاف الیه د مضاف څخه د مخه راځي او په همدې توګه د مضاف نورې مربوطه برخې هم د مضاف څخه مخکې راځي.

مبتداء (فاعل) + خبر (فعل)

د + مضاف الیه + مضاف + خبر (فعل)

د ځلمي ورور + پاڅید

د ځلمي کشرى ورور + راغى

د ځلمي تر ټولو کشرى ورور + بریالى شو

د ځلمي تر ټولو یو کشرى ورور + راغى

په دغه ترکیب کې د اضافت (د) تر ټولو برخو د مخه راځي.

ب: د مسند (فعل) متعلقات:

د فعل مربوطات (اسمونه، اشاره، استفهامي ضمیرونه، عددونه، قیدونه، ادات ارتیکل) او داسې نور وي.

په خبر کې فعل (اصلي- کومکي) د فعل د متعلقاتو څخه وروسته راځي. د فعل (اصلي، کومکي) څخه د مخه په متعدي معلومو فعلونو کې مفعول دمخه او د مفعول څخه د مخه بیا د مفعول مربوطات راځي. که چېرې په جمله کې قیود راغلي وي هغه هم زیاتره د مفعول څخه مخکې راځي.

که دوه قید ونه یویې د زماني او بل یې د ځاى په خبر کې راغلي وي نو د زماني قید د ځاى څخه یا بل کوم قید او مفعول څخه دمخه راځي. د ځاى قید کله هم د مفعول څخه وروسته راتلاى شي.

لاندینی بېلګې ګورو:

فاعل ________________________________ (فعل)

زه -- راغلم

زه -- پرون راغلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی --- پـرون لـه ننګرهـاره راغلی

دی -- پرون له کندهاره کابل تـه راغلی

اڅك پرون له خپل ورور سره له کندهار څخه کابل ته راغلی.

اڅك له خپل ورور سره پرون له کندهار څخه کابل ته راغلی.

بل مثال: متعدي فعل:

مسند اليه ______________________________ مسند (فعل)

فاعل	مفعول	فعل
زه	کتاب	لولم
زه	يوکتاب	لولم
زه	يو ډير ښه کتاب	لولم
زه	نن يو ډېر ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې يو ډير ښه کتاب	لولم
زه	نن په کتابتون کې د ملالۍ د خور هغه ښه کتاب	لولم

د خبر په برخه کې ګورو چې فعل تـر ټولـو مربوطه اجزاو وروسته راغلی چې فعلي ترکيب يې جوړ کړی دی نو په دې اساس ددغه ترکيب زړی هم همدغه فعل دی.

په پښتو ژبه کې د مسند اليه (فاعل) درېځ:

په وړاندې پاڼو کې موډا څرګنده کړه چې د قاعدې سره سم مسند اليـه (فاعـل)، د جملې پـه سرکې يا دجملې لومړۍ برخه جوړ وي نو دغه قاعده په ډيرو ځايونو کې پوره سمون لري.

څنګه چې د پښتو ژبې د نثر او نظم لمن ډېره پراخه ده او په ادبي او هنري برخو کې داسې ډيرې بېلګې موندلای شو، چې په هغو کې فاعل دجملې په سريا پـه منځ کـې د قيـدونو څخه وروسـته يـا خو کله د جملې په پاي کې راغلي وي نو د موضوع د روښانو لوله پاره مثالونه راوړو:

الف : مسند اليه (فاعل) دجملې په سرکې:

1- قافلې په کابل کې ددمي کولو په نيت واړول.

2- پښتو مرکه جوړه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کاروان بېرته راوګرځېد په کندهار کې یې د میرویس او احمد شاه په لوی انګړ کې د دمې ځای وموند.

4- د سهر سپیدې و چاودې او قافلې خپله لارو موندله.

5- رهبر د مخه شو او ننګیالی کاروان ورپسې ګړندی روان شو.

6- د پوهنې رڼا وپرکېدله ورپسې د کابل پوهنتون د باغ وبڼ نه پښتو (ورمه) خپره شوه.)

په پورتنیو جملو کې قافلې، پښتو مرکه، کاروان، د سهر سپیدې، قافلې، رهبر، ننګیالی کاروان، د پوهنې رڼا ، پښتو ورمه د جملو مسند الیه، فاعل په توګه ښودلې شو او د جملو په لومړ یو (سر) برخو کې راغلې دي یوازې (د پښتو ورمه) د نایب فاعل په توګه د جملې مسند الیه د قیودو څخه وروسته او د فعل څخه د مخه ځای لري.

ب: مسند الیه (فاعل) دجملې په منځ کې:

په دغه صورت کې معمولاً د زیات اهمیت له کبله د مفعول یا قیودونه وروسته راځي.

1- فاعل د مفعول نه وروسته: داسې غمیدلې خلك مانه دي لیدلي. د سیلاب مخه چانیولې ده؟

2- د زماني د قید څخه وروسته: همدغه وخت دوی خپله ژبه پښتو په خپله سیمه او ورشو کې لکه برېښنا وځلوله.

3- دمکان قیدنه وروسته: خو او شا د پښتو پېلوځي ولګېدل.

د زمان او مکان قیود یو په بل پسې د مسند الیه نه دمخه راغلي وي:

پنځه ویشت کاله پخوا هلته د پښتو مجله راووتله. په اشعارو کې دغه قاعده معموله ده لکه چې د خوشحال خان دغه لاندې شعر ګورو:

لنګر کوټ مغلو ساز کړ
زه په ننګ بیا د افغان شوم

په لومړي بیت کې لنګر کوټ مفعول (مغلو) فاعل (سازکړ) فعل.

ده ودې ته وي لیلا که له تابیل شم
د هجران په تیغ به زه په زړه غلبیل شم

ج: مسند الیه (فاعل) د جملې په پای کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه طريقه هم د پښتو د شعري او ادبي نثري ژبې خاصه مميزه ده، چې د عادي محاورو او جملو سره توپير لري.

مثال:

د خوشحال قدر که اوس په هيڅا نشته
پس له مرګه به يې ياد کا ډير عالم

په دويم نيم بيتی کې (ډېر عالم) د فاعل په توګه د بيت په پای کې راغلی دی.

هرګز به توبه نه کړم د ښه مخ له ننداړو زه   شيخان پيران دې واوري دايم وايم په نارو زه
(خوشحال)

(زه) د جملې فاعل په وروستۍ برخې کې راغلی دی.

په پښتو کې دمسند (فعل) درېځ:

الف- : هسې خو په حقيقت کې فعل (مسند) دجملې په پای کې راځي لکه:

1- پښتنو هر ډول مبارزې ته ملاتړلې وه.

2- کوم کام چې يو ځل د ازادۍ خوند بيامومي نو بيا هغه په خوښۍ د غلامۍ رسۍ پښوته نه اچوي.

3- په سبا باندې ميرويس خان د کندهار ټول اولس راغونډ کړ.

ب: فعل (مسند) د جملې په منځ کې:

دجنون ځنځير مې پريوت وګريوان ته
چې په زړه مې ستا د زلفو سودار اغله

په اول بيت کې (پريوت) د جملې فعل دی.

ورك به نه شي له مشرقه تر مغربه
که د علم رهنما کاندي پيدا شوك
زړه زما ډك دی له ميني د وطن
خپل وطن ماته عزيز دی تر خپل تن

ج: مسند (فعل) راتګ دجملې په سرکې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعري ژبه کې خو خامخا دغه ترتیب زیات لیدل کیږي مګر کله هم پرته له شعر څخه په ځینو مواردو کې فعل د مخه راځي چې مونږ به یې په بېله برخه کې راوړو:
په دې برخه کې اوس یو څو نور مثالونه راوړو.

راغلـــه لیـــونی لـــیلا پـــه نـــاز
ښکـــار کـــوي د زړونـــو لکـــه بـــاز

دلته (راغله) او (ښکار کوي) تر نورو برخو دمخه راغلی دی.
یا: یم اتل د زما نوزه د تاریخ د کار ناموزه

دریم: په پښتو ژبه کې دجملې په جوړښت کې د غړو (اجزاو) د پرلـه پسې والی قاعدې:

الف: دلته باید ووایو چې دجملې اجزا د جملو په ډولونو پورې هم اړه لري. که جمله اسمي وي د کلمو ترتیب ډیر ساده او اسان دی او دجملې برخې، اول مسند الیه بیا مسند او دریم (ربط) (کومکي) فعل راځي ولې که چېرې فعلي جملې وي په ساده او ازادو جملو کې لومړی فاعل بیا فعل یا 1- فاعل، 2- مفعول، 3- فعل راځی مګر په مقیدو جملو کې:
1- فاعل 2- زمانی 3- مکانی 4- نور قیدونه 5- فعل راځي.
دغه موضوع په لاندې مثال کې ګورو:

1- فاعل	فعل (لازمی، متعدي)
تېول	راغلل
2- فاعل	مفعول – فعل
بلبلان	نغمې وایي
3- فاعل	غیر صریح مفعول، صریح مفعول- فعل
بریالي	ماته یو قلم، راکړ.

4- فاعل + قید زمان + قید مکان + غیر صریع مفعول + صریح مفعول + فعل

بریالی	نن	دلته	ماته	کتابونه	راکړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- فاعل + قيد زمان + د مکان قيد + د حالت قيد + مفعول + فعل

بريالى نن دلته ژر ژر کتابونه غونډوي

په دې توګه د فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات راوړل کيږي. لومړى د ظرف قيدونه بيانور قيدونه او مفعول راځي او په پاى کې فعل راځي.

په هغو جملو کې چې د زماني او ځاى قيدونه راغلي وي، د زماني قيد تر مکاني قيدد مخه راوړل کيږي. لکه:

زه پرون په تلوار له کوره پوهنتون ته ولاړم.

فاعل، قيد زمان، حالت، پيل ځاى، تم ځاى، فعل.

په دغه جمله کې د فعل مربوطات چې څلور توکي دي د اهميت له مخې وړاندې وروسته کيداي شي.

په متعدي فعلونو کې هم په دې توګه راځي:

ده پرون په بازار کې په تلوار ديوه دوکاندار څخه خپل زوي ته يو کتاب واخيست.

په مجهولو فعلونو کې د فاعل پر ځاي مفعول راوړل کيږي او نور مربوطات هم ورسره راځي مګر شمير يې لږ دى.

ملالۍ پرون په کورکې ورتېل شوه.

بله دا چې که د جملې مفعول شخص يعنى پوهمن وي نو هغه دفعل د نورو مربوطاتو څخه د مخه راوړل کيږي لکه:

ما خلمى له ځانه سره بازار ته بوت

زه توريالى له ځانه سره کور ته بيايم

ما توريالى د کار له پاره د ځان سره راوستى دى.

ما توريالى د بريالي سره يو ځاى مکتب ته استولى دى.

په دې صورت کې علتي او معيتي قيدونه هم د مفعول څخه وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په پښتو ژبه کې دجملې اجزا د تاکید او یاد زیاتې توجه دراګرځولو له پاره وړاندې وروسته کیږي. د مثال په توګه که څه هم مفعول په عادي جملو کې د فعل سره جوخت راوړل کیږي ولې د زیاتې توجه او اهمیت له مخې د فاعل نه مخکې راځي.

لکه : د کندهار زوړ ښار احمد شاه بابا جوړ کړ.

یا دا بل مثال: د ګلانو سرونه وړمو ورو او په خیال سره ښورول. زما کتاب تا چاته ورکړ.

په دې جملو کې د کندهار زور ښار، د ګلانو سرونه، زما کتاب مفعول ګڼل کیږي او تر فاعل د مخه راغلي دي.

4- په پښتو ژبه کې که د جملې فاعل نا خپلواك ضمیرونه وي د شخصي ضمیر د غیر اصلی حالت په ځاي راغلی وي نو مفعول ترینه د مخه راځي. د پښو ترپامې تر غوږ شوه. دوي مې ولیدل. او به دې راوړې. دی دې ولید.

5- همدرانګه په جمله کې دمفعول او فعل ترتیب هغه وخت راځي چې فاعل صرف د فعلي خاتمی (پسینی) په واسط څرګند شوي وي. لکه: سړی وینم. ډوډۍ وخوره. د تاکید له پاره: څه وینئ؟

6- په هغو جملو کې چې مستقیم فاعل ذکر نه شي او مفعول ناخپلواك ضمیروي فعل بیا د مفعول نه دمخه وي لکه وینم دې، لیکم یې، ګورم دې، جوړوم یې، پاخوم یې.

7- بله خبره خو داده چې د فعل مربوطات لکه زمانی، مکانی او نور قیدونه د اهمیت له مخې د جملې په سرکې دفاعل نه د مخه هم راځي لکه پرون ته چېرې تللی وې. پرون زه په کور کې وم. په هیواد کې ښوك كار کوي. په هیواد کې خلك کار کوي. په فابریکه کې کارشته. ددغه ځای په ښکلې دره کې یو اولس ودان و. په منډه کې ښوك لومړي شول. په منډه کې زمرك لومړی شو.

په امریه جملو کې هم د ظرف قیدونه اول راځي بیا نور قیدونه او په پای کې مفعول او فعل راځي. سبا ته په بازار کې ماته یو ښه قلم واخله. سبا ته د سلیم سره زمونږ ځای ته راشه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې د جملو په اجزا و کې لرې والی او نژدې والی
(Contiuguos) او Noncontiuguos

د پښتو ژبې د جملو ترتیب په عادي توګه لومړی مبتدا او وروسته د خبر برخه ده. هر کله چې مسند الیه د خپلو توابعو (متعلقاتو) سره او مسند (فعل) د خپلو مربوطه برخو متعلقاتو سره نژدې او پرله پسې راشي او نژدې نحوی رابطه یې هم سره جوړه کړې وي دغه د Contiuguos نژدې والی (مجاورت) په نامه یادیږي ولې که چیرې دغه نوموړې برخې د خپل ټاکلي موقعیت څخه لرې لرې او ددوی ترمنځ یوه فاصله راغلې وي چې بیا د هغو کلمو سره نژدې راشي چې ورسره ځانګړې نحوي ترکیب جوړ نه شي کړای دغه د ترکیب د اجزاو او د جملو د اجزاو دلرې والي موضوع Noncontiguos دی. مونږ په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه په لاندې توګه ښودلای شو.

خو دا باید ووایو چې په هنري او شعري ژبه کې دا ډول مثالونه زیات موندلی شو.

مثال:

چې اثر یې په زړه لوبې د مستی کوي
زه ویلي شم هغه ته معتبر غږ

په دغه بیت کې دوهمه مسره ګورو چې دجملو د غړو تر منځ هغه لری والی وینو چې په معمولي (عامه ساده) جمله کې نه وینو. دا به داسې وي: زه هغه ته معتبر غږ ویلی شم. چې په واقعیت کې (ویلی شم) د خپل ځای څخه لومړی برخې ته لیرې د کړی دی او د خپل متمم څخه لرې واقع شوی دی او (زه) د غیر صریح مفعول څخه لری دی.

بل مثال:

راغلـه لیونـی لـیلا پـه نـاز
ښکـار کـوي د زړونـو لکـه بـاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې د (لیونۍ لیلا) ترکیب سره نژدې معین ترکیب جوړ کړې ولی فعل ورڅخه د مخه راغلی خو د فعل متعلق قید (په ناز) د خپل کاونډې (فعل) څخه لرې راغلی دی یعنی د بیت په سرکې (راغله) فعل او (په ناز) قید دبیت په پای کې چې دغه فاصله ددوی ترمنځ لرې والی بیانوي البته په عادي جمله کې د فعل سره د قید جوخت والی ضروري دی، چې په نثري ژبه کې به داسې وایو: لیونۍ لیلا په ناز راغله. او په دویمه مسره کې هم دغه ترکیب (د زړونو ښکار کوي سره لرې وینو په دې معنا چې ددغه ترکیب د مضاف الیه برخه له خپله ترکیبه فاصله (لرې والی) پیدا کړی او وروسته راغلی دی.

3- د بلبلو له نظره ګلوته ګوره

لیلی نه ده چالیدلې بې مجنونه

په دویمه مسره کې دغه موضوع څرګندیږي:

په اصل کې یو استثنایې ترکیب دی یعنې بې مجنونه لیلی ددغه ترکیب لومړۍ برخه د ځای په تغییر سره د بیت په پای کې راغلی چې ددغه ترکیب د اجزاو ترمنځ لرې والی وینو. همدارنګه په مرکبو جملو کې هم مبتدا له خبر څخه په یوه لرې فاصله کې واقع کیږي په دې معنا چې دجملې داصلي برخو ترمنځ معترضه (تابع) جملې راغلې وي په دې نسبت د فاعل او فعل لرې والی وینو.

4- خوشحال خټك پخوا تر دې چې په ګوالیار کې بندي شي له اورنګ زیب سره په داسې میړانه چې ساری نه درلود جنګ وکړ.

5- زه خوږلی منګرو زلفو ستایم. په دغه مثال کې د یوې خوا څخه (خوږلي) فعلي صفت د خپل کومکی فعل (یم) څخه لرې والي لري[1].

ج: د پښتو ژبې په جملو کې ځینو نحوي او سبکی بدلونونو (Inverse) ته لنډه اشاره:

دجملې د توکونو وړاندې او وروسته کیدل: که چېرې په یوې جملې کې د توکونو (اجزاو) ترتیب وړاندې یا وروسته شوي وي نو د برخو (توکونو) د ترتیب موضوع به برسېره د نحوي رابطې په

---

[1] یادونه: همدارنګه د جملې د نورو برخو له مخې د ځای تغییر هم په کوم چې راغلی د بدلون (انورسي) هم ورته وایه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلودلو سره يوه بله ځانګړتيا هم څرګندولی شي، چې دموضوع په مشخصوالي، اهميت، د يوه ليکوال ياد يوه شخص دوينا په خاص سبك پوري اړه لري.

په پښتو ژبه کې مونږ د جملو داسې مثالونه وينو چې په هغه کې فعل د خپل فاعل (مسند اليه) نه دمخه راغلی وي او يا دا چې د مسند اليه او مسند اجزا د خپل ځانګړي ترتيب له مخې وړاندې وروسته راغلی وي چې په ژبه کې دغې عمليې ته Inverse وايي.

دلته مونږ لومړی د مسند (فعل) وړاندې والی له مسند اليه څخه په ګوته کوو: وينو چې په عادي جملو کې مسند (فعل) وروسته د مسند اليه (فاعل) څخه راځي او معمولاً په پښتو ژبه کې فعل د جملې په پای کې راوړل کيږي مګر کله داسې هم کيږي چې برسېره پر شعري موضوع په ځينو موارد وکی فعل (مسند) دمخه راځي.

1- په هغه وخت کې چې مسند ډير اهميت ولري او توجه دورګرځولو له پاره مسند دمخه راځي[1].

واورئ خبرونه! هلې وتړئ ملاوې! وغړوئ سترګې! لري شئ له مخې!

د قيد سره هم داسې وي اوس واروئ خبرونه!

2- د تاکيد له پاره: لري کړه دا جاهلان د دفتر د مخی نه.

3- د تمسخر له پاره: کوه د ښار هوټلو نوکې مزې!

4- د خبر داری په مقصد: وساته ځان! پام کوه وروره! ګوره اوردی!

5- د دعا اوښيرا په وخت کې لوی شي هلکه! ميراث شي خو د غرضه!

6- په هغو فعلونو کې چې د نفي ساختمان ولري هم بدلونه د فعل په ترکيب کې وينو داسې څوك نه ووچې پرده يې بدنه ويلو او ددې د پاره يې ژړل نه. دلته ژړل نه، دنه ژړل له مخې بدلونه ښکاري. ګوري نه چې څه کوي. کاکا چپ شه څه وايه مه!

تاکيد امر: زه مېلمه سړی يم ما په چاسپکوه مه!

7- همدارنګه په هغه مرکبو فعلونو کې چې دفعلي صفت او د شول کومکي فعل په مرسته جوړ وي د (نه) ادات سره په دې توګه بدلون (وړاندې وروسته) مومی.

---

(1) **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك کابل،** 1370 **لمريز کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ددي چې دی جوړ شوی وخونه شو ګرځيدلای.

چې دغه ترکيب په دې توګه (ګرځيدلاي نه شو) هم راځي.

2- سره د ځپلو نه شوګرځيدلی.

ددغې جملې په لومړۍ او دوهمه برخه کې انورسي (بدلونه) ليدلی شو. يعنی د ځپلو سره په ځاي (سره د ځپلو) راغلی دی.

8- قيود ، مفعول او نور هم په جمله کې وړاندې وروسته کېږي لاندې مثالونه وګورئ.

1- لاس په نامه شو ورته 2- واړه واړه رومالونه دي ورسره.

چې دا حال دی نو بيا خلك ورته ځي څه دپاره.

په دغو مثالونو کې ورته، ورسره، څه د پاره تر فعل وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د جولې (شکل) او جوړښت له مخې د جملې ډولونه

په پښتو ژبه کې د جملو د بېلا بېلو شکلونو نحوي ساختمان:

په پښتو ژبه کې جمله د ساختمان اوجوړښت له مخې لومړی په دوو اساسي ډولونو ویشل کیږي:

1- یوستوې (ساده)   2- غبرګه (مرکبه)

اول یوستوې (ساده) جمله:

کومه پیژندنه (تعریف) چې مود مخه د جملې په باب کړی دی یوستوې (ساده) جمله هم هماغه تعریف لري. په دې معنا چې ساده هغه جملې دي چې په هغې کې د یوه مفهوم څرګندونه شوې وي او د کومې بلې جملې سره اړیکی ونه لري یا دا چې له یو فعل او فاعل یا دوو غونډونو څخه جوړې شوې وي. د پښتو ژبې په ساده جملو کې د مبتدا او خبر برخې ازادې وي.

ساده جملې د مشکل له مخې په (لنډه) او اوږده) باندې بېلیږي. د مخکنیو مثالونو د څېړنې څخه داسې نتیجه تر لاسه کیږي، چې په پښتو ژبه کې یوستوې جملې په خپل نحوي چاپیریال کې په لنډو او اوږدو (ارته) ویشلې شوې دي.

الف: یوستوې (لنډه) جمله: چې د جملې اساسي برخې یې د یوه مستقل مورفیم (کلمې) او یا ساده غونډونو څخه رغیدلې وي لکه:

(فاعل + فعل) یا (اسمي ساده غونډ + فعلي ساده غونډ).

1- پسرلی راغی.   2- ګلان وغوړیدل   3- ژړی لمر په غرغرو دی.

څو کلونه تېر شول.

ب: یوستوې اوږده (ارته) جمله! چې دجملې اساسي برخې هر یو (مسند الیه، مسند) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو (غونډونو) څخه وي لکه: دغه وخت احمد شاه بابا په دوا به کې د فوځ په تنظیم، ترتیب، روزنه او د خوراکي موادو په تیارولو بوخت و.

دلته دغه وروستۍ برخه د یوه اوږده ترکیب په توګه د جملې خبر سره رابطه او تعلق ښیي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ستارنامه د خوشحال خان ختټك د نثر يو غوره او مشهور كتاب دى.
- د ژبـو او ادبيـاتو د پـوهنځي د دريـم ټـولګي محـصلينو نـن پـه اتـو بجـو د كابـل پوهنتـون پـه كتابتون كې ستره او درنه مشاعره وكړه.

په دغه دويم مثال كې د جملې د مبتدا او خبر دواړه برخې د ډيروتوكونو څخه رغيدلي او اوږده يوستوې جمله ګڼله كيږي، چې زيات مثالونه يې په ګوته كولى شو. اوس مو چې دساده جملو يادونه وكړه، بده به نه وي. چې د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونو ته هم يوه لنډه اشاره غوندې وكړو:

د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونه:

په پښتو ژبه كې د جملې معنوي ويش د عروضـي خصوصياتو لـه مخـې ښـه پېژنـدلي كيـږي. څنګه چې د مخه موهم يادونه وكړه، چې دغه عروضي برخه پوره نـه ده څېـړل شـوې. مونږ دلتـه پـه لنډه توګه د عروضي او نحوي خصوصياتو په نظر كې نيولو سره داسې يادونه كوو:

په پښتو ژبه كې د ليكلې او شفاهي موادو په تائيد جملې په خبري (بياني)، انـشايي (نـاخبري) او داسې نـورو بانـدې جلا شـوي دي. د ځينـو ماخذونو پـه اتبـار د جملې ډولونـه (خبري، سـوالي، امري، تعجبی)[1] ښودلي دي ولى بيا ځينـو (بيـاني، سـوالي، امـري، خطابي)[2] پـه ډول راوړي دي. همدرانګه پوهاند رښتين جملې په خبريه او انشايي سره جلا كړي دي چې په انشايي جملو كې بيا استفهامي، امريه، تمنا يي، ندايي، قسمي، تعجبی، شكي، توبيخي، او تاكيدي ښودلي دي[3].

مونږ د معنا له مخې يوستوې جملې په لاندې توګه د مثالونو سره راوړو:

اول: خبري جمله: هغه ده، چې د يوشي د حال او كيفيت بيان كوي. يا په بله وينا په هغې كې فكر د خبر په توګه بيانيږي چې ددغې جملې په پاى كې دليك نخښه (ټكى) راځى. لكه:

ملالۍ د ميوند د جګړې زمرى وه.

د دستارنامې نثر يو عادي او ازاد نثر دى. (توريالى پښتون). (179 مخ)

دغه خبري جملې د مفهوم او ساختمان په لحاظ هم سره بېليږي:

---

(1) **پرويز انلري، دستور زبان فارسى، ايران،** 1352، 11 **مخ.**

(2) **محمد الله لطف دستور زبان فارسى، نحو، كابل،** 1360 (21-35) **مخونه.**

(3) **پوهاند صديق الله ر تين، د پ تو رامر،** 2 **وك، كابل** 1370 **لمريز كال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه جملې د نورو څخه داهنګ، تون له مخې توپيريږي. په دغه ډول جملو کې ممکنه ده د اهنګ فشار لوړوالى د جملې په يوې برخې باندې راشي خو په عمومي توګه اهنګ يې ټيټېدونکى دى.

په خبري جمله کې يو واقعيت، پديده، پېښه او داسې نور حالتونه په مثبت يا منفى توګه بيانيږي او په لاندې توګه يې راوړو:

الف: خبري حقيقي مثبته جمله: په واقعيت کې د يوې پېښې اصلي بيان دى.

ملالۍ کرکۍ پورې کوي.

دلته دکرکۍ پورې کول د ملالۍ له خوا يو حقيقت دى چې بيانيږي.

ب: خبري جمله د يو واقعيت تائيد او تصديق کولو او تاکيد په لحاظ هم وي.

او دغه د (خو) ادات ورسره زيات راوړل کيږي. وطن خو زمونږ مور اوپلار دى. دا خو څه څرګنده خبره نده. دا خو څه ګرانه خبره نه ده.

ج: حقيقي منفى خبري جمله: د هغه واقعيت پديدې اظهاريه ده چې په واقعيت کې موجوده نه وي يا شته والى يې ثابت نه وي.

په دغه ډول جملو کې د (نفى) ادات د فعل ياکومکى فعل نه د مخه راځى.

1- ستاليك نه دى راغلى، دلته رڼا نشته، څوك كار نه كوي.

دوهم ناخبري:

1- د پوښتني جمله: دويونکي مطلب او مقصد سوال او پوښتنه وي. د يوه شخص يا يوې موضوع يا يو ځاي او وخت په باره کې پوښتنه کيږي او دغه ډول جملې د ځواب غوښتونکي هم دي.

ددغو جملو مهمه ځانګړنه د ويلو خاص اهنګ او فشار دى د غږ په لوړوالي پورې اړه لري او په ليك دود کې د پوښتنې نښه د جملې په پاى کې ايښودل کيږي.

سواليه د خبري جملو څخه د اهنګ په توپير هم بېليږي.

1- ښه ګلونه يې وکرل، (خبرى) 2- ښه ګلونه يې وکرل؟ (سواليه) د فشار اهنګ لوړوالى دجملې په سريا پاي کې راځي.

دا خلك ويده دي. دا خلك ويده دي؟ دا خلك ويده دي؟ په کوټه کې ته وي؟

2- د پوښتنې دا داتور په راوړلو سره:

الف: د يو شخص يا شخص د ټاكلو او پېژندلو لپاره:

2- څوك پرون راغی؟ پرون څوك راتمی؟ چا كتاب راوړی و؟ كتاب چا راوړی و؟

2- ته څوك يې؟ دا څنګه قام خادم يې؟ څنګه راغلې؟

ب: د يو شي، ځای، وخت اندازې، علت او داسې نورو مقصدونو لپاره پوښتنه ده.

څه يې وويل؟ چېرته ځې؟

1- څه شی كوې؟ 2- كوم پلوځۍ

كوم شي غواړې؟ كومې خواته ځې؟

څه ډول كتابونه غواړې؟ له كومه ځايه راغلې؟

3- كله راغلې؟ څه وخت راغلې؟ تر كومه ناست يې؟

4- څومره خبرې كوې؟ څومره دې په كار دي؟ څونه اخلې؟

5- څنګه راغلې؟ څله راغلې؟ د څه دپاره خبرې نه كويژ

ولې دې ونه ويل؟ دوی ولې څه نه اوري؟

همدارنګه استفهامي جملې د تاكيد په توګه:

تا خو دغه كتاب لوستلی دی؟

ج: همدغه شان د (ايا) د كلمې سره هم راځي او خطا بې مفهوم وركوي.

ايا په دې څوك نه پوهېږي؟ ايا دا انصاف دی؟

د: بله دا چې استفهاميه جملې چې د احتمال په صورت كې هم راځي.

دا قلم لنډ دی كه اوږد؟ چای څښې كه اوبه؟ لكه چې خوب دې وړي؟ لكه چې ناروغه يې؟

2- امريه جمله: چې دويونكي مطلب او مقصد په كې د يوه كار غوښتل، د امر، حكم، غوښتنې، هيلې، بلنې مشورې اخطار په توګه وی.[1] دغه جملې هم په خاص اهنګ سره ويل كيږي.

1- كار وكړه! ته نوره مه ژاړه!

2- راځه چې ولاړ شو! بې ځايه خبرې مه كوئ!

3- ګوره رانه شې! پام كوه رانه شې!

4- هلكان دې ولاړ شي!

---

[1] **پوهاند صديق الله رشتين، پ تو رامر، 2 وك كامل** 1370 **ل كال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- خدای دې خير کړي!

3- **تعجبي جمله:** د حيرانتيا په حالت کې څرګندېږي.

تعجبی جمله د سواليه په توګه راځي ليکن توپيريې دادی چې سواليه جمله د ځواب غوښتنه کوي مګر تعجبي ځواب نه غواړي.

څومره ښه هوا ده! څه کارونه يې ونه کړل! څه ورځې وې! د افسوس، شاباسي او نورو اداتو سره هم دغه ډول جملې جوړېږي.

4- **تمنايي جمله:** دغوښتنې او هيلې مطلب په کې وي د تمنا له کلمو او فعل څخه جوړېږي: کاشکې خپلو هيلوته ورسيږو، ارمان وسه مونه رسيږي.

5- **شکي احتمالی جمله:** چې مقصد او مطلب ثابت نه وي او سړی په دووکې حيران وي يعنی زړه نازړه. ښايي خور ورسره راغلې وي. ګوندې راشي. ګوندې ښه قلم وي اخك به لاړشي که نه.

6- **ټينګاري جمله:** د تاکيد او ټينګار په مقصد راځي:

خامخا به راځي. خامخا به يې غابنونه پرې وباسم چاچې کړی نن پرون پرمونږ تېری دی.

هر و مرو به تللی وي. ضرور به راځي.

7- **قسميه جمله:** په يو کار باندې د خلکو د يقين راوستلود پاره په يوه مقدس او محترم شي، ذات باندې لوړه کول څرګندوی لکه:

د وطن په پاکه مينه زه قسم خورم. خدای دِوربنتيا وايم

8- **دعايه:** د خير اوښيګڼې دغوښتنو او څرګندولو له پاره وي.

خدای دې زمونږ هيواد اباد لري. خدای دې مل شه.

ژوندی دې وي افغانستان! غازيانو ښبتن مومل شه!

تل دې وي خپلواکي!

9- **ندايي جمله:** چې دندايي ترکيب او فعل څخه جوړه وي. په خپله ندايي ترکيب هم د جملې مطلب لري البته په ځانګړې نحوي واحد کې، مګر که د کومې جملې د يوې برخې په توګه وي نو بيا د هماغه جملې د يوه غړي په توګه ندايي جمله جوړ وي.

ای خدايه! ای خدايه خير کړي!

(c) ketabton.com: The Digital Library

بختوري!   ای ځلمو خبره واروئ!

او خپله خدایه! [1]

دویم : مرکبه (غبرګه) جمله: د پښتو ساده جملو په باب مود مخه یادونه کړې ده اوس غواړو د پښتو ژبې د مرکبو جملو په باب هم یو څه وغږیږو.

څنګه چې علم او تجربې څرګنده کړې ده د لومړنیو د ورو انسانانو خپل خیالونه او خپلې مفکورې د ساده جملو په وسیله بیانولې او مطلب ته به سره رسیدل، ولې د ژوندانه د ضرورتونو او د ټولنې د ټولو پرمختګونو له امله په ژبه کې هم داسې بدلون او انکشاف راغلی چې د ساده جملو ځای مرکبو ته پاتې شو او په دې توګه د مرکبو جملو استعمال هم په ژبه کې د ساده جملو تر څنګه دود وموند.

د خپلې موضوع څخه به لرې نه درومو. د مرکبې جملې هغه تعریفو نه او د ډولو نوویش چې بېلا بېلو ژبپوهانو په بېلا بېلو وختونو کې کړې د هغو په استفادې سره مونږ غواړو چې پښتو ژبه کې غبرګې جملې او د هغوي ډولونه د پښتو د لیکلې او شفاهي ژبې د مثالونو او موادو پر اساس ترکومه ځایه چې ممکنه وي وښیو.

مخکې تردې چې مونږ په پښتو ژبه کې مرکبې جملې او د هغوي ډولونه او شکلونه (جولې) وښیونو لومړۍ باید دا هم څرګنده کړو چې د غبرګو جملو په برخه کې خومره ماخذ ونه[2] کتل شوي دي او په دغه باب د ژبپوهانو نظریې سره نژدې وینو ولې د مرکبو جملو په کلاسیفیکشن (ډلبندۍ) کې ځینې توپیرونه لیدل کیږي. دلته د موضوع د اوږدوالي له کبله دغه ټولې نظرې نه راوړم بنایې په دغه هکله دغه لاندې ماخذونه وګورئ[1].

---

[1] یادونه: د ژب د وینا یني اشکال که ه هم د ساختمان له مخ به جمله نه وي ول کله هم په خپلواکه او مستقله تو ه را ي. یني ورته نیم ؤي جمل وایي خو دا خبره د یادولو وؤده چ دغه شکلونه اصوات د افسوس، تعجب، ندا، تاکید. په جملو ک د خپلو مخکنیو او یا وروستنیو مفاهیمو له مخ د جملو سره معنوي رابطه ر ندوي لکه او ومره بده خبره ده! وای ه وشول! افسوس ه بد کاروشو! شاباس ه باس ه ه خبره ده! نه داس نه ده!.

[2] الف: د شوروي د علومو اکاأمی د روسي ژبی انستیتوت، د معاصرې ادبي روسي ژب رامر مسکو 1970 (652-741) مخونه.

ب: پوهاند محمد رحیم الهام روش جدید در تحقیق زبان دري، کابل پوهنتون 1340 (157-162) مخونه هربرت پنزل پ تو رامر کابل، 1340(207) مخ.

(ج) پرویز خانلري، دستور زبان فارسی، انتشارات فرهن ایران شهر پوره 1354 (243-247 –253)

(د) پوهاند صدیق الله ر تین پ تو رامر 2 وك کابل،1370 لمریز کال.

[1] الف محمد ل مومند، د پ تو ژب لپاره بلخ 1317، (335) مخ.

ب: محمد اعظم ایازي، پ تو قواعد، کابل، 1318، (200-209) مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرکبو جملو د پېژندنې او تشریح موضوع په زیاترو ګرامرونو کې یو ډول، نژدې او سره ورته دي چې مرام او مقصد په کې هماغه یو دی ولې د غبرګو جملو په ویش او ډلبندۍ کې څه نا څه د نظر بېلوالی لیدل کیږي. یوازې مونږ دغه نظر رانقلوو:

مرکبې جملې هغو جملو ته ویل کیږي چې د دوویا څو یوستوو جملو څخه جوړې شوې وي او د یوه پوره مطلب څرګندونه وکړای شي. او یا دا چې غبرګه جمله د دوویا زیاتو فعلي واحدونو څخه جوړه شوي وي.

مرکبه (غبرګه) جمله: د دوویا زیاتو ساده (یوستوي) جملو څخه جوړه او یوه جمله د بلې سره لفظي او معنوي رابطه ساتلی او هره یوه جمله ځانګړې خصوصیات هم لري. مرکبې جملې په دووګروپونو ویشل شوي دي[2].

1- مرکبه (پیوسته) مساوي 2- مرکبه (تابع) ترلې.

په هر حال دغه دوه ګروپه غبرګې جملې په لاندې توګه سره بېلیږي:

1- په غبرګه پیوسته (مساوي) جملو کې ساده جملې (د الحاقیه نښلوونکي، ارتباطي Conjunctiveمقابلوي Contrastive خلاقي Adversative بېلوونکي Disjunctive اداتو سره یو ځای کیږي[3].

دغه ډول مرکبې جملې عبارت له هغو جملو څخه دي چې دساده جوړونکو جملو شکلونه په نحوي توګه سره برابرې او مساوي حیثیت ولري. سرهددې چې دغه ډول جملې په خپل منځ کې معنوي ارتباط ولري مګر په نسبي توګه سره مستقلې خپلواکې ګڼلې کیږي[1].

په دې معنا چې په دغه ډول جملو کې نسبتا معنوي او نحوي خپلواکي او برابروالی لیدل کیږي. همدغه جملې د معنا په لحاظ په څو برخو ویشل کیږي.

همدارنګه دغه ډول غبرګې جملې د جوړښت له مخې بیا په اوږده (منکشفه) او لنډه (محدوده) باندې جلا کیږي:

ج: عظیم شاه خیال. صرف ونحو پ تو. پیـ ور (335- 345**) مخونه.**

(د) پوهاند ر تین پ تو رامر دویم توك.

[2] **د شوروي اتحاد د علومو اکادمۀ د روسي ژبـ انستیتوت د معاصرې ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو** 1970 **(**57 **او** 606**) مخونه.**

[3] **س اخمانوا، د (ژبپوهنی اصطلاحی قاموس مسکو** 1966 **(**439**) –**442-3**-(**369**)** 4**- (**134**)-(**362**) مخونه.**

[1] **شوروي اتحاد د علومو اکاأیمي، د معاصرې ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو** 1970 **(**656**) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- اوږده خپلواکه (پیوسته) مساوي غبرګه جمله:

چې د دووه یا ددوونه زیاتې یوستوي اوږدې جملې سره یو ځای او ددوي ترمنځ معنوي یا لفظي ارتباط ساتل شوی وي په دې توګه چې د ارتباط داداتو په واسطه سره نښتي یا پرته له هغو څخه وي.

2- لنډه (محدوده) خپلواکه (مساوی) غبرګه جمله:

چې د دوولنډو یوستوو جملو څخه لاس ته راغلې وي. دلته یوازې دوه یوستوې جملې د ارتباطي توري یاپرته له هغو نه یو ځای کیږي او همدارنګه دغه ډول مرکبې جملې د یو بل سره درابطې او معنا له مخې په خو برخو ویشل کیږي چې پوره بشپړ مثالونه یې هم راوړل شوي دي[2].

2- همدارنګه دوهم ډول تابع غبرګې[3] جملې چې مختلطه[4] (مخلوطه)[5] جمله هم ورته ویل شوې ده. ددغه ډول جملو ترمنځ د تابعیت اړیکي او رابطه لیدل کیږي، تابع غبرګې جملې د تابع کوونکي ارتباطاتو له مخې سره تړون لري او تابع کوونکي رابطه د نحوي دریځ له پلوه د غبرګو جملو د اجزاو ترمنځ تړون او پیوستون ښیی، چې د غبرګې جملې تفسیر او پراختیا او یا د جملې د یوه توکي د بیان له پاره وظیفه لري چې دغه ارتباط د غبرګې جملې د جوړښت او ترتیب په بنې کې منځ ته راځي او د بېلا بېلو لغوي او ګرامري عناصرو په وسیله څرګندیږي.

په پښتو ژبه کې غبرګه (مرکبه) جمله:

د یو ستوو (ساده) جملو د ډولونو او جوړښتونو څخه جوته شوه، چې هره یوه یوستوې جمله د یوه فاعل (مسند الیه) او یو فعل (مسند) یا په بله وینا د یوه پرې دي کاتیفی (Pridicative) واحد لرونکي وي چې پوره مطلب ښیي ولې غبرګه جمله د جملو هغه غونډونه (ترکیبونه) دي چې بشپړ مطلب یې څرګند کړې وي او د جوړښت له مخې د یوه فاعل او فعل پر ځای په کې دوه دوه یا زیاتې راغلي وي یا په روښانه توګه وایو: په غبرګو جملو کې لږ تر لږه دوه یا څو یوستوې جملې سره یو ځای شوي وي او په دې کې د لفظي او معنوي ارتباط خیال ساتل ضروري دې څکه که

---

[2] **د شوروي اتحاد د علومو اکاأیمي، د معاصري ادبي روسي ژبـ رامر مسکو** 1970 (981-657) **مخونه.**

[3] **د شوروي د علومو اکاأمي، دروسي ژبـ انستیتوت، د معاصري ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو** 1970.

[4] **پوهنوال محمد رحیم الهام روش جدید در تحقیق زیان دري، کابل پوهنتون** 1349 (159) **مخ.**

[5] **محمد اعظم ایازي قواعد پـ تو کابل،** 1318 (206) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيرې دغه لفظي او معنوي ارتباط د جملو ترمنځ نه وي بيا مرکبې (غبرګې) نـه ګڼلې کيـږي او هره يوستوې جمله ځانله ګڼله کيږي. او د مطلب ټکي به ورځني په لاس نه راځي.

غبرګې جملې د يوه مطلب د بشپړې څرګندونې په مقصد جوړيږي د پښتو ژبې په غبرګو جملو کې د يوستو جملو رابطه او اړيکی د کوم يوه ارتباط، عطفي، تـابعي تـوري يـا پرتـه لـه هغـو ترسره کيږي.

څنګه چې يوستوې جملې د معنا او جوړښت لـه مخـې راز راز ډولونـه لـري نـو د غبرګـو جملـو ډولونه او قسمونه هم د ارتباطي اداتو د ډولونو د استعمال له مخې سره جلا او بيليږي چې وروسته به راوړل شي.

د غبرګو جملو ډولونه:

ددې له پاره چې د غبرګو جملو معنا او په مرکبو جملو کې د بېلا بېلو يو ستوو جملو رابطه بـه ښه شان څرګنده شي نو په پښتو ژبه کې غبرګې جملې په دوو ډلو بېلولای شو.

اول: پيوستې (خپلواکې) غبرګې جملې:

خپلواکې مساوي جملې هغه دي چې له د وو يا زياتو يوستو، متوازنو جملو څخه رغيدلې وي او دغـه جملې پـه نحوي توګـه سره برابرې او مـساوي حيثيـت ولـري ولـې پـه دغـه ډول جملـو کې يوستوې جملې يو تربله کلك تابعيت نه ښيي خو په نسبي توګه خپلواکې او مستقلې ګڼلې کيږي.

او سربېره پردې چې دغه جملې د مرکبې جملې ساختماني اجزاوې جوړ وي او يو بـشپړ مفهـوم هـم څرګنـدوي پـه خپلـو منځـو کـې معنـوي ارتبـاط هـم لـري. د جملـو تـرمنځ ارتبـاط او اړيکـي د ارتباطي، عطفي (نښلوونکي او بيلوونکي) اداتو په مرسته ټينګيږي چې په خپل ځاي به يې يادونه وکړو. مګر کله کله هم دغه د عطفي اداتو ذکر په کې شوي نه وي.

په پښتو ژبه کې مساوي خپلواکې (پيوستې) جملې خورا زيـاتې استعماليږي او پـه بېـلا بېلـو صورتونو سره څرګنديږي.

د شکل او جولې له مخې غبرګه پيوسته (مساوي) جمله:

د جولې له مخې د پښتو ژبې غبرګې (پيوسته) جملې په دوو ډلګيـو ښودلاي شـو. لنډه غبرګه جمله او اوږده (منکشفه) غبرګه جمله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: هغې جملې ته ویل کیږي چې د دواړو جملو ارکان یې د لنډو او ساده اسمي او فعلي غونډونو (اجزا) څخه جوړه شوی وي.

لنده ساده جمله + عطف + لنډه ساده جمله

مسند الیه + مسند + او + مسند الیه + مسند

د بیلګې له پاره دغه لاندې جملې وګورئ.

1- لمرخلیده او باران وریده   2- ځوك تلل او ځوك راتلل.

3- ځوك به ځي او ځوك به راځي.   4- کاروان روان دی او ته خوبونه کوې.

په لومړي او دویم دریمو مثالونو کې مبتداء (فاعل) او خبر (فعل) یو توکیز کلمات دي مګر په څلورم مثال کې لومړۍ برخه د جملې یو توکیز او دوهمه برخه یې دوه توکیز مرکب فعل دی.

همدارنګه د بېلوونکو نښو په واسطه هم دغه ډول ډېرې جملې جوړېږي.

زه راغلم خو ته نه وې، دوی خبرې کولې یا دوی غلي ناست وو.

زه په تمه وم مګر دارا نغله. کارونه ډیر کوي ولې نتیجه نه لري. یا یا رشه یا بیزار.

ب: اوږده (منکشفه) پیوسته غبرګه جمله:

هغه ډول جملې دي چې د جملو په مسندالیه یا مسند او یا په دواړو برخو کې (فاعل، قیدونه، مفعول، فعل) د جملې اجزاوي د دوونه زیات توکي ولري او د جملو په اجزاوکې یې پوره ارتوالی، زیاتوالي راغلی وي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول جملې په لاندې جملو سره ښودلي شو:

الف: لنډه یوستوې جمله + عطف + اوږده یوستوې جمله.

بیلګه : ژمی راغی اوبې وزلي خواران دژمي له سړو او سختو ورځو څخه په ډاراو اندیښنه کې دي.

ب: اوږده یوستوې + عطف + لنډه یوستوی.

بیلګه: د پښتنو ملي ستر مشر میرویس خان دیر غلګرو پر ضد ډیرې کلکې او سختې جګړې وکړې او هیواد یې د دښمنانو څخه وژغوره.

ج: اوږده یوستوې + عطف (او) + اوږده یوستوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې او ادب پلار خوشحال خټك به پښتني نړۍ کې د ننګ توري او قلم غښتلي اتل او پهلوان تېر شوی دی او دده په اثارو کې د هیڅ ډول مضمون کمې او خامي نه لیدل کیږي .

دا بل مثال:

زمونږ دټولنې پوهانو د نوي فکر د روزلو اصلي ښوونځی سراج الاخبار بللی دی او په خپل وار سره ددې ستر ښوونځي زده کوونکو ته د قدر او عزت په سترګه کتلي دي.

د پورتنیو مثالونو څخه جوته ده، چې په غبرګو جملو کې د یوستوو جملو اجزاوې د یو توکیز، لنډو (اسمي او فعلي) او یا خو د اوږدو (اسمي او فعلي) غونډونو څخه جوړې شوي دي چې په لوړو مثالو کې یې ټاکلي غونډونه او جملې سره جلا ښکاري.

دغه ډول پیوستې غبرګې جملې د استعمال او معنا له مخې په ازاده (خلاصه) او محدوده (تړلي) سره بېلیدلای شي:

1- ازاده (پرانیستې): چې ددوو، دریو یا ډیرو جملو څخه جوړه شوي وي چې دغه شمیر نور هم لازیاتیدای شي په دې معنا چې غیر معینو یازیاتو جملو څخه دعطفي ربط او یا پرته له هغې څخه وي. البته دغه جملې په خلاص (ازاد) چوکاټ کې راځي لکه:

کله به باران وریده، کله واوره وریده، کله به شین شو، شین به شو، وریځ به شوه او د باران څاڅکي به شو.

2- محدوده (تړلي) غیر ازاده غبرګه جمله: دغه ډول جملې معمولاً په دوو جملو باندې ختمیږي کله نا کله دریو ته هم رسیږي.

لکه: 1- هغه ته ویدیدل ضروري وو خو خوب نه ورته.

په دې جملې کې مطلب او مقصد په وروستۍ جملې باندې ختم شوی دی. یا دا بل مثال:

2- دده کارونه هم ډیروو او تګ هم وریه غاړه و.

3- دی باید راغلی وای مګر رانغی.

4- دی تر اوسه په کور کې ناست و خواوس سمدستي ووت.

په همدې توګه زیات مثالونه راوړی شو. په دې برخه کې ځیني پښتو اصطلاحګاني او متلونه هم ځاییږي لکه:

څه لوریږ واوڅه د لوګري زړه لوته نه کیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې دغه خاصه ځانګړي اصطلاح د معنا له مخې په ټاکلي موقع کې استعمالیږي چې ترینه پوره مطلب اخیستل کیږي د عطف ادات په مرسته ددووجملو یوځای کیدنې سره پوره مقصد بشپړیږي او په جملې پسې د بلې جملې حاجت نه پاتې کیږي ځکه د لومړۍ جملې معنا د دویمې له مخې ثابته او پوره شوه.

په غبرګو پیوسته، جملو کې د یوستو و جملو نحوي رابطه:

ددغه ډول جملو په پیوستون کې یوستوې جملې په دوو لارو سره یو ځای کیږي:

1- د عطف اوربط په وسیله 2- پرته له عطف او ربط څخه.

اول : د غبرګې (پیوسته) جملې جوړښت د عطف او ربط له مخې:

هغه عطفي ادات چې ددغه ډول جملو په جوړښت کې نحوي تړون ښیي یعنې په غبرګو (مساوي) جملو کې د یوستوو جملو اړیکې او رابطه ټینګوي د مانا او مفهوم له مخې په لاندنیو دریو ډلګیو ویشل کیږي:

یو- هغه عطفي ادات چې د دواړو یوستوو جملو ترمنځ اتصال او پرله پسې والی ښیي.

په پښتو ژبه کې د لومړۍ ډلګۍ عطفي ادات (او) (و) دي چې اکثرا د خپلواکو مساوي جملو په ترکیب کې برخه اخلي: دغه عطفي ادات د یوستوو جملو د تړلو او ارتباط د پاره په لاندنیو صورتونو کې استعمالیږي.

الف: (او) د هغو جملو د پیوستون له پاره پکاریږي چې دوې یادرې پیښې په یوه ټاکلي وخت او زمان کې سرته رسیدلې وي یا ورسیږي.

لکه 1- ماشومان لوبې کوي او زاړه خوب کوي.

2- ملیار ګلان کري او ډبنن زو زان کري. 3- څوك به وطن ورانوي او څوك به وطن ابادوي.

په دغو دریو (مساوي غبرګو جملو کې) 1-2 مثالونه د اوسنۍ نابشپړې (استمراري). او 3- مثال دراتلونکې زماني نابشپړ صورتونه ښودل شوي دي.

4- زوړ کال په تیریدو دی او نوی کال راوران دی. همدارنګه د تیرې زمانې مثالونه هم ښودلای شو:

1- دوي تلل او هغوي راتلل. 2- ملالۍ له خپلې همزولې سره جګړه کوله او سپوږمۍ ورته خندل. 3- ما کتاب لوست او هغه لیك لیکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه دريـو واړو غبرګـو (مـساوي) جملـو كـې د هـرې يـوې جملـې فعلونـه د تيـرې زمـانې نابـشپړ صورتونه ښيي.

كيداى شي چې د فعل بشپړ صورت هم په دغو مـواردو كـې راوړل شـي. خـو زيـات اسـتعمال د نابشپړو فعلونو دى.

د بشپړو فعلونو د پاره دغه لاندې جملې ګورو:

الف: دوي به خپلو خپلو كورونو ته ولاړ شي او خپل خپلوان به وګوري.

ب: (او) د هغـو يوسـتو جملـو د پيوسـتون لـه پـاره چـې پـه هغـو دواړو (دريـو اړو) كـې پيښـې يـا واقعې يو په بل پسې راغلي وي. په دې مانا چې لومړۍ جمله كې يوه پيښه ذكر شـوې او ورپـسې د بلې پيښې پيښيدنه په دوهمې جملې كې راغلي وي.

يا په بل عبارت د يوې پيښـې پـاى او د بلـې پيـل وښيـي دا ډول جملـې پـه لانـدنيو مثـالونو كـې ګورو:

1- زوړ كال تېر شو او نوى كال راغى   2- كارپوره شو او هندو غره شو

3- منى راغى او دونو پاڼې ژېړې شوې   4- باغ پوخ شو او باغوان يې كوږ شو.

په دغو مثـالونو كـې ليـدل كيـږي چـې پـه هـره جملـه كـې لومـړۍ يـوه پيـښه ذكـر شـوې يـا سـرته رسيدلې او بيا په دوهمه جمله كې د بلې پيښې پيښيدنه راغلې ده.

دلته بايد وويل شي چې د هرې يوستوې جلمې فعلـي صـورتونه د تېـرې زمـانې بـشپړ حالتونـه ښيي.

همدارنګه په دې لاندينۍ امري جمله كې هم داسې قاعده راتلاى شي.

لكه : ورونو راشئ او د خپل هيواد د ابادۍ د پاره كار وكړئ.

دلته هم لومړي د يوه كار غوښتنه كيږي او بيا په دوهمې جملې كې د بـل كـار غوښـتنه كيـږي.

په پښتـو ژبـه كـې غيـر لـه دې داسـې مثـالونـه هـم شـتـه دې چـې د غبـرګـې (مـساوي) جملـې لومـړۍ يوستوې جمله يې د فعل بـشپړ (مطلق) او پـه دوهمـه يوسـتوې جملـه كـې يـې نابـشپړ (غيـر مطلق) فعلونه راغلي وي او دغه پورتنى مطلب تر سره شي.

لكه: زوړ كال تېر شو او نوې كال راروان دى.

دلته په دغې جملې كې (تير شو) او (راروان دي) دوې مختلفې زمـانې ښيـي يعنـې (تېـر شـو) د تېرې زمانې مطلق فعل او راروان دى داوسنۍ زمانې نابشپړ (استمرارى) ډول څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: کله هم (او) عطفي ادات هغه خپلواکي جملې چې ماناګانې يې سره بيلې او مخالفې وي سره تړي لکه:

1- نوم يې خان دی او کورېې وران دی 2- سريې لوی و او فکريې خام و.

3- هندو ستړی او خدای ناراضه!

دوه: هغه عطفي ادات (خلافي، مقابلوی) چې د دوويو ستوو جملو ترمنځ پيوستون راولي.

غبرګې (مساوي) جملې چې په پښتو ژبه کې د (خو، مګر، اما، نو، ولی،ليکن، يوازې) تورو په مرسته جوړيږي، دغه توري (ادات) هغه يوستوې جملې سره يو ځای کوي چې د جملو ماناګانې يې د يو بل نه خلاف او يا مقابل طور سره بيان شي.

څو مثالونه وګورئ:

الف: (خو)

1- پښتو د لغاتو يوه لويه ذخيره او پانګه لري خو له بده مرغه تر اوسه پورې په پوره ډول نه دي راټولې شوي. (رښتين).

2- دلته شاعرانو ډېرې سندرې ويلي دي خو نوی فکر په کې نه و (الفت).

3- ما په ځان پرده واچوله خو حاجتي غلی نه شو: (اجمل).

ب: مګر

(1) د زياتو ختيځ پوهانو په نظريه پښتو، سانسکريت او ستاد خور وخويندو په نامه يادیږي مګر اوس په کې يوازې پښتو ژوندی ده. (رښتين)

2- د کوه تور په لمنو کې ډير خلك کښته او پورته ګرځيدلي دي مګر د حق او حقيقت رڼا هر چانه ده ليدلې.

3- د هر يوه له سترګو اوښکې تويې شوې مګر د اسمان له سترګو يوه او ښه هم تويه نه شوه.

ج: (نو)

(د سيمنار د شروع کيدونه لس د ولس ورځې د مخه ماته د مضمون د ليکلو خبر راکړی شونو ما ژر ژر د يو خاص عنوان په ځای دغه لوی عنوان غوره کړ. (رښتين)

يادغه بل مثال: ما درته ويلي وو نو ته ولې رانغلې.

د: (بلکې) :

لنډی کوم معلوم ويونکی نه لري بلکې د ټول اولس يوه شريکه پانګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخك سنك نه ځوروي بلكې ټول خلك يې ځوروي.

هـ: (ولې):

(داسې غلې ژرندې اوس هم شته ولې مونږ او تاسوته نه ښكاري)

ما ډير صبر وكړ ولې بې صبره شوم.

و: يوازې: (1) ټول په كارونو بوخت وو يوازې ملالۍ په كوټه كې وزګاره ناسته وه.

(پښتو لنډۍ تر اوسه پور په كامل ډول نه دي راټولې شوي يوازې اته زره لنډۍ د پښتو ټولنې له خوا په 1334 ل كال كې خپرې شوي دي).

درې- هغه عطفي ادات (فاصلوي، بېلوونكي) چې دوه يا درې يوستوې جملې سره يو ځاى كوي په دې ډول غبرګو (مساوي) جملو كې د دواړو يوستو جملو څخه يوه پېښه تر سره كيږي يا تراجرا لاندې نيول كيږي او يا يوه د بلې پر ځاى راځي.

په پښتو ژبه كې عطفي ادات لږ دي چې يو دوه مثاله يې ښودلى شو.

يو د (يا) او بل (كه) توري دي چې سره نژدې مانالري. دغه توري (ادات) (يا-كه) هم مانيزدي. په غبرګو (مساوي) جملو كې د هرې يوستوې جملې په سركې راځي او يا د دواړو جملو ترمنځ راځي.

د جملو ترمنځ : 1- دوې خبرې كولې يا غلې ناست وو.

دلته د دواړو جملو ترمنځ د (يا) ادات راغلى دى ولې داسې ډير مثالونه (خصوصا متلونو، اصطلاحاتو) كې لرو، چې د (يا) ادات دوه ځلې پكې راغلى وي يعنى د هرې يوستوې جملې په سركې يو يو ځل راغلى وي:

لكه دغه لاندې مثالونه:

د جملو په سركې:

1- يا يارشه يا بيزار شه. 2- يا به دې واورم يا به مې واورې.

3- يا لويو غروته ځه يا لويو كوروته ځه.

او يا دغه لاندې ښكلې شعر ګورو:

يا به دابې ننګه ملك باغ عدن كړم يا به د پښتنو كوڅې كړم ويجاړې (غنى خان[1])

د (كه) له پاره مثال:

خوښه دې ده كه خوښه دې نه ده.

---

[1] د (يا) سره په ينو وختونو ك د (خو) (او) عطفي ادات هم استعمالي‌ږي چ البته د تاكيد مفهوم وركوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي په خپلو کارونو لګيا وو که وزکارناست وو.

دويم: په پښتو ژبه کې غبرګې (مساوي) جملې پرته د عطف له اداتو څخه:

په پښتو ژبه کې دغه ډول دوه يا څو (يوستوې) جملې کيداى شي پرته له عطف (ربط) له اداتو څخه په غبرګه توګه راشي. په دغه ډول جملو کې دويلو لحن او اهنګ ستره برخه لري. په وينا کې دغه يوستوې جملې دويلو داهنګ، لحن په واسطه سره ترل کيږي مګر په ليکنه کې د ساده جملو ترمنځ بېلوونکې نښې (کامه) راوړل کيږي چې د جملو ترمنځ د ارتباط وظيفه ترسره کوي او يوه جمله له بلې څخه د هم دغې نښې په واسطه بېليږي.

لکه: (1) د ژمي واورې شروع شوې، هر څوك تيارې غلې ته کښيناست (الفت).

2- زما په خيال دا ټول بې فايدې کړ او دى له دې خبرې نه هيڅوك انکار نه کوي (رښتين).

3- احمد شاه بآبا په خپله باذوقه اديب و له تصوف سره يې ډيره دلچسپي درلوده.

4- نرخونه له پخوا نه جګګ شول، هر څه د اور په بيه شول.

په لوړ و مثالونو کې هره جمله يوه ځانګړې جمله ده او ددوي ترمنځ يو معنوي ارتباط وينو. پاتي دې نه وي چې د دوويا زياتو ساده (يوستوو) جملو رابطه او اړيکې پرته له عطفى اداتو څخه د پښتو ژبې په زياتو متلونو او اصطلاحګانو کې هم وينو. د بېلګې په توګه دا لاندينې متلونه ګورو:

1- او ښان نه ژاړي بارونه ژاړي.

2- جنګګ سوړ شو ميرى تود شو.

3- په غار موږې وګته په سيورې يې وختله

4- سترو ګټله هو ساوو ختله.

5- زه پور غواړم دى لاتور غواړي.

په دغو متلونو کې ليدل کيږي چې د هر يوه متل هره يوه برخه جلا او مستقل صورتونه دي خو د معنا له مخې سره معنوي او کلك فرازيالوژيکي ترکيب يې جوړ کړى دى. پرته له دې څخه په ځينو محاورو او اصطلاحګانو کې هم دغه موضوع ښودلى شو.

1- غله ته وايي غلا کوه د کور خاوند ته وايي ځان ساته.

2- زه پور غواړم ته وايي پتيرې پخې کړه.

3- يو له لوږې مري بل يې سرته پراټې لتهوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه په مساوي غبرګو جملو کې چې خلافی یا متقابلې معناوې ولـرې هم د عطف ادات نه وي راوړل شوې. په دغه ډله کې داسې جملې هم سره یو ځای کېږي، چې د معنا له مخې یو د بـل متقابل صورتونه ولري لکه:

یو خوا پړانګ دی بل خوا ډانګ دی.

یو خوا ظلم دی بل خوا زور دی.

کورټ کورټ دلته کوي هګۍ بل ځای اچوي.

نن په ځمکه ګرځي سبا په اسمان

نن یې شلیدلې څپلۍ راښکلې سبا به یې د موټرو نه کوزه پښه نه کېښوه.

د غبرګو (مساوي) پیوستو جملو ځینې نورې ځانګړتیاوې:

1- کیدای شي چې څو ساده (یوستوې) مستقلې جملې د عطف د اداتو په مرسته او هم پرته له عطف څخه ارتباط پیدا کړي.

لکـه: غرونـه و جړکیـدل، سیندونه وشـهېدل، بادونـه وزغلیـدل، سـتوري وځرخیـدل، کائینـات وخوځیـدل، د زیړنـدې او ودې لـه مخې بندیزونـه لـرې شـول، د ځمکې لړمـون وسـپړ دی شـو او د پسرلي ښکلې څېره رابر څیره شوه. (رښتین).

په دغه مثال کې وینو چې اته یوستوې جملې دي چې اوه جملې پرته له عطفي اداتو څخه سره یو ځای شوي او روستنۍ اتمه جمله ورسره د (او) په مرسته ترون ښیي.

2- کله هم داسې پېښیږي چې غبرګې (مساوي) پیوستې جملې کې چې د یـو شـمیر یوسـتوو جملو سره یې ترون او پیوستون مونـدلي وي او د ټولـو جملو د خبر په برخه کې کومکي فعـل په بیابیا (تکراري) توګه راغلي وي نو په دغه ډول جملو کې خبر په پوره توګه یـو ځلې راوړل کیـږي او په نورو جملو کې یې راوړل ضروری نه دي.

ځکه هماغه یو خبر د ټولو جملو سره به ارتباط لري. لکه: کتابونه ډیروو څه یې ښـه او څه یې نه. په اصل کې درې جملې دي (1) کتابونه ډیر وو. (2) څه یې ښه (3) څه یې نه.

خبر په لومړۍ جملې کې پوره او په نورو کې بشپړ شکل نه لري.

3- همدارنګه داسې هم پیښیږي چې په دواړو یو ستو جملو کې د خبر برخه پوره نه وي.

لکه:

ډیریې مال بدیې حال، ږیره زما واك یې د ملا. په خوله خوږ په زړه کوږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- په دغه ډول جملو کې چې مبتدا يو تن يا يو شی وي او څو خبره ورسره راغلي وي نو په لومړۍ برخې کې مبتدا راوړل کيږي مګر په نورو برخو کې يوازې فعلونه راوړل کيږي:
اوښکې خوړونه شو، بيا سيندونه شوه او بيا وياله شوې او وروسته د ګل په شاخ کې وځليدې.
5- دغه رنګه غبرګې جملې چې پرته له عطف، ربط څخه ترکيب شوې وي په يوه وخت کې د څو پېښو، واقعو او پديدو اظهار به هم وي. يا په پرله پسې توګه او يا يوه جمله د علت او معلول په توګه يا د نتيجوي شکل په توګه راځي او يا د يو بل سره په مقابلوي توګه راغلې وي.
کندهاري کوچيان هر پسرلی د پامير او چتې ځمکې ته ورخېژي او بيا ژمی بېرته د کندوز او سمنګانو هوا روته راکوزيږي.

2- غبرګې تابع (مختلط) جملې:

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې چې (يوه يې اصلي او بله يې فرعي) وي يا (خپلواك او ناخپلواك) د تابع کوونکو ارتباطاتو (تړونو) له مخې د نورو غبرګو جملو څخه يې بېلولی شو، په تابع غبرګو جملو کې د يوستوو جملو ترمنځ رابطه او تړون د تابعيت رابطه ده يا په بله وينا يوه د بلې تابع وي.
په هغو جملو کې چې اصلي او اساسي مطلب ځای شوي وي عمده (اصلي) جمله ده اوهغه چې د اصلي جملې د برخو شرح او بيان وکړي او د نوموړې اساسي جملې تابع وي فرعي نا خپلواکه جمله ده، چې د تابع کوونکو او تابع کيدونکو په نامه يې هم نومولی شو.
تابع جمله هغه جمله ده چې د اصلي جملې جزوي او پرته له اصلي جملې خپله معنا ښکاره کولی نه شي لکه دغه لاندې مثال:
هغه هلك چې پرون دلته راغلی و د احمد زوی دی.
هغه هلك د احمد زوی دی اصله خپلواکه جمله ده او چې پرون دلته راغلی و. تابع جمله ده.
په پښتو ژبه کې اصلي جمله کله د تابع نه د مخه او کله هم وروسته راتلای شي او کله هم د مبتدا او خبر ترمنځ راځي.
لکه : نوی او ښکلی ښار مې وليد چې لوړې ونې او ودانۍ درلودې. په پورتني مثال کې لومړۍ عمده او دوهمه تابع او د (چې) ربطيه سره يې تړون موندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حساب د جملې لومړۍ برخې ته اصلي او دويمې ته فرعي يا تابع جمله ويل کېږي[1].

ښايي ووايو چې اصلي جملې هرکله (د مخه) نه راځي بلکې د فرعي (ناخپلواك) جملې نه وروسته هم راځي.

لکه: کله چې دوی دواړو خبرې کولې ماخپل کتاب خلاص کړ. په دغه جمله کې (ما خپل کتاب خلاص کړ) اصلي (عمده) جمله ده.

غبرګې جملې هم دربطي تابع اداتود استعمال له مخې دمعنا په لحاظ بيل ډولونه لري چې وروسته به يې وښيو!

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې هم د نورو غبرګو او يوستوو جملو په شان چې د مخه مو د هغو يادونه وکړه په لنډو اواوږ د و جملو باندې بېلولی شو. دلته يې راوړنه تکراري ده .

د غبرګو تابع جملو ډولونه د معنا او تابعيت له مخې:

ترکومه ځايه چې ښکاره ده په پښتو ژبه کې د غبرګو (پيوستو او تابع) جملو د ډولونو ټاکلې ويشنه نه ده شوې خو د څېړنې او پلټنې له مخې په لاندې توګه يې بېلول غواړو، ولی دا به هم پوره او بشپړ کارنه وي. ښايي په راتلونکې کې دغه موضوع نوره هم وپلټو.

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې د معنا له مخې په لاندې توګه راوړو:

1- بياني تابعيت:

په دغه بياني جملې کې تابع جمله داصلي جملې شرح او توضيح کوي. په دغو جملو کې اصلي (عمده) جملې د مخه او تابع (فرعي) وروسته راځي چې دا زياته اوږده شرح هم غواړي.

لکه: الف: ده وويل چې ماته يو ښه ساعت راوړه.

ب: ويلي شم، چې په نړۍ کې ډېرې کړکېچنې مسئلې شته دی.

ج: تاسې خو ماته اجازه راکړئ چې خپل مقصد ووايم.

2- تشريحي جملې: هغه دي چې د اصلي جملې د يوې برخې شرح او څرګندونه کوي. په دغه ډول غبرګو جملو کې تابع جمله د اصلي جملې د مبتدا (فاعل) خبر، مفعول او متمم شرح او وصف کوي چې په لاندې توګه يې راوړو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر دوهم وك! كابل** 1370 **لمريز كال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

الـف: د مبتـدا تـابع غبرګـه جملـه: چـې دمبتـداء (فاعـل) د حالـت او وضـعیت ښکارندویه وي دلته په اصلي او فرعي دواړو جملو کې فاعل یا مفعول یو شخص وي.

1- دده څه کار وو چې دلته راته.

په دغه دواړو جملو کې فاعل یو تن او (چې) د دواړو جملو ترمنځ تابع کوونکی ربط دی.

2- ټول خلك غواړي چې دښمن له ملکه وباسي. په دغه جمله کې (ټول خلك) فاعل دی.

یا دا مثال: څمکه هغه سوځي چې اور پرې بلیږي.

په دې جمله کې مبتدا هغه څمکه چې اورپرې بلیږي (فرعی)، سوځي (خبر).

په جمله کې تابع کوونکی توری په ساده او مرکب ډول هم راځي. اسـتفهامي، اشـاري، ربطـي ضمیرونه په دغه برخه کې زیات راځي.

1- څوك چې وزګار شي یاغل شي یا بیمار شي.

2- څوك چې د خپل هیواد سره مینه لري هغه د خپل وطن د لوړتیا له پاره زیار وباسي.

3- څوك چې خوشحال ختك پېژني او یا دده نوم یې اوریدلي وي هغه دا هم مني چې خوشـحال ختك د پښتو ژبې لوی نومیالی شاعر تېر شوی دی.

په پورته جملو کې لیدل کیږي چې دجملو په لومړیو برخو کې د (څوك چې) ربطـی ضـمیرونه د فاعل په توګه او دوهمي برخې یې (هغه) د اشاري ضمیرونه (د (څوك چې) له پاره راغلي دي خو کله داسي هم کیږي چې په دغه ډول جملو کې اشاري ضمیرونه رانه شي او هماغـه مطلب څرګنـد کـړي. لکه:

1- څوك چې لاس تنها کې نه کړي خواري ونه کړي زحمت ونه باسی هـو سـایي نـه شـي مونـدلی. دلته د لومړۍ جملې پـه ارتبـاط دوه نـورې جملـې هـم د عطـف پـه توګـه راغلـي او دوهمـه جملـه کـې (هغه) اشاري ضمیر حذف شوی دی.

2- څوك چې دخلکو د پاره څان ستړی نه کړي ښه سړی نه دی.

په متعدي ماضي فعلونو کې د (څوك چې) ضمیرونه په غیر اصلي حالت کې راځي.

لکـه: چاچې زه کارتـه نـه پرېـشودم هغـه ماشـومان وو. یعنـی ماشـومان وو چـې زه یـې کارتـه نـه پرېښـودم.

چاچې په خپل وطن سرونه بایللي دي هغوی تل په عزت یادیږي.

چاچي غټه چوکۍ غوښتله پیدایې کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مرکب ډول: هر + ځوک + چې:
هر څوک چې کوښښ کوي کامیابېږي.
- هر څوک چې له دښمنه تېښته وکوي نو تل پېغور ورته پاتې کیږي.
هغه + ځوک + چې:
2- هغه څوك چې خپل خپل کارونه په خپل وخت سره سرته رسوي هیڅکله نه ستړی کیږي.
دغه ډول جملې چې د تاکلي ربطي مرکبو ضمیرونو (هر څوك چې) پـه مرستـه جوړې شـوې وي نو فعل معمولاً په حالیه (ناتیره) زمانه کې راځي. د (هر څوك چې) مغیره شکل (هر چا چې) دی چې د ماضی متعدي فعلونو سره راځي. لکه:
هر چاچې زحمت گاللی وي راحت به یې لیدلی وي.
هر چاچې کارکړی وي نتیجه به یې لاس ته راوړې وي.
داسې جملې هم لرو چې یوه تابع جمله یې د تېرې زمانې مطلق فعل ونیسي او بله (اصلي جمله یې د راتلونکې زمانې فعل وي.
هر چا چې ښه کتاب ولیکه هغه ته به انعام ورکړ شي یا (ورکـول کیـږي) یعنـی د فعـل بـشپړ او نابشپړ دواړه صورته راځي.
هر چاچې کار وکړ ګټه به تر لاسه کړي.
د (هغه څوك چې) له ترکیب سره تابع مرکبه جمله جوړه شوې وي نو دلته د اشاري ضمیر راتلل د ارتباطی ضمیر سره خاص د تاکید او اشارې مفهوم زیاتوي مګر کیدای شي چې په دغه ډول ترکیبونو کې (هغه) ضمیر هم حذف شي.
لکه: هغه څوک چې د وطن د پاره زیارنه شي گاللی ښاغلی سړی نه دی.
- هغه ځوك چې د ډیر احترام او ستاینې وړاو پر مونږ ډیر حق لري زمونږ نیکونه دي.
په مغبره صورت کې:
هغه چاچې په وطن سر قربان کړی دی په تاریخ کې به روښانه ستوری وي.
هغه غبرګی جملې چې په دواړو جملو کې یې فاعل یا مفعول یو ځیز، (شی) وي:
څه د (چې) د ربطي تابعیت سره:
1- څه چې وي هغه به وي. څه چې کیدل هغه وشول.
2- څه چې په پښتو ادب کې تر اوسه پورې لیکل شوي دي، هغه ټول زمونږ ادبي شتمني ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- هر څه چې کيږي، هغه به کيږي.
4- هغه څه چې ژمې ته په کار وي هغه واخله.

الف: فاعل نوم وي:

1- منشي احمد جان د پښتو ژبې يو مشهور ليکوال د تاليف او تصنيف خاوند دی چې د ډېرو ښو نثر ليکونکو څخه ګڼل کيږي.
4- ميرزا خان انصاري چې د پښتو ادب په پخوانو شاعرانو کې لوړ مقام لري با ارزښته ديوان يې ليکلی دی.

ب: د مفعول دحال او کيفيت ښکارندوي وي:

زه هغه چاسره مينه لرم چې د وطن سره مينه ولري.
زه هغه شی خوښوم چې د نورو هم خوښ وي.
د مفعول ځرګندويه جمله د اصلي جملې په مسند پورې د (چې) په وسيله تړل کيږي. په اصلي جملې کې ضميرونه اشاري استفهامي، نومونه، ترکيبونه (عددي، اضافي، اشاري) او داسې نور کېدای شي، چې د مفعول په توګه وي. په دغه صورت کې تابع جمله د هغه مفعول معنا ښکاره او ځرګندوي.
دلته ددې خبرې ضرورت هم شته چې د اصلي جملې فعل تل متعدي فعلونه وي نوځکه پرته له مفعول څخه پوره معنا نه ځرکندوي.
1- زه څه وينم چې ته يې نه وينې.
2-زه ځوك غواړم چې خبرې ورسره وکړم.
3- تاسې ما شومان ګورئ چې لوبې کوي.
همدارنګه مفعول په ترکيبی ډول:
1- زه هغه ځوك خوښوم چې د وطن رښتيني خدمتګار وي.
2- زه هغه څه غواړم چې دلته نه پيدا کيږي.
3- دوې هغه وعدې چې خلکو ته يې ورکړې وې تر سره نه کړې.
4- دغه کتاب چې دی يې لولې ښې موضوعګانې لري.
يو بل مثال: زما داسې ګل خوښيږي چې ښه ورېږ ولري.
داسې اوبه راکړه چې خوږې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنيو جملو کې څه، څوك، ماشومان، هغه څوك، هغه څه، دغه کتاب، داسې ګل او داسي اوبه د مفعول په توګه چې په لومړ يو تابع جملو کې يې شرح او توضيح ګاني شوي دي. يعنی د اصلي جملې د مفعول په حيث په څېرمه (فرعی) جملو کې د هغوي د حال کيفيت وضاحت او څرګندونه ده.

يو څو مثاله چې مفعول د تابع جملې په سرکې راغلي وي.

څه فيصلې چې پښتنو ليکوالو د مفاهمې له لارې په ادبي جرګو کې منلي دي بايد له نظره ونه غورځولې شي. هغه کورونه چې ما ليدلي دي پاخه نه دي.

د مفعول په تابع جملو کې داسې هم وي چې د (چې) تابعيت د مفعول څخه د مخه وي.

چې څه ورته وايم هغه مني.

چې چاڅه ووې هغه ماوکړل.

چې چاڅه ټوټکې راوښودلې هغه مې کړي دي.

ج: هغه تابع جملې چې د فاعل او مفعول دواړو حالت او کيفيت څرګندوي:

لکه : اڅك چې يو ښه قلم درلود پرون ورڅخه ورك شو.

د : تابع مرکبې جملې چې د (خبر- مسند) يا فعل حالت او کيفيت بيانوي. دلته تابع جملې د اصلي جملې (خبر، فعل) حالت او کيفيت شرح کوي.

لومړی مونږ هغه مثالونه راوړو چې د جملې خبر اشاري ضمير او کومکي فعل (نژدې او لرې) وي او بيا د ربطي (چې) په واسطې د بلې جملې سره ارتباط ولري:

1- دخلکو وظيفه داده چې د وطن په ابادولو کې زحمت وکاږي.

2- زمونږ يوازينی کار به داوي چې خپل هيواد اباد کړو.

3- وسله هغه ده چې په لاس راغله.

خبر د ټاکلي توصيفي ترکيب په توګه:

4- دا يو ډير ښه قلم دی چې په بل ځای کې نه پيدا کيږي.

5- دده يو غټ صفت دادی چې د هر چا له غمه خوب نه ورځي.

6- شخص د پاره: اديب هغه څوك دی چې په ادبي علومو کې د پوهې خاوندوي.

7- اسمي خبر په تابع جملو کې د (داسې) قيد راغلی وي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان ډیر خلك داسې دي چې خپله ځمکه په خپله کري.

8- خبر د مقدار او اندازې ضمیر په توګه:

لنډه دا چې ددې ماشوم وړ وکوالی او کمزوري دومره وه چې د ژوند تمه یې نه کیدله.

9- تابع خبر د اشتراکیت د قید او د اشاري ضمیر سره د ترکیب په توګه:

د هر اولس ډیري خوږې کیسې او خوږې سندرې هم هغه دي چې زړه راکښون ولري.

10- خبر د یو اشاري (توصیفی) ترکیب (غونډ) په توګه:

حمید ماشوخیل هغه نازکخیال شاعرو چې اسمان ته د شعر زینې ایښودل د اسمان ستوري د شعر په لړ کې پیل دده هنر دی.

11- تابع خبر عددي ترکیب وي:

دادریم وار دي چې زه راځم او ته نه یې.

غبرګه جمله چې د (اندازې درجې مقدار) تابعیت ولري:

غبرګه تابع جمله چې د اصلي جملې د فعل د پېښید درجه اندازه او حالت بیانوي. مونږ په دې برخه کې د (داسې) او (دومره) ضمیرونه هم په دغه ډول جملو کې وینو چې د مقدار او کیفیت دپاره وي.

داسې د مقدار او د کیفیت د پاره:

دومره د اندازې د پاره. په نحوي استعمال کې د اندازې او درجې د قیدونو دنده ترسره کوي.

1- داسې او دومره د صفاتو سره رابطه لري. 2- د فعل سره هم رابطه ښیي.

لکه: ځیني جملې او کلمې په وینا کې دومره لنډې شوي دي چې یوې کلمې غونډې وي. داصلي (عمده) جملې اندازه د تابع جملې څخه ښکاري یعنی د اصلي جملې تفسیر کوي همدارنګه داسې:

دوي داسې کلك ویده شوي وو، چې د هیچا په چیغو او نارونه ویښیدل.

پرته له دې د (څومره، څومره چې، ترکومې اندازې، ترکومه، هرڅومره، هر څومره چې او داسې نورو تابعي کلمو په مرسته غبرګې تابع جملې په پښتو ژبه کې موجودې دي. ددې دپاره دغه لاندیني مثالونه ګورو:

1- څومره چې ګړې تېریدلې هغومره په خلکو کې د مهربان افسر دراتلو تلوسه زیاتیدله.

2- څومره به چې وخت تیریدونو هغو مره به خلك زیاتیدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- څومره چې به شپه پخيدله نو د خان پريشاني به زياتيده.
4- هر څومره چې د يو ملت شعر او ادب عالي وي هغومره يې اخلاقي نظر او روحيات يې لوړ وي.
5- ترکومې اندازې چې (په کومه اندازه چې) علمي سويه لوړيږي او ترکومه حده چې خلك له حقايقو سره اشنا ء کيږي په هماغه اندازه د خلکو د هدف مقام لوړيږي. د پورتنيو جملو په ساختمان کې وينو چې:
1- د جملو لومړۍ فقرې فرعي او دوهمې فقرې اصلي (خپلواکې) دي.
2- په(1-2-3) جملو کې د فعل نابشپړ صورت او تېره زمانه په دواړو جملو کې څرګندوي.
4- جمله د مطلق (بشپړ) فعل ښکارندوينه کوي.
5- په جمله کې د اوسنۍ زمانې د نابشپړ (استمراري) فعل جريان راغلی دی.
په دې برخه کې داسې مثالونه هم وينو چې اصلي جمله د څو فرعي جملو غوښتونکې وي.
تاته ښه معلومه ده، چې هر حرکت په لومړۍ مرحله کې د رنګارنګو موانعو او مشکلاتو سره مخامخ کيږي نوڅومره چې هغه حرکت مخ په وړاندې ځي او زمانه ورباندې تيريږي هغو مره يې په مخ کې موانع کميږي.
په دغه ډول مرکبو جملو کې مونږ مقابلوي او نتيجوي مفاهيم هم ونيو چې په پورتنيو مثالونو کې يې بيلګې شته دی.
د ځای (مکان) تابعيت : معمولا غبرګې تابع جملې د هغو ربطيه نښو په مرسته چې د ځاي څرګندونه وکړي د اصلي جملې سره يو ځای کوي او تابع جمله د اصلي جملې د ځای شرح او څرګندونه کوي په دې معنا چې د عمده جملې د فعل پېښيدنه په کوم ځای کې شرح او دغه د ځای تابع جمله د چيرې، چيرته، کوم ځاي کې سوالونو ته ځواب ورکوي.
د (هلته، چيرته، چيرې) قيود د (چې) ربطي ضمير سره تابع جملې د اصلي جملو سره نښلوي او هم په دغه وخت کې د تابع جملې يو جز (ځای) هم ګڼل کيږي:

چيرې دې ښه هلته دې شپه:

د ځاي تابعيت د مرکب ترکيب په واسطه: هر چيرته چې، د ثقافت خاوره بډايه او حاصل خيزه وي د علم او هنر بوټي هم هغلته زرغونيږي او ګلان نيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه ډول جملو کې (هر چېرته) په مقابل کې (هغلته) او د (چيرته چې) به مقابل کې هلته راوړی شي.

په اصلي جمله کې چې ربطي کلمې نه وي تابع جملې د هغه د اصلي جملې بيان څرګندولای شي لکه:

چيرته چې ځې ما هم له ځان سره بوځه.

همدارنګه چې د چيرې قيد او ربطي ضمير چې په تابع جملو کې راځي نو د قيد (چيري) په ځاي نوم(ځاي) هم په دغه برخه کې راځي او په اصلي جمله کې د ځاى د قيد وظيفه تر سره کوي.

مونږ په داسي ځاى کې استوګنه کوو چې نور څوك نشته. يا مونږ داسې ځاى ته راغلي وو، چې د غاښي ترسره پورې نورې نيغي او کږې وږې لارې نه وې پاتې.

دغه بل مثال کې ګورو چې په دواړو کې قيد راغلی او د ځاى تابعيت په څرګند ډول ليدلای شو.

مونږ هغه ځاي ته ولاړ و چې هلته خلك نه اوسيږي.

په دغه ډول جملو کې داسې اشکال هم ليدلی شو چې د تابع جملې مسند د اصلي جملې څخه وروسته (په پای کې) راغلي وي لکه:

يوه ورځ مونږ هغه ځاى ته چې هلته د ورکتون ماشومانو لوبې کولې ورغلو.

غبرګې جملې چې د وخت تابع جمله ولري:

په پښتو ژبه کې د وخت تابع جملې معمولاً د (اصلي) جملونه مخکې راځي. د وخت څرګندونه د (چې) ساده ربطيه او مرکبو شکلونو کې لکه: کله چې، څه وخت چې، هغه وخت چې (هله- هاله هغه مهال چې، هر کله چې، تر څو پورې، چې، ترڅو چې، څو چې او داسې نورو په مرسته کيږي.

لومړی، د (چې) په مرسته تابع جمله:

چې ته راشې زه به ولاړ شم.

زه به هله ځم چې خبره خلاصه شي.

يا دا شرف خان هجري دغه شعر:

ما هاله د ځان ماتم وکړ په وينو+ چې اټك وته مې شاه کړه په ژړا شوم.

يا دا بل مثال: هله به خبر شې چې تارو جبې ته ورشې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هغه غبرګه جمله کې چې يوه پېښه په دواړو (اصلی، فرعی) برخو کې تکرار او يا بېلې بېلې واقعې وي د (چې) ربطيه د فرعي جملې په سر او يا په دوهمه برخه کې د اصلي غړي نه وروستی راشي.

فرعي جمله د مخه او اصلي جمله وروسته د (نو) سره شروع کيږي. په دې معنا چې د شرطيه جملې نه وروسته جزائيه جمله د (نو) سره پيل کيږي.

لکه: چې شپه په تېريدو شي نو سباپسې را درومي.

چې خلك ترينه لاړل نو دی غريب يوازې پاتې شو.

دلته (چې) د وخت په معنا استعماليږي.

کله هم د (چې) تړونی د فرعي جملې د يوه غړي نه وروسته هم راځي. د فاعل مربوطه غړونه وروسته.

د فابريکې خاوند چې دا خبره واوريده سم د لاسه يې فابريکه وتړله.

(چې) په تابع جملو کې د قيودونه وروسته هم راځي.

1- پروسږ کال چې راغلی وم نو دلته يو بنه شاځلمی چامړ کړی و.

2- دې زمانه کې باد داسې را الوتی دی چې تـه پر کرسۍ ناست وې نو ستا هم سترګې په اسمان کې وي.

په (2) جمله کې(چې) د (کله چې) په معنا د تابع جملې په سرکې راغلی دی.

په پښتو ژبه کې دچې ربطيه (تړوني) سربيره په نورو معناګانو د زمان معنا هم ورکوي او په دې ډول جملو کې عمده (اصلي) جمله د تابع جملې څخه وروسته راځي.

د تابع او اصلي جملې خبر، په هغو جملو کې چې چار ياکار په دواړو جملو کې په يوه وخت (زمان) کې سر ته رسيدلی وي د قاعدې په توګه د دواړو جملو فعلونه استمراري (نابشپړ) صورت ښيي: چې لمر راخيژي نو ورځ کيږي.

مېلمه چې له کوره وځي نو کور به هم ورسره بدرګه ځي.

همدارنګه داسې جملې هم شته چې د تابع (فرعي) جملې فعل مطلق (بشپړ صورت) او اصلی (خپلواکه) جمله استمراري (نابشپړ) شکل ولري:

زه چې ترې شم او به غواړم. زه چې ستړې شم استراحت کوم. دوستان چې سره مخامخ شي نو روغ برسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله هم زمانه پيښنه د مطلقي (بشپړې) تېرې زماني ښرګندونه کوې.

1- چې درخو سترګې وغړولې نو هغه بشره ورته ولاړه وه، چې د چا په خيال کې او ده شوې وه.

په دې ترتيب يو بل مثال هم راوړو:

چې يوه پيښنه (عمل) په پرله پسې توګه يعنی د يوې پيښنې پاي او د بلې پيل وي.

داکبر خان خبرې چې مې واورېدې په زړه مې ورته اور بل شو.

همدارنګه هغه غبرګې تابع جملې چې فرعي جمله يې د اوسنی زماني او اصلي جمله يې دراتلونکي زمانې د بشپړ فعل ښرګندويه وي.

1- احمد چې له ښوونځي نه راشي نو بازار ته به يې ولېږم.

2- چې منزل ته ورسيږو خبرې به وکړو.

غبرګې جملې چې د مقصد تابع جملې ولري:

د مقصد تابع جمله د اصلي (ځپلواکی) جملې په فعل (مسند) پورې د (چې) ادات په واسطه نښلې لګه:

زه راغلم چې تا ووينم. 2- کتابتون ته ځم چې کتاب ولولم.

د مقصد تابع جمله د اصلي (ځپلواکې) جملې څخه مخکې هم راځي نو هغه وخت د تابع جملې په پيل کې (ددې د پاره چې) ربطيه (سيوز) راځي. (ددې د پاره چې په ازموينه کې بريالی شي ښايي ښه سبق ووايي:

علتي ياد علت تابع غبرګه جمله:

هغه ده چې يوه په کې د بلې دليل اوسب وي او د علت (ربطيه) ادات (ځکه، ځکه چې چې، دا چې، په دې چې، نوولې او داسې نور دي.

همدارنګه له دې کبله چې، له دې سببه چې، هر کله چې، (څنګه چې) هم مرکب تړونکی علتي ارتباط ګڼل کيږي[1].

1- بريالی په ښوونځي کې بريالي نشو ځکه چې سبق يې نه وويلی.

دلته د بريالي د پاتې کيدو علت د سبق نه ويل دي.

2- دغه سړی ښه عادت نه لري ځکه ورسره څوك راشه درشه نه کوي.

---

[1] دمقصد په تابع مرکبو جملو ک فعل داوسنۃ زمانۃ مطلق شکل راوؤل کيږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون پوهنځي ته تللی نه وم ځکه ډیر کارمې درلود. دلته عمده اصلي جمله د مخه او مله یا تابع جمله ورپسې راغلې ده.

هغوي خوماته غټ غله وو ځکه چې یووټ یې راباندې په څو څو شانه خرڅ کړی دی.

عمده تابع

همدارنګه دغه بل مثال هم ګورو:

الف: په زور او دولت مې ځان میمبر کولو ددې د پاره چې میمبری کې نور زور او دولت پیدا کړم.

په دغه مثال کې دوهمه جمله اصلي او عمده جمله ده.

ب: زه ددې له پاره (له دې کبله) ستا سره ځم چې لار درته وښایم:

تابع اصلی عمده

ج: ښنګه چې تاویلي وو نو ځکه راغلم.

د: ښنګه چې دی ناروغه ونورانغي.

پورته د الف: ب، ج، د، مثالونو کې وینو چې ورستۍ جملې اصلیس یا عمده دي او مخکنۍ تابع (فرعی) جملې دي.

غبرګه شرطیه تابع جمله:

په دغه ډول غبرګه جمله کې هم یوه اصلي او بله (فرعي) تابع جمله وي او تابع جمله معمولاً د اصلي جملې څخه د مخه او کله هم وروسته یا داصلي جملې په منځ کې هم راځي په دغه ډول جملو کې اصلي جمله د شرطي جملې یوه برخه یا د هغې ځواب هم ګڼل کیږي.

په پښتو ژبه کې شرطیه جملې د (که چیرې، که چیرته، که کله او همدارنګه د (چې) د ارتباط په مرسته سره نښلي په نحوي لحاظ د (که او چې) ترمنځ په شرطي جملو کې فرق نشته.

1- که:

1- که ته راغلې زه به هم درشم (راتلونکی زماني فعل).

زه به درشم اصلی جمله، که ته راغلی تابع ده.

2- که ملالۍ دې ولیدله سلام ورته ووایه.

ملالۍ دې ولیدله (تابع) ملالۍ ته سلام ووایه (اصلی).

3- که باد نه وي ونه نه ښوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- که داسې يې شميرم نو زه به يې په شميرلو ستړی شم او تاسې په لوستلو. په دغه مثال کې د شرط او جزا دواړه (ربط) راغلي دي. يعنی په کومه جمله کې چې د شرطيه (ربط) راغلی وي نو (جزائيه) ربط هم راځي او هم پرته له هغې څخه لکه چې په لوړو مثالونو کې مووليدل.

که چاړه د سروزرو شي نو په کيډه (ځيګر) خوېږي څوك نه منډي.

2- (چې) د شرط په معنا:

چې شاعر دې دوست شي شعرونه يې ستايه

دلته (د شاعر شعرونه ستايه) اصلي جمله ده چې شاعر دې دوست شي) تابع جمله ده.

همدارنګه دغه مطلب په لاندې متلونو او اصطلاحګانو کې هم ليدای شو.

1- چې ولاړ شي تر بلخه درسره به وي خپله برخه. (2) چې نه دې وي له موره ورته مه وايه چې وروره (3) چې خان يې په ياران يې.

2- د شرطيه له پاره (مرکب ربط) لکه (که چېرې – که کله) هم دود لري.

که چېرې په تندې يې د تور کاکا د ديوال داغ نه وي نو ما به هم نه وپېژندلی.

3- که کله: که کله راپېښ شوې نو موزيم ته به لاړ شو.

(که کله) د زمان مفهوم ورکوي خو بيا هم په دغه جمله کې د شرطه نښه ده.

په غبرګو تابع شرطيه جملو کې د فعلونو زمانه:

اول چې اصلي او فرعي جملې د اوسنۍ زمانې فعلونه ولري لکه:

1- که ته ځې ولاړ شه مګر ژر راشه.

دلته ګورو چې د تابع جملې فعل نابشپړ او اصلی جملې فعل بشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

2- که دې زړه غواړي چې زمونږ سره لاړ شې نو ځان جوړ وه.

د دواړو جملو فعلونه نابشپړه اوسنۍ زمانه ښيي.

3- که څوك يو کارکوي او شوق ورسره نه لري هغه هيڅ کله په هغه کارکې نه کامياببږي.

دوهم په غبرګه تابع شرطيه جمله کې چې اصلي جمله استمراري حال فعل او تابع يې مطلق (بشپړ) فعل حال راغلی وي.

1- که کومې پردی ژبې ته غوږ کيږدو نو غوږونو ته مو ځينې بې ربطه او ګډو د غږونه راځي.

لومړی فعل بشپړ او دوهم يې نابشپړ صورتونه دي.

2- که دهقان په خپلې ځمکې کې خواري ونه کړي له ځمکې څخه غله نه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- که یوه دیکه دې ورکړه　　　سایې خیژي.
مطلق　　　　　　　　　استمراری
دریم په شرطیه تابع جمله کې د تېرې زمانې فعلونه راغلي وي. لکه:
که لیك دې ماته لیکلای وای نو خوشحاله شوی به وم.
که تاسې ویلی واي ما به کتاب راوړی و.

د متضاد (تقابل) تابع غبرګه جمله:

دا هغه ډول جملې دي چې د اصلي (مستقلې) او تابع (فرعي) جملې ترمنځ په واقعي، غیر واقعي توګه تقابل او تضاد موجود وي او سره د اختلافه توازن هم ولري دغه ډول جملې معمولاً د (ترونې) ربطیه تابع اداتو په مرسته یو ځاي کیږي. دغه ربطیه تابع ادات یا ساده او یا خو مرکب ډول وي اوکله هم په ځینو ځایونو کې پرته د تابعیت له اداتو څخه ځرګندیږي. په پښتو ژبه کې زیات مثالونه د مرکب تابع ترونې (ربط) په وسیله ښودلای شو.

معمولاًلومړی ډول مرکب ترونی (تابع) د (که) شرطیه او مبهم ناتاکلي ضمیر (څه) او هم تاکیدي اداتو له ګډون (ترکیب) څخه جوړ وي بل ډول يې د (سره) قید او (له) ادات، (دې) اداتې ضمیر له ترکیب څخه جوړیږي چې وروسته به يې مثالونه راوړو. دغه تابع ادات د فرعي جملې په سر او یاد فاعل څخه وروسته هم راځي.

اصلي (مستقل) جمله معمولاً د (نو، ولې، نو بیا هم، خو بیا هم، ولې بیا هم، مګر، لیکن) خلافي اداتو سره پیل کیږي.

1- که څه هم مازیار ایستلی وخوبریالی نه شوم.
2- که څه هم مارابللی نه و بیا هم راغی.
3- که څه هم په دې ورځو کې د نړۍ لانجې زیاتې شوي دي خو بیا هم نړۍ (سولې) لپاره کوښښ کوي.

(سره له دې):

سره له دې چې ناروغ وم پوهنځي ته ولاړم. سره له دې چې کارمې درلود خو پوهنځي ته لاړم.
سره له دې چې ناروغ وم خو بیا هم پوهنځي ته لاړم.
د اصلي جملې په سر کې (ولی) هم ورسره راځي:
سره ددې چې په کور کې کومه ستونزه نه لري ولې وظیفي ته ناوخته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصلي جملو په سرکی مګر:

ژبه که څه هم په ښکاره ډول دغوښې یوه ټوټه ده مګر په حقیقت کې د انسان، سرېتوب، پوهه، ښه ژوند او داسې نور ټول په ژبه پورې اړه لري.

د مستقلې (اصلی) جملې په سرکې (لیکن):

که څه هم رښا لرږه شوه لیکن لاره ښه معلومیږي. همدرانګه د تابعیت ادات د جملې په سرکې او (سره ددې) د اصلي جملې په سرکې هم راوړل کیږي.

که څه هم هلې خلې موډېرې وکړې سره ددې خپلو هیلو ته ونه رسیدو.

په پښتو ژبه کې برسره پردې یو شمیر داسې مثالونه هم وینو چې ددغه پورتني مطلب څرګندونه کوي. که څه هم د تابعیت ترونی ورسره په ساده توګه او یا هیڅ نه وي خو بیا هم تقابل او تضاد ښیي.

1- وسله که بار ده په سخته ورځ په کار ده.

(2) که غرلوی دی پر سرېې لاره. چې دا د یو متل په توګه فرازیالوژیکي ترکیب ګڼل کیږي په بل ډول په داسې ویل کیږي. که څه هم وسله بار (زیاتي) ده خو بیا هم په سخته ورځ کې په کاریږي.

څوك یې په ګلي کې نه پریږدي وایي اس مې د خان کره وتړه.

دلته د تابعیت کومه نښه نه وینو خو څنګه چې د پښتو ژبې یوه مشهوره اصطلاح ده او دغه ترکیب په معنوي لحاظ یو فرازیالوژیکی تړلی مطلب څرګندوي.

سره له دې چې څوك یې په کلي کې نه پریږدي مګر وایي چې اس مې د خان کره وتړه.

مقایسوی (پرتلیز) غبرګه تابع جمله:

د اصلي جملې بیان د مقایسې په مرسته کیږي د څنګه، لکه چې، لکه څنګه چې، څنګه پروسیله مقایسه کیږي. (څنګه غروي هسې څناوروي).

څنګه مخ هسې خپېږه. یا څنګه ژرنده هسې دوړه.

نتیجوي غبرګه تابع جمله:

په دې ډول جملو کې هم تابع جمله د اصلي جملې نتیجه او پای بیانوي:

1- هغه ډیر زیاروکیښ تر څو بریالیتوب یې په برخه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- زه په خپله هم نه پوهيږم چې د سرو تعويذ ته ډرامه ووايم كه ناول، افسانه ده كه نور څه نو ځكه دا فيصله ګرانو لوستونكو ته پريږدم.

3- ده چې پر تو د چاى پسې سمدلاسه سرې او په وښبلي نو ناروغه شو.

غبرګي جملې چې د يوستو و جملو شمېر په كې له يوې يا دوو څخه تېرى كړې وي:

هغه غبرګې (پيوستې او تابع) جملې چې د مخه مو ښودلي دي په هغو كې دجملو شمېر او اندازه دووته رسيږي او په خپل خپل ځاى مور اوړي دي ولې ځنګه چې ليدل كيږي د ادبي پښتو ژبې په ساختمان او جوړښت كې داسې غبرګي جملې په نښه كولاي شو چې د درويا زياتو جملو لرونكي وي كه څه هم په خپله د پښتو ژبې د جملو په جوړښت او ساختمان كې ډير كړكېچن او مغلق شكلونه نه ځايږي، ولې تركومې اندازې پورې چې ليدل كيږي په پښتو ژبه كې ددغه ډول غبرګو جملو جوړښتونه په لاندې توګه راوړو:

الف: په غبرګه جمله كې چې د يوې يا څو جملو په واسطه د بلې مربوطه جملې كيفيت، حالت روښانه كړى شي.

ب: چې د اصلي (عمده) جملې نه وروسته دوه... داسې تابع جملې راغلې وي چې او له جمله يې د مبتدا توضيح كوي او دوهمه يې د لومړي تابع جملې وضاحت كوي[1].

په غبرګو تابع جملو كې داسې مثالونه وينو چې دوه اصلي جملې يا ورسره دوه فرعي جملې (تابع) راغلي وي او يا څو يوه اصلي دوه تابع يا دوه اصلي يوه تابع او دغه جملې بيا په خپلو منځو كې د تابعيت يا د توازن (مساوي) رابطه هم لري.

ددې له پاره دغه لاندينۍ جملې راوړو:

1- شپه چې پخه شوه او ټول ويده شول ادم خان د درخوديدن له ملاوتړ له. دلته دوه تابع (فرعى) جملې چې عطفي رابطه سره لري مخكې او دريمه اصلي جمله وروسته راغلي ده.

2- كله چې دوى راغلل او كارونه يې سرته ورسول د ځانګې مشرله دوى څخه ډېر مننه وكړه.

3- كه كارونه مو خلاص كړل او هوا هم ښه وه د ګلونو مېلې ته به لاړ شو.

4- هغه افكار چې ګډوډ ليكل شي او يو له بله رابطه ونه لري د تاليف ارزښت نه لري او د ليكونكي د انشايي قوت ډېره نيمګړتيا څرګندوي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك كابل د** 1370 **لمريز كال چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه لومړی تابع او دوه وروستی اصلي جملې دي چې بیا په خپلو خپلو منځنو کې عطفي رابطه هم لري.

5- هغه څوك چې ډیر مقید روزل شوي وي او ډېر ویریدونکی وي خیال او فکریې لکه کورنی مرغه لوړ پروازنه شي کولای او په اثارو کې یې د عالي فکر او ازاد خیال نښې نښانې نشولیدلی.

په پنځم مثال کې لومړی دوه تابع جملې د عطف په مرسته یو ځای شوي چې دوهمه دلومړي حال ښیي او وریسې دوه یوستوې جملې دي چې د اصلي (عمده) جملې دنده لري داهم په خپلو منځو کې عطفی ارتباط لري او په مجموع کې تابع مرکبې (غبرګې) جملې ګڼلې شي.

5- په غبرګه تابع جمله کې دوه د تابع جملې د اصلي (عمده) جملې کیفیت حالت څرګندوي لکه:

6- په (1345) ش کال کې د خوشحال ختك د لمانځنې او درناوي یوه درنه کالیزه جوړه شوې وه چې په هغې کې ډیرو پوهانو، لیکوالو، شاعرانو برخه اخیستې وه او غوره مقالې او مضامین یې لیکلي وو. په دغه مثال کې لومړی اصلی (عمده) او دوه نورې د لومړې جملې بیان او شرح ده.

7- بل مثال: مزدورې ماته وویل، چې نور خواب نه شم ورای ځکه مونږ مزدور خلك یو او له کوره به مو وباسي نو بیا به کومې خوا ته ځو.

په دغه جمله کې د لومړیو جملو شرح علت او نتیجه په وروستیو جملو کې بیان شوې ده.

8- هغه دوه تابع جملې چې د اصلي جملې نه وروسته راغلي وي چې اوله یې د مبتدا توضیح کوي او دوهمه یې د لومړې تابع جملې وضاحت کوي. لکه: اصلي پوهه هغه ده چې په هغو لارو لاس ته راشي چې خلکو ته پرې فایده رسیدای شي.

په پښتو ژبه کې د غبرګو په تیره تابع جملو جوړښت، نه دومره لنډ او نه خو هومره مغلق او کږکیچن جوړښت لري، چې اصلي مطلب په کې تري تم شي.

یادونه:

معترضه جملې:

دلته د معترضو جملو په باب بنایي دومره څرګندونه وشي چې دا هغه ډول جملې دي چې په فعلي جملو کې د فاعل، مفعول او فعل ترمنځ راوړل کیږي خو د اصلي جملې سره کومه نحوي رابطه نه ساتي. دغه ډول جملې د یوستوو جملو او کله هم د غبرګو جملو په منځ کې ورغورځیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې دغه جمله له دغه نحوي ساختمان څخه راوويستل شي د جملې اصلي مطلب ته کوم تاوان نه رسيږي.

معترضه جملې اکثرا د عايه وي يا د بلې جملې وضاحت کوي لکه:

دغو خلکو (خدای دې ورسره ښه وکړي) له تا سوسره پوره مرسته کړې ده. په دغه جمله کې (دغو خلکو) (مغيره حالت) مبتدا (مسند اليه) او (له تاسو سره مرسته کړې) خبر (مسند) د جملې اصلی (عمده) برخې دي.

او (خدای دې ورسره ښه وکړي) معترضه جمله بلله کيږي.

زمرك دې خدای په خوشحاليو پټ کړي له دوي سره يې ډېرې هلې ځلې وکړې.

په لوړه جمله کې هم (خدای دې په خوشحاليو پټ کړي) معترضه جمله ده. او (زمرك له دوي سره ډېرې هلې ځلې وکړې) اصلي جمله بلله کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو جملو کې د جملې د یوې برخې یا اجزاو (ایلپسي Ellipsis) د حذف مسئله:

مونږ د پښتو ژبې په جملو کې داو ښود له او په ټاکلي او معینه توګه څرګنده شوه چې هره یوستوې او یا غبرګه جمله د مسند الیه، مسند یا (فاعل، مفعول، فعل) درلودونکي وي چې بیا هره برخه دخپلو مربوطه توکونو (اجزاو) سره په ټاکلي او ثابت ترتیب سره راځي. ولې دلته مونږ هغې موضوع ته پاملرنه را اړوو چې کله یوه جمله یا یو بشپړ مطلب داجزاو په لحاظ بشپړ نه وي.

خو د اباید ووایو چې په متن (کانت کس..) کې د جملې د اجزاو یا د برخو حذف او نه راوړل د جملې په معنا کې کوم بدلون نه ښیي البته په دې شرط چې یوه قرینه او نښه ولري. مونږ ددې مقصد له پاره د یوستو او غبرګو جملو ځیني مثالونه په لنډه توګه راوړو. که څه هم دا موضوع ډیره پراخه او زیاته څیړنه غواړي.

الف: د (فاعل (مسند الیه) حذف:

لومړی بېلګه: زمرك پوهنتون ته راغی او ولاړ.

په دویمه جمله کې ولاړ په یوازې توګه راغلی دی چې اوریدونکی او لوستونکی دجملې د لومړۍ برخې په معنا پوره پوهیږي او فعلونه د عطف په صورت کې راوړل شوي دي، نوپه دې اساس د دویمې جملې فاعل هم څرګندیږي چې په خپله (زمرك) دی.

څنګه چې په لومړۍ جملې کې د فاعل د نوم (زمرك) یادونه شوې ده نو په دویمه جمله کې یې راوړل ضروري خبره نه ده.

دویم مثال:

اوښکې خوړونه شول بیا سیندونه شول او بیا ویالې شوې او وروسته د ګل پرشاخ کې وچلیدې.

په دغې جملې کې هم د یوه مسند الیه (فاعل) له پاره څو مسنده (فعل) او یا د هر مسند له پاره مسند الیه هماغه قرینه یعنی د لومړۍ جملې فاعل سره ارتباط لري. که چېرې لومړۍ جمله نه وي نو بیا به خبره بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم مثال:

هلك هم پوه دی او هم زيارکښ يا هره ژبه له بلې نه څه اخلي او څه ورکوي. په دغو جملو کې د (هلك) او (هره ژبه) تکرار په دويمه جمله کې لاژمه نه ګڼل کيږي.

څلورمه بېلګه: په هغو جملو کې چې فاعل يې شخصي ضميرونه وي نو د فاعل نه راوړل د معنا له پاره کوم ضرر نه پېښوي ځکه د فعلي خاتمې له مخې د شخص (فاعل) څرګندونه کيږي.

په کلي ورننوتم= زه په کلي ورننوتم.

د يوې ننداري په نندارہ شوم = زه د يوې ننداري په ننداره شوم.

پنځمه بېلګه کې ګورو چې مسند اليه د اختصار او لنډيز په غرض حذف شوی دی[1] که په يوې پوښتنې کې مسند اليه (نوم) راغلی وي نو په ځواب کې يې بيا راوړلو ته ضرورت نه ليدل کېږي.

1. ملا نصرالدين چېرې و؟ 2- تاسې چېرته اوسيږئ؟

د لومړۍ جملې ځواب (په کور کې دی) او د دويمې جملې ځواب (په کابل کې اوسيږو) دلته مسند اليه نه راوړل کيږي نو اصل مطلب ته کوم زيان نه رسوي.

شپږمه بېلګه:

کله د مسند اليه (نوم) څرګندول مناسب نه وي نو بيا نه راوړل کيږي.

او يوازې د ځای او قرينې له مخې ويونکی او اوريدونکی پوهېدلی شي لکه (هلته پټ ناست دی) په داسې صورت کې چې بل چاته يې د نوم ښودل نه غواړې.

اوومه بيلګه:

د خطر او سختۍ او دوخت د تنګۍ په وخت کې: هله سوځي! ګوره پر يوځي! په دې ځای کې مسند اليه حذفيږي او د ځای او حال قرينه ورباندې دلالت کوي.

ب: د مفعول حذف:

په نحوه کې مفعول هم د فاعل د نائب په توګه د مسند اليه حيثيت لري او کله کله حذفيږي يعنی د نوم اخيستنه يې ضرر يا عيب او يا تکرار وي.

---

[1] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر 2 وك كابل 1370 لمريز كال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- دوه داني مې واخېستل يعنی (دوه کارتوسه).
2- د سوال په ځواب کې راوړل يې هم بې ضرورته برېښي يعنی که په سوال کې راوړل شي نو په ځواب کې يې راوړل نه ښايي.
سوال: تا ژمني کالي جوړ کړي دي؟
ځواب: هو جوړ کړي مې دي.
بل مثال: ملالۍ خپلې ملګرې ته ليك ليکلی دی؟ هو ليکلی دی.
ج: د فعل حذف: د فعل يا کومکي فعل نه راوړل (حذفيدل) هم د پښتو ژبې په خاصو نحوي او سبکي جملو کې وينو چې په لاندې کرښو کې يې بيانوو:
1- په پښتو ژبه کې که څه هم په نحوي چاپېريال کې د فعلي او اسمي جملې خبر د فعل بشپړ فعل او کومکی فعل په مرسته جوړيږي ولې په ايليپسی (حذف) موضوع کې دغه برخه نيمګړې کيږي. ددې لپاره لومړی د هغو جملو مثالونه چې د مسند اليه او مسند څخه وروسته د (اسناد) کومکي فعل حذفيدنه وي راوړو او وروسته بشپړ فعلي اشکال:
مونږ دغه ډول مثالونه د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو، متلونو، ديالوګونو، خبرو اترو، سوال و ځواب او ځينو نورو جملو کې ليدلی شو: خپل عمل دلاري مل. کوزوړ له خپله لاسه خوړ. د بيزو د وستي د ځان تاوان. دروغجن هيرجن.. په دغو مثالونو کې خپل عمل، کوږوړ، دبيزو دوستي، دروغجن د جملې مسند اليه او نورې پاتې برخې يې مسند دي ولې اسناديې حذف شوي دي.
2- په هغو جملو کې چې غبرګ مطلب ولري يعنی ددوو جملو ساختماني شکل ولري هم کومکي فعل په دواړو برخو کې نه وي راغلی لکه (سردې ګل بيخ دې پياز).
(ځوك خپه ځوك خوشحاله) (زه په تمه ته بې غمه) (خبرې ډيرې سريې يو) په اوله جمله کې (دی) دويمه کې (وي) دريمه کې (يم يې) څلورمه کې (دی) حذف دي.
3- په جمله کې چې لومړۍ برخه پوره او دويمه يې د کومکی فعل ولېدلی وی.
نه خان يم نه زميندار ... ځان بنه دی که جهان...
خپله خوله هم کلاده هم بلا. . . هلك هم پوه دی هم زيار کښ.
ياوړ دی يازوړ. کتابونه ډېروو څه يې ښه... او څه يې نه...
4- په هغو غبرګو جملو کې چې فعل په دواړو کې مشترك وي د تکرار د مخنيوي په غرض:
1- چا ياران کتل چاماران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- يو موټر د پاسه راغی يو دبنکته او دواړه سره وجنګيدل.

3- زه ستاسې نه خوښې ځرګندوم او هغوی نه هم.

4- يو ځان نه ويني او بل جهان

5- کارغه يوه خواګرځي، بلبل په بله خوا.

6- د چا ديدار په کاردی او د چا دينار...

په دغو جملو کې ليدل کيږي، چې د غبرګو جملو په توګه استعماليږي لومړۍ جملې د فعل او فاعل له مخې پوره دي مګر دويمې جملې يې د فعل (مسند) ټوله برخه او يا يوه برخه حذف شوې ده.

5- همدرانګه په ځينو شرطيه يا د پوښتنې په جملو کې هم حذف راځي لکه: چای ښه يې که اوبه؟

6- مسند (فعل) د سوال او ځواب په جملو کې هم حذفيږي په دی معنا چې.. په سوال کې مسند راوړل شوي وي مګر په ځواب کې د لنديز لپاره نه راوړل کيږي لکه:

س: روند له خدايه څه غواړي؟ ج: دوي سترګې.

س: افضل ختک څوک دي؟ ج: د خوشحال ختک لمسی

7- په تعجبي جملو کې هم د جملې ځيني غړي نه راوړل کيږي لکه:

1- ربنتيا! 2- څه عجبه! 3- ځنګه ناوخته! 4- افسوس!

5- سحرمې د ماما د پټي په سر پنځه زره روپۍ اخيستې دي! تعجب! ايله پنځه زره روپۍ!.

8- په وينا کې (فعل) د ځينو خاصو ځانګړتياو او سبکي خصوصياتو له امله هم يوه جمله پوره نه راوړل کيږي يعنی په هنري ادبياتو کې په خاص سبك سره ليکوال د جملې د ځينو برخو بشپړول د لوستونکي ذهن ته پريږدي لکه:

1- مونږ څه هيبت څه ويره او څه د ټانګې او اسپې بد حال . . .

2- ماوي څه ګذاره000

3- دا مو دويمه غله ژرنده000 همدارنګه کله د تمسخر او خندا په غرض:

تاسو زمونږ تيار خواره . . .

د: کله په جمله کې قيدونه هم حذفيږي يعنی نه راوړل کيږي لکه:

په يوه باغ کې ځيني خس او خاشاك ټولوي او ځيني د ګلو دستې جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغې جملې کې د ځای قید (په یوه باغ کې) د دواړو جملو شامله برخه ده خوپه دویمې جملې کې یې حذف شوی دی خو د قرینې له مخې په مقصد پوهیدای شي. په همدې توګه مونږ زيات مثالونه ښودلی شو.

په ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون

(کونوېرژن Conversion)

په واقعیت کې کونویرژن اړونه، ګرځونه (له یوه حالت نه بل حالت ته تغییر، تصرف یا اړول، ګرځول، بدلول او معنا ته تغییر ورکولو مفهوم لري.[1] چې په دې توګه شرح کیږي:

الف: د یوې کلمې څخه د نوې لغتونو د جوړلولو طریقه هم ده په دې معنا چې په لغت جوړونه کې د اصلي کلمې مطلب د نورو اجزاو د ترکیب سره اوړي[2] د مثال په توګه.

(توروالی) په پښتو ژبه کې یوه (اشتقاقي کلمه ده، چې د (تور) صفت او (والي) ورستاړي څخه جوړه شوې ده. دلته ګورو چې صفت ددغې لاحقې سره دماهیت له مخې په نوم باندې اوښتی دی.

یا دا چې د یوه اسم څخه د فعلي ترکیب جوړول هم (اسمي) معنا په فعلي بآندې بدلوي. د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس کې داسې هم راغلي دي چې یو اواز په بل اواز اوړي او یا خو (یو غږن اواز په بې غږه یا بې غږه په غږن اواز باندې بدل شي)[3] خو مونږ په دې برخه کې د اوازونو په کانویرژن باندې نه غږیږو یوازې په لنډه توګه د ځینو لفظی واحدونو لکه د (نوم، صفت، قید، فعل) بدلون د ماهیت او معنا له مخې څیړو، ځکه دغه هم زمونږ د موضوع سره اړخ لګوي.

که څه هم دا موضوع ډېره ارزښتناکه او د غورور ده او په دې برخه کې څه کار هم نه دی شوی نو په دې توګه خورا زیاته څېړنه هم په کارده.

په پښتو ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون:

د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون دا معنا لري چې یوه کلمه د ګرامري اجزاو د یوې معنا پر ځای بله معنا او ځانګړتیا ترلاسه کړي، چې دغه تغیر او بدلون ته کونویژرن یا د الفاظو معنوي

---

[1] پ تو ولنه، ان ليسي پ تو قاموس، کابل، 1354، (156) مخ.

[2] و، س، اخمانوا، د ژبپوهنی اصطلاحي قاموس، د شوروي دایره المعارف مطبعه، مسکو 1966 (202) مخ.

[3] و. س. اخمانوا. د ژبپوهنی اصطلاحی قاموس د شوروي د ایره المعارف، مسکو، 1966 (202) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغییر ویل کیږي. د الفاظو معنوي تغییر یوه نحوي او سیمانتیکي مسئله ده چې یوازې او یوازې په جمله کې ښه څرګندیږي.
په پښتو ژبه کې یو شمیر داسې کلمې او لغتونه شته چې د هغو معنا پوره روښانه نه وي د مثال په توګه د اسم، صفت او قید کلمې چې ددوې ترمنځ بېلوالی په ځینو ځایو کې ګران دي ولې په نحوي چاپیریال کې هغه د استعمال له مخې خپله معنا څرګندولی شي.
همدرانګه د یوه اسم او صفت ترمنځ بېلوالی هم د نحوي موقعیت له مخې سره بېلولی شو د نحوي دریځ له مخې وینو. چې یو صفت په اسمي معنا بدل شوي وي او یا برعکس.
هغه عملیه چې یو صفت، فعلی صفت..) په نوم (اسم) بدل او اسمي مطلب څرګند کړي د سوبستانتیوا ځیه (اسمي کیدنه) په نامه یادیږي او یا برعکس که نومونه. . . د صفت په معنا راغلي او یا د صفت دنده ترسره کړي دغه عملیه بیا (ادیکتیو اځیه) په صفت اوښتي وي یعنی (صفتی کیدل).د مثال په توګه:
په جمله کې د الفاظو د استعمال له مخې مونږ ویلی شو چې دغه کلمې څه حیثیت او دریځ لري. اسم دی که صفت که قید او یا څه نور اشکال دي.
البته د لفظ او شکل له مخه څه نه شوویلی ځکه په پښتو ژبه کې د اسم او صفت ترمنځ د شکل له مخه دګرامري کتګوریو په لحاظ کوم خاص توپیرنه وینوولې د معنا په لحاظ توپیر ښکاره کیږي. د څرګندونې له پاره یو څو نومونه او صفتونه سره پرتله کوو او ګورو چې د شکل له مخې څه ګرامري بېلوالی لري او که نه.
اول- نوم: الف: په پښتو ژبه کې یو شمیر نارینه نومونه دي چې د (ay -ی) په غبرګ غږ ختم وی. د ګرامري کته ګوری له مخې مفرد عدد ، نارینه جنس او اصلی حالت لري لکه. لرګی، سړی، ستوری، غړی، میږی، وری.
ب: هغه نومونه چې په کانسونینټ ختم وي دا هم مفرد نارینه اصلي حالت لري لکه: کور، اور، لور او داسې نور.
دویم: الف: په پښتو ژبه کې داسې صفتونه هم لرو چې په نرمه (ی) (ay) په غبرګ غږ مختوم وي او د ګرامري کته ګوری له مخې هم مفرد عدد ، نارینه جنس، اصلي حالت لري لکه: نوی، پردی، وړی، ښکلی، لوی، سوی.
ب: هغه صفتونه چې په اصلي غږونو (کانسونینټ) ختم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هم مفرد، عدد، نارینه جنس، اصلي حالت لري لکه: تور، موړ، سپین، سپور، کوز، ړوند.
د نوموړو مثالونو له مخې ګورو چې د صرفي اولیك دود (ارفوګرافي) له مخه څه توپیرنه لري او په دغو کلمو کې جنس عدد او داسې نور ګرامري او لفظي نښې هم نشته چې یو تربله یې بېلونه وکړای شي.
په دې توګه دغه لاندې مثال په مقایسوي ډول ګورو:
(ونه، لښته، مفرد مونث نومونه دي او (پخه، سپینه) هم مفرد مونث صفتونه چې جمع یې (ونې لښتې) (پخې- سپینې) دي.
ج: په پښتو ژبه کې یو شمیر ځیني سو فکسونه هم شته دي چې هم د اسم د جوړولو او هم د صفت د جوړولو لپاره په کارېږي لکه: ځوکیدار، زمیندار (اسم). میوه دار، ګلدار (صفت) پنډې، جوالي (اسم) وطني، دولتي (صفت) په دې توګه د بنوال او کامه وال ترمنځ هم کومه ښکاره د بېلوالي نښه نه وینو. په دې حساب ددغو پورتنیو ګرامري شکلونو او سوفیکسونونه د اسم او صفت بېلوالی نه ځرګندېږي ځکه دغه ګرامري او اشتقاقي نښې نښانې په نوم او صفت کې مشترکې دي. یوازې د مفهوم او موقعیت له مخه سره بېلېدای شي.
یو بل مثال داسې راوړو:
1- (یو لیکونکی سړی) (2) (دکتاب لیکونکي وویل) د ساختمان او جوړښت له مخې لومړی مثال عددي توصیفی ترکیب دی او دویمه جمله، چې د کتاب لیکونکی اضافی ترکیب دی او د جملې د مسند الیه په توګه راغلی دی. دلته ګورو په لومړي مثال کې (لیکونکی) صفت دی چې د نوم (سړي) سره اړه لري او ګرامري مطابقت هم په کې موجود دی. تر موصوفه د صفت وړاندې والی هم په کې لیدل کیږي.
او په دویم مثال کې لیکونکی په خپله اسم دی، چې د فعلي جملې د مبتدا (فاعل) او اسم دنده ترسره کوي او د (وویل) فعل سره تعلق لري.
په جملو کې د ګرامري اجزاو د ترتیب په هکله باید ووایو: په پښتو ژبه کې د کلمو موقعیت په جملو کې یو څه ثابت شوی شکل لري یعنی اول اسمي غونډ (مسند الیه، فاعل) او په پای کې فعل (مسند) راغلی وي. او صفت د اسم نه د مخه او مفعول، ظرف، قید هم د فعل څخه د مخه راځي مګر دغه ترتیب کله هم اوړي چې دجملو د اجزاو د ترتیب په برخه کې مو ورته اشاره کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسمي توګه د کلام (ځينو ګرامري) اجزاو او بڼتنه

1- صفت د اسم په توګه : (Substantivization) :

زمونږ سپين ږيري د قدر وړ دي يا زمونږ مشران ښه خلك تېر شوي دي. مشران سره جرګه شوي دي.

په نومورړو جملو کې سپين ږيري يا مشران صفتونه دي چې د نوم په توګه راغلي دي. محترمو مشرانو! مشران په ندايي حالت کې د اسم په توګه دريځ لري يعنی په خپله د اسم وظيفه يې ترسره کړې ده. چې د نورو اسمي ډلو په څېر د صفت، قيد او نورو توابعو قبلوونکي هم دي. دلته ګورو چې د (مشران) معنوي دريځ هم هغسې دی لکه چې (دوستان) يې لري.

د (محترمو دوستانو!) په جمله کې وينو (محترم) د دوستانو سره توصيفي ترکيب ګڼل کيږي نو د (مشران) سره هم محترم دغه ډول ترکيب دی.

همدارنګه (لويان مهربان دي) (کشران بې تجربې وي). هم په دغه ډول مثالونوکې راځي. په دې توګه سپين ږيری (د زوړ په معنا) او سپين سترګی صفتونه دي چې په جمله کې د نوم (فاعل) په توګه راځي لکه: سپين ږيري راغی ياسپين سترګي ولاړه.

دويم: فاعلي صفات هم زيات اسمی رنګك غوره کوي. اولاداسې مثالونه په پښتو کې لرو چې دغه فاعلي صفات کورټ اسم ته اوښتي دي. او خپله اصلي صفتي معنا يې له لاسه ورکړې ده. لکه: ښوونکی، چلوونکی، ګنډونکی چې د (ښوول، چلول، کنډل) د فعلي ريښې څخه جوړ شوي دي. همدارنګه ځيني داسې مثالونه هم وراندې کوو چې د فاعلي صفت معنا په اسم اوښتي وي بيلګه:

ځيني معلومات ګرانو اوريدنکوته وړاندې کيږي.

دلته (اوريدونکوته) په دويم حالت کې د اوريدونکي دجمع شکل دی چې د (ته) پسينې د عمل په وجه يې (و) وروستاړی منلی دی او د جمع اسم ارتباطي (مفعول له) حالت په توګه راغلی دی. دغه شان د (ښه اوريدونکی، ښه ليکونکی) په ترکيب کې داسمي مرکز په توګه وظيفه لري.

دريیم: مفعولی صفت د اسم په توګه:

1- مار خوړلی له رسۍ همه ېږيږي 2- اوبو اخستی خلوته هم لاس اچوي.

3- خدای بخښلي څه ښه کارونه يې سرته رسولي دي.

څلورم : مصدر داسم په توګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- کښتۍ را وځغلیدي او د مالونو کوزیدل او ختل شروع شول.
2- ددي باغ په ښایسته کولو کې د طبیعت نه علاوه د روزني لاسونه هم خپل پوره کمال ښودلی دی

اسم د (صفت په توګه (ادیکتیوا څیه):

دلته یو اسم د صفت په توګه معنا ښندي لکه:
1- دوي په تیاره کوټه کې ناست دي (2) دلته رڼا ورځ نه ده.
په دغو مثالونو کې (رڼا اوتیاره) په اصل کې نومونه دي ولي په دغو جملو کې د صفت په توګه دنده لري.
فعلي صفت د مطلق صفت په توګه راغلي وي:
1- مسافر وړونکي کښتۍ د سمندر په غاړه ودریده. 2- خبررسوونکي اژانس وویل
3- خبر لوڅ خلك بل كارنه لري. 4- له پروت زمري نه ګرځنده کیدړ ښه دی
په دغه مثالونو کې کښتۍ، اژانس، خلك، کیدړ نومونه دي چې فعلي نومونه، صفتونه د مطلق صفت په توګه ورسره کار ورکوي.
همدارنګه مفعولي صفات هم په دي برخه کې راتلاي شي لکه:
1- وهل شوی کاروان راورسید. غم ځپلی زړه یې وچاود.

صفت دقید په توګه:

څنګه چې په ځینو ځایونو کې د صفت او اسم پیژندل ګران کار دی په همدغه توګه دصفت او قیدونو بېلو نه هم څه قدرې فکر غواړي مګر دغه توپیر په نحوي چاپیریال کې ډیره اسانه خبره ده، ځکه په پښتو ژبه کې صفات دقید په توګه دنده تر سره کوي او هم د تاکید په مفهوم سره راوړل کیږي. څنګه چې وینو یو صفت په یوې جملې کې صفتي معنا لري مګر هماغه نوموړی صفت په بلې جملې کې دقید او تاکید وظیفه لري لکه دغه لاندې څو مثالونه ګورو.
مالیار ښه ګلان وکرل. بزګرانو ښه غنم وریبل. دلته (ښه) د یو صفت په توګه معنا ورکوي مګر په دي جملو کې: بزګرانو څمکه ښه او به کړه. خوشحال خان ښه تورځن و.
په دغو جملو کې (ښه) د قید دنده لري. ایا دوي ډیر ښه خلك دي. 2- دوي ډیر ښه کار کوي.
په اوله جمله کې (ډیر ښه) قید او تاکید دی او د اسم (خلك) سره توصیفی ترکیب په توګه داسمي جملې خبر جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه جمله کې (ډېر ښه) تاکیدي قید دی. او د فعلي جملې د خبر دمتعلقاتو څخه دی. یا دا بل مثال ته هم پاملرنه کوو:

1- ترنده غوا راغله 2- ترنده ترنده شاوخوا ګوري. 3- غواو تریده. په اوله جمله کې د صفت او په دویمه جمله کې قیدي معنا ورکوي. مګر په دریمه جمله کې داسمي ماهیت پر ځای فعلي ماهیت لري.

دا وو په پښتو ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون (کونویرژن) ته لنډه غوندې کتنه.

نتیجه او وروستۍ خبري

په نورو ژبو کې د نحوې په برخه کې البته کافي کارشوی دی ولې په پښتو کې تر اوسه پورې د پښتو ژبې او ادب د اسمان ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند رشتین د ګرامر څخه پرته بل کوم بشپړ علمي او اکاډیمیک کارنه دی ترسره شوی او زه هم په دې توګه د ډیرو ستونزو سره مخامخ شوی یم لیکن د څو کالو په ترڅ کې مې ددې اثر د لیکلو دپاره د مخه مواد راغونډ کړل ترڅومې دغه پلان ترسره کړ. البته زما دغه کار به هم په سلوکې سل بشپړنه وي ځکه چې د یوې ژبې ټولې بشپړې نحوې ځانګړتیاوې ددې اثر د حوصلې څخه لوړې دی.

څنګه چې د نحوې غرض او مطلب د یوې ژبې دجملو قسمونو او ډولونو او د جملو د جوړښت، ترکیب او په جمله کې د کلماتو ترتیب او یو تربله ددوي ترمنځ ارتباط او پیوستون مطابقت او نورو حالاتو څېړل دي، چې ددې څېړنې د پېژندنې د هدف له مخې چې لوستونکي او زده کوونکي د پښتو ژبې د ښوروانو جملو او د فصیحو او بلیغو عبارتونو په واسطه خپل مطلب او مقصد په ښه شان څرګند کړي. عبارت او جملې د کرکیچ او عیب نه خالی وي. نومونږ د کار د اسانتیا دپاره لومړی د صرف او نحوې توپیر په دویم څپرکي کې روښانه کړی دی او بیامو د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (ترکیب او جمله) په هکله هم څرګندونې کړي دي چې پخپل ځای په مفصل ډول راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه د پښتو ژبې هغه ټول ترکيبونه چې نحوي ساختمانونه جوړ وي يعنی (اسمي او فعلي) د جوړښت او ساختمان او معنا له مخې په بشپړه توګه د زياتو مثالونو سره روښانه کړې دي، چې دغه موضوع هم درسالې په يو بيل فصل کې راغلې ده.

مونږ ته د پښتو ژبې د نحوي ترکيبونو د څېړنې څخه داسې جوته شوه چې ترکيبونه د ګرامري مطابقتونو او ترتيب په اساس ترکيب او ارتباط ساتي چې دغه رابطه او اړيکي په دوو صورتو سره وي:

1- ربطي او عطفي 2- مطابقت.

همدارنګه د غونډ (ترکيب) په جوړښت کې يو عنصر د ترکيب اساسي غړي په توګه چې زړی يا هسته ورته ويلای شو ځای لري او د نورو غړو سره تاکلي اساسي عمده رول لري. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه څېړو:

1- نامتو شاعر: يو ترکيب (غونډ) دی چې (شاعر) ددغه غونډ د اصلی جزاو د اساسي (زړي) په توګه پېژندل شوی دی. که چېرې دغه غونډ لاپسې اوږد (لوی) شي بيا هم د شاعر نوم ثابت او د هستې په توګه پاتې کيږي. لکه:

پياوړی نامتو شاعر او يا زمونږ ننګيالی، توريالی، پياوړی، نامتو شاعر په غونډ کې (شاعر) د ترکيب اساس دی.

همدارنګه که دغه ترکيب په جمله کې راوړو:

زمونږ پياوړی نامتو شاعر خوشحال خټك دی. يا (ژوندی دی) که د لوړو ترکيبونو څخه د شاعر نوم له منځه وباسو پاتې برخه خپله معنا له لاسه ورکوي او ددغو پاتو برخو ترمنځ ارتباط پرې کيږي. دلته ليدل کيږي چې (شاعر) د غونډ او د (جملې) مرکزي هسته جوړ وي. د همدغه مرکزي (زړي) (شاعر) له مخې د ترکيب (غونډ) د اجزا و ترمنځ رابطې او مطابقت موضوع او د جملې د اجزاو (برخو) ترمنځ رابطه او مطابقت په ښه توګه ځرګنديداي شي.

د پښتو ژبې د جملو د جوړښت په باب بايد ووايو چې:

1- په عمومي توګه لومړی مسند اليه (مبتدا) او وروسې مسند (خبر) راځي.

2- د پښتو ژبې د جملې اجزاوي: فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات وړاندي وروسته کيداي شي چې دغه موضوع د جملو په ترتيب کې په پوره توګه ذکر شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا ده چې په پښتو ژبه کې د مسند او مسند الیه سمون او مطابقت په بشپړه توګه روښانه شوی دی. مونږ پخپله څېړنه کې په پښتو ژبه کې جمله د شکل او جوړښت په لحاظ په دووډلو ویشلې ده.

1- یو ستوي (ساده) جملې 2- غبرګې (مرکبې) جملې.

چې بیا دغه هره یوه په لنډو او اوږدو باندې بېلې کړای شوې دي.

د پښتو ژبې د یوستو جملو په برخه کې کومه خاصه نظریه نه لیدل کیږي ولې د مرکبو (غبرګو) جملو په باب ځینې بېلې نظریې شته دي. د مثال په توګه دلاریمر په لیکنه کې چې یوه پېړۍ د مخه د پښتو ژبې دجملو په باب داسې نظریه درلوده چې (ګوندې پښتو ژبه د غبرګو او اوږدو جملو استعداد نلري بلکې داسې جملې پکې شته چې په هغې کې ډیر ساده او ابتدايي جوړښتونه لیدل کیږي).

ولې دا نظریه په عملي ډګر کې د قبلولو وړ ځکه نه ده، چې هره ژبه ځانته د جملو په جوړښت او ترتیب کې یوه خاصه ځانګړتیا لري او هغه ځوك پرې ښه پوهیدای شي چې هم په ژبه کې پوهه او پوره لاس ولري. مونږ د پښتو ژبې د ادبي او محاوروي موادو په استنادویلای شو، چې پښتو ژبه برسېره د یوستوو (ساده) جملو په درلودلو سره د غبرګو (مرکبو) جملو ساختمانونه هم لري چې یو زیات مثالونه او تحلیلونه یې د مرکبو جملو په برخه کې راغلي دي ولې دا خبره باید له یاده ونه باسو چې پښتو ژبه ډېر کرکېچن او مغلق جوړښتونه نشي زغملای بلکې د مطلب او مقصد افاده د فصیح او بلیغو عباراتو په واسطه څرګندیږي، کومې کرکېچنې او مغلقې جملې چې په پښتو ژبه کې اوس استعمالیږي هغه د نورو ژبو د اغیزې او یا د نامناسبو ترجمولو لارې جوړې شوې دي.

لنډه دا چې پښتو ژبه د نحوي جوړښتونو په لحاظ ډیره شتمنه ده.

په پای کې ددې خبرې یادونه کوو، چې د پښتو ژبې د ګرامر د علمي اساس په ټینګښت کې د پښتو ژبې بېلا بېلې لهجې او ادبي ژبه د متقابلو اړیکو له مخې په پوره توګه مرسته کولای شي!!!

اخیستنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

1. الفت. ګل پاچا، املا او انشاء پښتو ټولنه، کابل، 1338لمریز کال
2. الفت: ګل پاچا، لغوي څېړنه، عمومي، مطبعه، کابل، 1321لمریز کال
3. الهام پوهاند محمد رحیم، روش جدید در تحقیق دستور زبان دري، پوهنتون، کابل، 1349هـ ش.
4. الهام پوهاند محمد رحیم، تیوري هاي نحو در زبان دري، د ادبیاتو پوهنځي، ګستتنر 1358ع
5. اسلانوف. م. س، پښتو روسی قاموس، د شوروي دایره المعارف، مسکو 1966ع
6. اخمانوا. و. س، د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس، شوروي دایره المعارف، مسکو 1966ع
7. ایازي، محمداعظم، قواعد پښتو، کابل، 1318 هـ ش
8. اطلاعات او کلتور وزارت، پښتو چاپي اثار، کابل، 1357لمریز کال
9. بېنوا عبدالروف، اوسني لیکوال، لومړی ټوک، کابل، 1340لمریز کال
10. بینوا، عبدالروف، ادبي فنون. پښتو ټولنه، کابل 1326لمریز کال
11. برتلس. ي. د پښتو ژبې کندهاري لهجه، لیننګراد 1935ع
12. برتلس. ي. د پښتو ژبې جوړښت، لیننګراد، 1935ع
13. بیټنی، منتظر، پنځه حرفونه دیارلس اوازونه، پېښور، 1974ع
14. پښتو ټولنه، انګلیسي پښتو قاموس، کابل، 1975ع
15. پښتو ټولنه، توریالی پښتون، کابل 1950ع
16. پښتو ټولنه، ننګیالی پښتون، کابل، 1345ع
17. پښتو ټولنه، پښتو څېړني، کابل، 1354لمریز کال
18. پنزل، هربرت، پښتو ګرامر (د پوهاند الهام ترجمه) کابل پوهنتون (1340 لمریز
19. افغان پور، امین (موسکا) د لیکوالو اتحادیه. کابل 1362لمریز کال
20. ختټک، خوشحال خان، کلیات خوشحال خان، پیښور. 1960 ع کال
21. ختټک، اجمل، کچکول، پیښور 1944ع کال
22. خیال، عظیم شاه، صرف ونحو پښتو، پیښور، 1944ع کال
23. خانلري، پرویز، دستور زبان دری، ایران، 1352 ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

24. دوست، دوست محمد ، د افغانستان ژبې او توکمونه، پښتو ټولنه. کابل. 1354ل کال
25. دوریانکوف، ن. ا. پښتو ژبه، د شرقي ادبیاتو مطبعه، مسکو، 1960ع کال
26. ډار مستتر. تاریخ تلفظ و صرف پښتو، جلد اول و دوم، کابل چاپ
27. رحیم الله، قاضي، ګنجینه افغانی، پېښور، 1938ع کال
28. رښیتن، صدیق الله، اشتقاقونه او ترکیبونه، پښتو ټولنه، کابل، 1326 لمریز کال
29. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر اول جز، پښتو ټولنه، کابل 1327لمریز کال
30. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر دوم ټوک، کابل، 1370 لمریز کال
31. رښتین پوهاند صدیق الله، پښتو مصدرونه، پښتو ټولنه، کابل، 1344 هـ. ل کال
32. رښتین، پوهاند صدیق الله، ژب ښودنه، پښتو ټولنه، کابل 1343-1343 لمریز کال.
33. رښتین پوهاند صدیق الله، د هند سفر، پښتو ټولنه، کابل، 1334 ل کال
34. زاحیلی، سید راحت، د پښتو قاعدې، قصه خوانۍ بازار پیښور، 1954 ع کال
35. رشتین ډاکتر زرغونه، د لرې او برې پښتونخوا په ادبي پښتو ژبه کې د لهجې خصوصیات، مسکو 1975ع کال (د ډاکترۍ تیزس).
36. زیور. ډاکتر زیور الدین، د پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنۍ دوره، کابل پوهنتون 1360لمریز کال
37. سیمیونوف. یورس. د عمومی ژبپوهني اساسات. مسکو، 1975ع کال
38. شاکر نور احمد ، ژبنۍ څېړنې، د ادبیاتو پوهنځی، کابل 1350لمریز کال
39. عطا الله. د پښتنو تاریخ، لومړی ټوک، حربی پوهنتون مطبعه، کابل 1359لمریز کال.
40. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، د هندو اروپایي او سامي ژبو ویشنه، پېښور، 1359ع کال
41. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، افغان یو ریشایي او سامی ژبو ویشنه، پېښور، 1961 ع کال
42. کاکړ، پیر محمد. معرفه الافغاني، کابل، 1356ل کال
43. کالینینا. ز. م، د ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه، د علومو مطبعه، مسکو، 1972ع کال
44. کود و خوف . و. ي. عمومي ژبپوهنه، لوړ ښوونځي، مسکو 1974ع کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

45. ګلووانـوا. ل. ز.. د خـارجي محـصلينو لـه پـاره د ژبپـوهنې درسـي کتـاب، د مـسکو پوهنتون مطبعه (1973)ع کال
46. ګرونبېرګ، پښتو ګرامر، 1987 ع کال.
47. ګلاوين. ب. ن. د ژبپوهنې اساسات، مسکو 1973ع کال
48. لودين. دولت محمد . لغت پوهنه، پښتو ټولنه. کابل. 1355 لمريز کال
49. ليبيديف. ك. ا0، روسي پښتو قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو. 1973
50. ليبيديف. ك. ا. پښتو ژبې درسي ګرامر، مسکو. 1970ع کال
51. ليکانت. ب. ا. په معاصره روسي ژبه کې ساده جملې. مسکو. 1974ع کال
52. د شوروي اتحاد د علومو اکاډيمي. د روسي ژبې انستيتوت. دادبي روسي ژبې ګرامر. د علومو مطبعه، مسکو . 1970ع کال
53. مومند ، محمد ګل، د پښتو ژبې لياره، بلخ، 1317 لمريز کال
54. ماسلوف. يو. س. د ژبپوهنې مقدمه، (اساسات) لـوړ ښوونځي مطبعـه مـسکو 1975ع کال
55. نوري، محمد ګل، د پښتـو اصـطلاحات او محـاورې، پښتـو ټولنه، کابل 1320 لمريز کال
56. هير، سيد احسان الله، رنځور، پښتو ټولنه، کابل،1346 لمريز کال.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library